

Număr ilustrat cu fotografii de Alina Savin

Despre criterii, corectitudine și alibiuri

GABRIELA GAVRIL

Surprinzător este faptul că, pentru mai toate relele din facultăți și din universități, de vină sînt găsiți întotdeauna ministrii sau guvernantii, de orice culoare ar fi ei. Comunitatea academică are mîinile legate și e copleșită de sărăcie. Aproape invariabil, este invocat motivul subfinanțării cronice a educației. Dar să privim ceva mai îndeaproape aceste alibiuri.

Ne plîngem de ani buni de avalanșa de plagiate, de pseudo-cercetarea din universități, de dosarele făcute din cărți scoase în cinci exemplare (oricînd se poate obține un ISBN). Cum de e posibil?, se întreabă diversi comentatori. Și, după ce lansează întrebările (în gazete sau la diverse talk-show-uri), așteaptă ca rezolvarea să vină de undeva de „sus” sau dinspre Europa. Ei bine, ceea ce uită revoltatii și indignatii este că această stare de fapt nu ar fi posibilă fără *complicitatea noastră*, a tuturor celor din universități. Există cîteva „filtre” în cazul fiecărei teze de doctorat: avizarea în catedre, referenții, susținerea publică și avizarea din partea Comisiei Superioare de Diplome. La fel, în cazul promovărilor, există Consiliile facultăților, comisiile, Senatul universităților, Comisiile superioare. Avem, vă pot spune, mult mai multe comisii și forme de control decît în alte țări (mai multe decît la Polonia, asta e sigur) și, totuși, avem un procent mai mare de fraude. Unde trebuie căutată vina? Ce anume nu funcționează? La Universitatea Jagiellonă, de pildă, universitarilor li se cere să publice mai puțin decît la noi. Însă teza de abilitare, care-ți conferă statutul de profesor „samodzielny” (independent), este o lucrare scrisă după toate normele științifice, foarte strictă, prezentată unor recenzenti anonimi și, mai apoi, susținută public. Recenzentii „vinează” și cele mai mici abateri, penalizează pînă și erorile ce-ar putea interveni la redactarea notelor. Cu siguranță, nu toate tezele de abilitare pot fi geniale, însă ele respectă anumite rigori și standarde academice – sînt rodul unor cercetări îndelungate, de cinci pînă la opt ani. De aceea, nu cred că – după ce-a trecut prin experiența scrierii abilitării – un universitar polonez ar mai avea probleme cu redactarea unor studii pentru reviste cotate ISI. Gînditi-vă că, la români, în domeniul umanioarelor, se urcă treptele universitare cu volume de cronici, recenzii și articole de ziar. Ba, mai mult, acestea sînt prezentate și drept realizări de excepție!

Ar trebui, oare, ca ministrul educației și ministrii secretari de stat să participe la fiecare sedință de catedră, să supervizeze cum merg lucrurile în consiliile profesoriale, să medieze certurile între somitățile locale și discipolii acestora, să citească diverse contribuții, pentru a le aprecia valoarea? Să verifice dacă trimiterile sînt exacte și bibliografia adusă la zi, dacă acele studii trecute în CV-uri chiar există? Ar trebui să delege Bruxelles-ul reprezentanți în fiecare departament din fiecare universitate din țară? În momentul în care stăm ascunși pe sub mese, votăm de frică (și cum am fost instruiți s-o facem), scriem ce se poate, folosim „copy-paste”, lăudăm pentru a ne face „relații”, pentru a avea „vizibilitate”, nu vîd cum ar putea vreun program guvernamental, oricît de strălucit ar fi el, să schimbe ceva.

(continuare în pagina 3)

■ Cel care știe să se confrunte cu adevărul, acela dă imaginea frumoasă a României

Interviu cu Leon Volovici

■ Singurătatea, o chestiune inactuală

Ștefan Afloroaei

■ Criterii și standarde universitare

Ionel Haiduc, Bogdan Suceavă, Daniel David, Mihai Popa, George Șipoș, Nicolae Hurduc

■ Tristan Tzara și T.S. Eliot

Radu Andriescu

■ Geo Bogza, între Poezie și Pușcărie

Nicolae Tzone

O scădere a calității învățământului la modul general

În dialog cu dl Ionel Haiduc, Președinte al Academiei Române

Timpul: Mai mulți comentatori ai problemelor învățământului românesc de azi au remarcat că în științele exacte, matematica, fizica, chimia, universitarii și cercetătorii români au publicat importante pe plan internațional. În viziunea dumneavoastră, anticipați că și domeniile umaniste vor evolua într-o direcție similară?

Acad. Ionel Haiduc: Este posibilă o asemenea evoluție dacă cercetătorii și

cunoscătorii acestor domenii vor face efortul de a scrie (bine) într-o limbă străină pentru revistele internaționale din domeniu. Subiecte există, reviste există, trebuie doar să-și învingă timiditatea și poate... comoditatea.

Cît de important e pentru cultura română și evoluția ei viitoare ca mediile universitare să își adapteze standardele astfel încît să încorporeze referințele potrivite la bazele de date internaționale?

Dacă vrem să fim cunoscuți și recunoscuți mai bine în lume, atunci este foarte important să fie făcut acest efort.

Recent, un critic literar deplîngea faptul că autori de literatură valoroasă și originală, care au creat în anii șaiszeci sau șaptezeci, tind să cadă în uitare. Considerați că dacă lucrările unor astfel de autori ar fi comentate în publicații conectate la bazele de date internaționale, literatura română ar avea mai multe șanse să își păstreze valorile?

Cred că uitarea trebuie mai întîi prevenită în interior. Comentarea în publicațiile internaționale ar contribui fără îndoială la

creșterea vizibilității valorilor literare (și culturale în general) ale țării noastre.

Ar fi oare mai multe șanse să se impună valori ale literaturii române pe plan internațional dacă universitarii români din domeniul umanioarelor ar publica mai mult în publicații al căror birou editorial se află în Europa de Vest, Statele Unite sau Japonia?

Mă tem că literatura și cultura românească nu sînt suficiente de cunoscute în țările menționate. Cine altcineva decît noi ar trebui să le facă mai cunoscute? Am primit zilele acestea o carte publicată în Japonia (frumos ilustrată) despre... *Transhumanța ciobanilor români din zona Sibiului*. Iată un subiect despre care mulți ar zice că este de interes strict național. Și totuși, japonezii îl găsesc interesant. Cartea a fost realizată prin colaborarea unui geograf român (membru al Academiei) cu colegi de peste mări și țări.

Credeti că în ultimii 16 ani calitatea învățământului românesc a scăzut?

Prin extinderea (adesea necontrolată) și masificarea învățământului românesc (mai

ales superior), desigur se observă o scădere a calității la modul general. Dar asta nu înseamnă că nu există elitele și vîrfurile dintotdeauna, care pot asigura o calitate înaltă, pe alocuri.

Credeti că următoarele decenii vor aduce apariția și dezvoltarea unei literaturi „frivole”, pentru publicul larg?

Mă tem (din nou, „mă tem”) că publicul larg are o înclinație spre literatura frivolă și, în general, mai mult spre lucruri facile decît serioase, solide. Se văd semne în acest sens încă de pe acum.

O întrebare mai puțin obișnuită: în ceea ce privește literatura de ficțiune, care sînt autorii dumneavoastră preferați?

N-am mai citit de mult literatură de ficțiune și îmi amintesc din copilărie cu multă plăcere romanele lui Jules Verne. Anticipațiile lui au fost depășite acum. Dar citind chimie recentă am impresia că, în urmă cu douăzeci de ani, ceea ce se întîmplă acum ar fi părut atunci ficțiune și imaginație dincolo de orice limite.

ERESURI

Tranziția nu produce sfinți

Foto: Dniu LAZAR

BOGDAN SUCEAVĂ

S-a răspîndit viziunea optimistă că, pe termen lung, universitățile românești vor recîștiga în prestigiu și calitate, că vor repune în drepturi acea onorabilitate primordială pe care Universitatea românească o avea pe vremea lui Spiru Haret și a lui Țițeica. Cu toate că am investit mult timp în diverse proiecte destinate evoluțiilor din sistemul de educație românesc, nu sînt optimist. Cred că universitățile românești nu au în viitorul imediat o perspectivă fericită. Cred că în următoarele decenii calitatea învățământului românesc va scădea atît de mult încît vom avea cei mai slab pregătiți medici, economiști, filologi, juriști și ingineri din Balcani. Cred că doctoratele românești nu vor include decît rareori, în momente de excepție și strălucire a talentului, materiale originale și autentice. Cred că ne vom fura căciula cu îndemnare și mai cred că sîntem foarte buni la asta, pentru că aceste caracteristici sînt invariante ai culturii române. Mai precis, cultura română vine la pachet nu doar cu *Luceafărul* lui Eminescu, ci și cu o capacitate nesfîrșită de a ne minti și de a reprezenta eronat performanța, izbînda, împlinirea, alăturată unei indolente a cărei primă calitate e negarea cu osîrdie a autenticului talent și al calității. Spațiul românesc găzduiește

numeroase mimări ale reușitei. Vedem în fiecare zi la televizor, auzim la radio, citim în publicații cu difuzare națională - detalii despre nu-știu-care produs cultural care ar fi excepțional. Și nu e, la o analiză mai atentă se vede ca nu e... Fiecare efort de a promova ceva se risipește, dezvăluind că totul fusese o minciună, o supralicitare, o exagerare... și se întîmplă zi de zi la fel, mereu la fel... Vreme de decenii se joacă aceeași farsă, în care laudătorii dansează pentru laudă, pentru ca apoi locurile să se schimbe...

Fenomenul are amploare. Citim în diverse periodice despre extraordinara imaginație a unor cadre universitare actuale de a ocoli cerințele sistemului, în indiferent ce formă vin ele. Se falsifică note în cataloage, se falsifică apariții editoriale și CV-uri, se clamează ISBN-uri false, se citează referințe care nu există, se falsifică diplome, se dă mită pentru credit academic, se fac trafic de influență și presiuni politice pentru acreditarea unor programe sau pentru cosmetizarea lor; unul stă în juru pentru un amic, apoi rolurile se schimbă și o mină spală pe alta. În spatele tuturor acestor eforturi se află o motivație, o nevoie, un imbold de natură materială care își are, în ochii „promotorilor”, și justificarea morală. Cei care fac asta consideră că au tot dreptul să producă aceste reprezentări eronate, aceste falsuri. E un mixaj unic, încercat cu bizare. Oamenii au nevoie de diplome, de acreditări, de validări. Ei își spun și își repetă pînă la convingere că vor muri de foame într-o economie acerbă, impredecibilă, dacă nu găsesc o portită prin care să producă exact lucrul pentru care există cerere. Și nu există cerere imediată pentru articole cotate ISI, ci pentru *peceție*, pentru o validare al cărei scop e obscur, pentru că înv-

tămîntul e așa de rupt de viață încît nimic nu mai face diferență. Universitarii de circumstanță văd cît succes au marii îmbogățiți ai momentului și cred că sînt mai inteligenți ca ei (decît unii dintre ei, chiar nu-i greu). Și sînt siguri că nu fac rău nimănui, că frontul standardelor s-a rupt deja, că după 1990 toată lumea minte și fură, așa că, zic ei, ce mai contează trei stampile scăpate în plus? Cine o să vadă? Nu ne propunem să discutăm aici cum s-ar putea rezolva problema din punct de vedere legal, ci din punct de vedere strict academic. O astfel de situație a creat doi poli în spațiul universitar românesc. Doi poli care coexistă și produc ceva incredibil de diferit. De-o parte sînt cei care ajung conferențieri cu volume „editate”, „publicate” în 5 exemplare, pe de altă parte autori care lucrează în România, care au colaboratori prestigioși de peste hotare, care fac față unor procese de *refereeing* exigente, care publică *pe bune* în reviste indexate în bazele de date internaționale. Cum de a izbutit o aceeași cultură să ivească aceste alternative atît de diferite? Și, pe termen lung, ce va ieși din înfruntarea acestor poli? Aici e necesară introducerea unei distincții. În Statele Unite (dacă tot se propune comparația cu sistemul american, să detaliem analiza) există universități de nivel mai modest, finanțate de la bugetele locale, al căror principal rol este să asigure educația de bază a unor oameni care se pregătesc pentru diverse meserii practice. Nu e nici o rușine să existe *community colleges* și în România. Sînt universități unde chiar nu e nevoie de cercetare, ci de predarea cursurilor de bază. Ar fi o idee fericită ca acolo să se adopte manuale produse în altă parte, în loc să li se ceară conferențierilor de acolo să scrie cărți. Acolo e nevoie de buni educatori, nu de cerce-

tători. O astfel de distincție e necesară și ar salva ceva din penibilul mimării cercetării. Cred că scopul academic în acele universități e altul decît în Universitatea „Al. I. Cuza” sau în Universitatea București, unde cerințele de cercetare sînt mai mult decît justificate, pentru că există o importantă tradiție și un potențial important. Un universitar serios știe unde trebuie să publice și știe ce trebuie să facă pentru a accede la performanță. Dar, deocamdată, sistemul actual are prea multe aspecte de ordin instituțional unde Universitatea Valahia din Tîrgoviste și Universitatea București sînt puse pe același plan. Asta e o eroare de natură organizatorică și instituțională. Nu toate universitățile au apărut cu același scop și nu evoluează toate la același nivel al calității. Mă gîndesc aici la statisticile făcute de Ad Astra, care includ o ierarhizare a universităților românești pe baza unor cifre extrem de diferite privind cercetarea făcută în diversele noastre instituții de învățămînt superior.

Ar fi nevoie de o formă diferențiată de finanțare, de o mai bună înțelegere și în planul finanțării a distincției între universitățile cu o importantă componentă de cercetare și universitățile a căror principală misiune e educația. Scepticismul meu față de evoluțiile din viitorul imediat sînt motivate de faptul că, atîta vreme cît toate aceste universități sînt finanțate de la stat, dintr-o pungă comună, cîtă vreme misiunile lor universitare nu sînt clar diferențiate, e greu de anticipat o evoluție care să conveargă spre o mai corectă recunoaștere a performanței în universitate și, în sens mai larg, a performanței în sens cultural. Cultura română pierde timp din pricina unei deformări instituționale, pentru că actualul sistem îi invită pe unii, care nu pot face performanță, să o mimeze.

EDITORIAL

Despre criterii, corectitudine și alibiuri

GABRIELA GAVRIL

(continuare din pagina 1)

Mi-au ajuns la urechi nenumărate anecdote despre diverși autori și pro-

ductiile lor pretins științifice, mi-am notat povești spumoase, numai bune pentru proză, dar cei care mi-au relatat întâmplările tragi-comice au votat liniștii „pentru”, au fraternizat cu „candinății”, ca și când umorul acesta balcanic i-ar fi absolvit de orice responsabilitate. „Eu n-am fost de acord, n-ar fi trebuit să...” este refrenul pe care-l aud după ce se mai consumă o întâlnire universitară de acest fel. Iertată să-mi fie observația mai neaoșă, dar atitudinea aceasta a minților luminate îmi amintește de vecinii mei dintr-un cartier „proletar”, care așteaptă să vină primarul, prefectul, șeful Politei sau măcar un „vreunul mare

de la partid”, să le arunce gunoii de sub ferestre.

Pe de altă parte, dacă sîntem nemulțumiți de politica în materie de educație, unde sînt programele alternative propuse de comunitatea academică? Unde sînt „think-tank”-urile academice, care să exercite o presiune constantă asupra guvernantilor? Îmi doresc să pot citi și eu un program coerent de reformă a învățămîntului propus de specialiști, vreau să văd ce soluții găsesc aceștia.

Nu sînt alocați destui bani pentru învățămînt, salariile sînt mici... după buget.

Lucrurile acestea sînt evidente. Și, totuși, mi-e foarte greu să văd legătura între lipsa de fonduri și corectitudine. Nu costă absolut nimic – dar absolut nimic! – să respingi plagiatele și impostorii, nici nu trebuie să importăm criterii sofisticate pentru asta. Ar fi de ajuns, minimele criterii academice, ar fi de ajuns ca „filtrele” care există să funcționeze. Și, dacă în interior s-ar instaura această minimă decență universitară, intrarea în circuitul internațional n-ar mai fi decît o chestiune de timp și de completare a cunoștințelor, de recuperare a decalajelor, iar nu o sperietoare pentru bieții oameni „sub vremei”.

(Acesta nu este un editorial.)

Notă despre excepționalismul românesc

COSTICĂ BRĂDĂȚAN
Texas Tech University

O particularitate interesantă în recenta dezbateră despre standardele academice este alunecarea constantă a discuției spre o retorică a excepționalului. De regulă, fără să se piardă în prea multe detalii despre ce sînt în fond aceste standarde academice, ce înseamnă ele, care e finalitatea lor și de ce e nevoie de ele, cei ce le recuză la noi o fac, de foarte multe ori, pe baza unei retorici a „stării de excepție”. Potrivit acestei retorici, viața academică românească nu poate fi judecată după criteriile folosite în alte părți pentru bunul motiv că ceea ce se întîmplă la noi este, din mai multe puncte de vedere, cu totul diferit decît la alții.

Astfel, în România există condiții sociale și economice de excepție, ceea ce face ca standardele academice curente în alte locuri să fie inaplicabile la noi. În astfel de condiții locale excepționale, nu-i așa?, nu poți să-i ceri unui universitar român să lucreze precum universitarii din alte părți. Apoi, România este un caz special și pentru că aici se publică opere de excepție (după cum observa domnul Andrei Cornea într-un număr recent din *Revista 22*), care nu urmează căile bătute de alții, nu se supun regulilor nici unui gen literar cunoscut, și care, ca atare, nu pot fi judecate după criteriile curente. La noi există autori de excepție care, desigur, refuză să se supună regulilor jocului academic (nu au timp să-și termine doctoratul), nu se mulțumesc nici cu statutul de simpli scriitori sau jurnaliști culturali. Nici oamenii de știință nu sînt, nici filozofii, nici pur și simplu prozatori. Nu se știe bine ce sînt, sînt toate acestea la un loc, și nimic din toate acestea – sînt, în orice caz, ceva excepțional și nu se cade nicidecum a fi judecați după criteriile comune. Dar, ce spun eu?, în România există întregi discipline de excepție (literatură română, de exemplu) unde criteriile performanței academice nu sînt cele ce se aplică în celelalte discipline sau în alte locuri, ci cu totul altele. La limită, românii sînt ceva cu totul aparte, un mod de a fi al umanității pe care alții, în alte părți, nu au organ să-l priceapă. E ca și cum natura umană în starea ei obișnuită s-ar fi auto-suspendat cînd a ajuns la granița românească: de la Curtici încoace umanitatea e sub o permanentă „stare de excepție”.

Convenabil trebuie să fie să trăiești tot timpul în acest spațiu al excepționalului! Ce promițătoare perspective! Cîta

libertate de mișcare! Și cită sofistică, pe de altă parte! Condițiile locale (socio-economice) curente care fac imposibilă aplicarea unor standarde academice mai severe? Dintre toate argumentele împotriva noilor standarde academice acesta e cel mai simpatic căci face logic imposibilă, din capul locului, orice discuție despre schimbare. Aceste condiții precare sînt exact ceea ce o reformă serioasă a universității (și a culturii academice) românești trebuie să elimine. O astfel de reformă se adresează viitorului și țintește tocmai spre înlăturarea proastelor stări de lucruri din prezent. De fapt, în subtext, acest argument zice: fratilor, nu putem accepta reforma pentru că e reformă.

Pe de altă parte, observația d-lui Andrei Cornea („Cearta standardelor universitare”, 22, nr 841) că, în această dezbateră a canoanelor, are loc o anumită fetizizare a publicațiile cotate ISI e perfect adevărată. În general în umanioare, unde e greu (dacă nu imposibil) să separe o idee de forma ei literară, este dificil (iar de la un punct încolo păgubos) să codifici, să cuantifici, să impui criteriile care operează fără probleme în științele exacte. Asta și face ca foarte bune jurnale în domeniul umanisticii să nu fie cotate ISI, mai ales cînd e vorba de jurnale independente, neafiliate cu niciuna din marile edituri universitare. Dar, mă grăbesc să adaug, asta nu înseamnă deloc că în aceste domenii nu operează *nici un fel* criterii. Toată această discuție nu mi se pare a fi despre satisfacerea unor cerințe rigide, pur formale (chemindu-se ele ISI sau altfel), ci pur și simplu despre practicarea unor standarde de competență, despre deschiderea culturii academice românești spre un spațiu (cosmopolit prin definiție) al dialogului largit, un spațiu cărturăresc universal, unde să fim validați și luați în seamă. Universitarul român va fi (și se va simți) egalul universitarului occidental abia atunci cînd se va plasa el însuși în acest spațiu cosmopolit și va juca cîștit după regulile jocului academic, așa cum au fost stabilite ele cu mai multe sute de ani în urmă. Doar atunci universitarul român îl va putea privi în ochi, fără complexe și fără plecăciuni inutile, pe colegul lui occidental. Pînă atunci însă fie îl va detesta din principiu, fie îl va curta stînjinitor.

În același articol pomenit mai sus, dl Cornea dă exemplul lucrării *Omul recent* și o plasează în categoria acelor cărți greu de clasificat, bazate pe o „scriitură artistică, aproape romanescă”. Problema acestor cărți, spune dl Cornea, este că, deși spectaculoase și bogate de idei, ar pica

testul ISI din cauza atipismului scriiturii lor. După mine însă, aici nu avem nici o problemă: pentru toate aceste cărți artistice, atipice, există de fapt (sau se poate crea) o categorie, un gen, un cadru conceptual în care să fie discutate critic. În spațiul anglos-axon, de exemplu, i se zice *creative non-fiction*, există premii prestigioase stabilite special pentru acest gen de cărți, jurnale unde ele sînt discutate, și chiar și catedre universitare unde se predă exact acest gen de scriitură.

Dacă în sistemul universitar românesc nu se iau în seamă astfel de lucrări pentru promovarea autorilor lor, asta nu e din cauza atipismului acestor cărți, ci pentru că acest sistem e osificat și incapabil să se autoregleze. Mi se pare însă destul de periculos să postulezi că anumite cărți nu au un gen, că sînt unice, fac excepție de la orice regulă și nu pot fi judecate după nici unele din criteriile existente. Rezultatul e că oricine va îndrăzni să critice o astfel de carte va fi acuzat că nu are competența să o facă, sau că are ceva personal cu autorul, sau că are o agendă ascunsă ș.a.m.d.; numai laudele neconditionate se acceptă (cum s-a și întîmplat cu *Omul recent*). A plasa o carte într-un gen nu înseamnă a-i răpi originalitatea, ci doar a crea contextul epistemic care să facă posibilă o discuție cît de cît aplicată despre cît anume de originală e acea carte, ce anume e original în ea, și cum diferă ea de altele asemănătoare. (În fine, o chestiune picanantă în același articol al d-lui Andrei Cornea: acolo dăm peste informația tulburătoare că HR Patapievicu ni are doctoratul. Or, pe site-ul *Wissenschaftskolleg zu Berlin*, unde în anul universitar 2005-6 dl Patapievicu a avut o bursă, domnia sa se prezintă, cum e și de așteptat la o astfel de instituție selectă, cu titlul de doctor: „PhD, History of Science”. Ca atare, e limpede că dl Andrei Cornea îi datorează acum scuze publice lui HRP pentru a-l fi privat, într-un chip atît de neelegant, de titlul de doctor.)

Cît despre ideea (îmbrățișată, între alții, de dl Nicolae Manolescu) că întregi discipline (literatură română, de exemplu) au la noi un statut de excepție și că, dacă lucrezi în aceste discipline, nu există jurnale în afara României unde să-ți publici studiile, e prea neserioasă ca să merite orice discuție.

Ceea ce mi se pare foarte important în legătură cu adoptarea unor standarde academice mai severe este că, la ora actuală, ele sînt singura cale prin care universitarul român își mai poate recuceri respectul de sine. Imaginea publică a universitarului român e dezastruoasă, dar bănuiesc că nici în propriii lor ochi mulți universitari

români nu o duc mai bine. Profesor universitar nu te face nici salariul, nici cutarele lege trecută iute prin Parlament, nici colegii ce te votează pentru că le-ai făcut diverse servicii sau i-ai scos la bere, nici măcar CV-ul luat ca atare: profesor universitar te face singur. Nimeni altcineva nu te poate face universitar în locul tău. Or, regulile promovării în sistemul universitar românesc sînt atît de prost întocmite (și atît de des încălcate), încît nu există nici o legătură între competență și poziția în sistem. Aș spune chiar că, dacă există universitari de calitate în România de astăzi, acest lucru nu se întîmplă din cauza sistemului, ci în pofida lui. Corupția și harababura e atît de mare, încît în universitatea românească (ca, de altfel, în toată societatea) oamenii competenți și onesti ajung în poziții superioare doar pentru că sistemul are brese. (Cît despre sistemul paralel de validare simbolică, cel prin ungere publică, de către vreun director de conștiință, șef de trib, *il capo di tutti capi* – care te ia sub aripa-i ocrotitoare, îți face rost de cite o bursă, te declară genial și te admite printre intimi – nu mi se pare că acest sistem alternativ diferă esențial de cel oficial; e doar o chestiune de cosmetică. Dar asta e altă discuție.)

În sfîrșit, în treacănt fie spus: atîta vreme cît practicăm acest gen de excepționalism nu avem nici un motiv să ne plîngem că străinii ne tratează prost: la urma urmei, noi înșine am fost cei care am decis să ne separăm de ei, să ne insularizăm. Celălalt nu te poate recunoaște decît atunci cînd te plasezi tu însuși într-un spațiu deschis, cînd te pui în lumină. Ca să te recunoască ca egal celălalt trebuie mai întîi să știe că există, iar mai apoi să știe cine ești. Atîta vreme însă cît ne vom juca cu ideea că sîntem născuți sub zodia excepției, lumea are tot dreptul să facă excepție de noi.

Costică Brădățan este Asistent Professor of Humanities la Texas Tech University (SUA). A mai predat la Cornell University, Miami University și la mai multe universități europene (University of Durham, European College of Liberal Arts, Central European University și Universitatea din București). Cea mai recentă carte a sa, *The Other Bishop Berkeley. An Exercise in Re-enchantment*, apare în toamnă la Fordham University Press. Este co-editor al revistei *Janus Head. A Journal of Interdisciplinary Studies in Literature, Continental Philosophy, and the Arts*.

Generația autovalidată versus Generația așteptată

Cazul științelor socio-umane

DANIEL DAVID

Din păcate, începând cu perioada comunistă, profesioniștii din științele socio-umane din România au păstrat obiceiul de a publica cu preponderență la nivel național și local. Acest lucru s-a datorat probabil și impactului mai mare pe care ideologia comunistă l-a avut asupra acestor domenii, impact care a făcut ca producțiile științifice să nu poată pătrunde în fluxul principal de informații internaționale, ca urmare a mixturii aspectelor științifice cu cele ideologice. Aceasta a dus la construirea unui set de valori locale (eventuală anvergură internațională nedepășind spațiul sovietic) prin care contribuția acestor profesioniști era judecată. Astfel, această generație a devenit o „generație autovalidată”. Nu vrem să spunem că nu au existat contribuții de valoare ale acestei generații; spunem doar că nu putem afirma, prin prisma standardelor internaționale actuale, că ele contează, nefiind confruntate cu un set de standarde de performanță.

Între timp, în spațiul cultural românesc și-a făcut simțită prezența și o generație care și-a făcut studiile și a fost validată profesional și cultural în SUA, în Japonia sau în Europa de Vest. În sine, acest lucru nu face reprezentanții acestei generații mai valoroși, dar interacțiunea cu diverse medii culturale cu respirație internațională aduce prin ei și în lumea românească expresia altui set de valori. Marea diferență între vechile ierarhii bazate pe prestigiu local și reușitele internaționale ale unor tineri de azi constă în faptul că aceștia nu s-au autovalidat și nici nu au fost validați într-o atmosferă de cerc restrâns prin criterii originale, ci au fost validați cultural și profesional în comunități culturale și științifice de respirație internațională. Această „generație așteptată” marchează evoluțiile din spațiul de valori occidental și nu din cel sovietic.

Revoluția anticomunistă i-a prins pe reprezentanții generației autovalidate „defazați” față de nivelul internațional, dar în poziții de putere; în consecință, au dezvoltat o argumentație destinată păstrării cutoimei publicării locale în domeniile socio-umane și a blocării noului val al generației așteptate. Să analizăm aici doar atitudinea generației autovalidate asupra publicațiilor indexate de către Institute for Scientific Information (ISI) (<http://www.isinet.com>). Aceste publicații sunt cele mai citate în fluxul informațional, ele acoperind peste 85% din total publicațiilor care contribuie

la cunoaștere și peste 95% din articolele citate în cercetarea științifică internațională (cf. Garfield, 1996). Altfel spus, publicațiile ISI sunt cele care dau vizibilitate, impact și prestigiu la nivel internațional acorilor implicați în educație și cercetare. De fapt, acesta este criteriul utilizat de către National Science Foundation și de către Comisia Europeană în analizele lor oficiale asupra științei și performanței acesteia. La o analiză atentă, discursurile generației autovalidate asupra sistemului ISI includ un mixaj de mituri, pe care ne propunem să le discutăm aici.

Mitul 1. *Nu există reviste de specialitate ISI pentru domeniile socio-umane.* Adevărul este că există un număr mare de reviste ISI acoperind artele, precum și științele sociale și umaniste. Există mai multe reviste indexate din domeniul economic, decât din informatică; mai multe reviste indexate de sociologie și științe politice decât de matematică; mai multe reviste de psihologie decât de chimie etc. Este însă adevărat că în aceste domenii, interesul pentru o dezvoltare cumulativă este mai redus. Spre exemplu, numărul de articole necitate în alte articole, este foarte mare (ex. teatru 99.9%; religie 98.2%; arhitectură 96%; istorie 95.5%; filosofie 92.1%, științe politice 90% etc.). Acest lucru sugerează încă rolul redus al analizei literaturii de specialitate în promovarea unor idei noi, ceea ce explică repetițiile și suprapunerile existente în aceste domenii, dar și dezinteresul profesioniștilor pentru a

face cercetare și pentru a publica în reviste de prestigiu.

Mitul 2. *Nimeni nu este interesat la nivel de ISI (internațional) de aspecte specifice, naționale (ex. aspecte specifice ale dreptului românesc, istoria Transilvaniei, daco-getii, limba română etc.).* Adevărul este că dacă în literatura internațională (ISI) pot să apară analize privind vechii regi ai Nigeriei, ar fi extrem de bine primite analize comparative între Eminescu și Schopenhauer, între monoteismul dacic și cel iudaic, între procedurile actuale de drept românesc și cele ale dreptului roman etc. Din păcate, aceste teme nu sunt abordate în țară la o manieră care să dea subiectului anvergură internațională, deși sunt teme care și-ar putea găsi locul la nivel internațional, revistele de specialitate fiind interesate de analize specifice, care sporesc diversitatea. Există revistele indexate ISI „Communist and Post-Communist Studies” și „Post-Communist Economies”, în care există 1 singur articol din România în ultimii 5 ani. Această ignoranță apare și din cauza că: (1) mulți cercetători din aceste domenii nu cunosc suficient de bine o limbă străină pentru a scrie nuanțat, performant și argumentativ; (2) este mai comod să eviți testarea unor teorii/perspective personale la nivel internațional, când publicarea lor în periodice locale sau la edituri românești de vizibilitate restrânsă sunt suficiente pentru a asigura o poziție importantă în țară.

Mitul 3. *Trebuie plătit serios ca să publici într-o publicație ISI, acest sistem fiind unul privat, aservit interesului economic.* Adevărul este că publicarea în revistele ISI se face la fel ca și în orice altă revistă științifică, în marea majoritate a cazurilor gratuit. Deși sistemul este al unei corporații private, revistele sunt indexate în ISI în mod gratuit. Selecția revistelor se face după criterii riguroase (ex. publicarea la timp, existența unui colectiv de recenzori și a unui proces de recenzie etc.), cel mai important fiind gradul în care articolele publicate de o revistă sunt citate în alte lucrări ale celor care fac știință. Altfel spus, dacă articolele dintr-o revistă sunt citate și fac obiectul de interes al altora, revista va intra în ISI, altfel – nu! În acest context, dorința europeană de a dezvolta un sistem alternativ ISI trebuie privită cu suspiciune deoarece mulți nu au înțeles că sistemul ISI este unul care funcționează pe baza feedback-ului automat al comunității științifice (numărul de citări), iar nu pe baza unor decizii cu încărcătură economic-politică; este un mecanism automat, similar celui implicat în evolutionism

(vezi disputa evolutionism vs. creationism). Limba engleză a devenit limba comunității științifice internaționale, astfel că argumentul conform căruia sistemul ISI este anglo-american este caduc (în baza de date ISI se regăsesc multe publicații europene și japoneze – care au impact în știință prin faptul că sunt citate, așadar nu e vorba doar de publicații din SUA sau din Marea Britanie).

Pentru a concluziona discuția noastră, valorile promovate de generația așteptată (ex. sistemul ISI), cu limitele inerente oricărui sistem de valori, au devenit expresia sincronizării la valorile lumii occidentale. În știință spre exemplu, ISI este criteriul primar de evaluare a performanței științifice, analizele calitative și de nuanță venind abia după ce s-a trecut un prag ISI. Este fundamental ca profesioniștii din științele socio-umane, indiferent de generație, să se înscrie în această tendință, renunțând la cutuma de a publica național și la miturile însoțitoare, care au dus la situația în care oamenii de cultură români sunt practic necunoscuți la nivel internațional, cu excepția unor cercuri înguste bazate pe relații personale/instituționale. Practic, nici un gânditor român nu a influențat serios tendințele internaționale actuale la nivelul societății. Vocea acestor gânditori, deși poate ar fi avut ceva de spus, nu a ajuns la nivel internațional. De ce profesorii de la școlile de drept, literatură sau economie de la Harvard (și de la alte universități de prestigiu) pot publica în reviste ISI, dar cei din România consideră că acest lucru este imposibil prin prisma naturii domeniului? Nu în cele din urmă, dezbateră de față se constituie într-o provocare: aceasta este invitația generației așteptate către generația autovalidată, o întâlnire în spațiul comun al valorilor europene, la un nivel de performanță de vizibilitate internațională. De ce n-ar fi acest lucru posibil, în beneficiul mediului universitar românesc?

Daniel David este Conf. univ. dr. la Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca. Între lucrările lui recente se află și volumul *Psihologie clinică și psihoterapie*, apărut la Editura Polirom în 2006 și volumul *Rational and irrational beliefs in human functioning and disturbances*, în pregătire la Oxford University Press.

Imaginea universităților viitoare

MIHAI POPA

Guess. Gap. Bed, Bath and Beyond. Borders. Foot Locker. Robinsons-May. Sephora. Și un panou mare – pe el poza unui bărbat cam de 50 de ani, cu o privire foarte serioasă. Textul, cu litere albe, s-ar traduce în română: „Fiule, acum nu mai e vorba de niște ghete noi, de o minge sau de niște haine sic, ci e ceva serios. E vorba de viitorul tău. Și ți-o spun ca părinte: trebuie să nu rămii corigent la matematică“. Panoul cu pricina a fost săptămâni bune în mall-ul din Westside Pavilions, Los Angeles.

Impresia mea e că tocmai atitudinea asta lipsește când se discută despre educația sau cercetarea românească. Nu e vorba doar despre orgolii sau despre titluri academice, ci despre perspectivele de viitor ale multor oameni. Și e un lucru serios.

Lipsa de seriozitate nu apare doar în propuneri de tipul stabilirii unui curs de schimb al publicațiilor ISI/non-ISI (de ce la 1 la 3 și nu 1 la 1 la 3,5? pe ce se bazează calculul?) sau în amestecarea succesului cărților de literatură sau de popularizare a ideilor cu aprecierea lucrărilor științifice (fiindcă muzica lui are succes în România, Vali Velișel ar trebui să predea la Conservatorul din București?). Însuși felul în care sunt concepute propunerile venite din partea Guvernului îmi pare neserios. Nu am văzut nicăieri vreo prognoză serioasă asupra modificărilor demografice și culturale ale societății românești în deceniile viitoare și, în consecință, vreun proiect coerent de adaptare a educației la realitățile din viitor. Firește, și opiniile de mai jos sunt slabite mult tocmai de această lipsă.

În ultimele decenii, România nu a avut experiența unei emigratii/immigrații consistente, contactele cu alte culturi au fost reduse artificial, și dintr-o dată ne găsim în fața unor experiențe noi. Probabil că acum încă învățăm cum să gestionăm situația, așa cum după 1989 societatea românească învăța sistemul mai multor partide politice. O comparație cu „Parlamentul“ și presa anilor '90-'92 nu îmi pare lipsită de teme. În timp, însă, lucrurile se vor așeza; să ne gândim doar la cât de diferit e ziarul *Adevărul* din 2006 de *Adevărul* din timpul mineriadelor, deși unii jurnaliști sunt aceiași.

Viitorul, chiar imediat, poate fi mult diferit de istoria recentă din România. Să ne gândim unde se duc și de unde vin absolvenții școlilor românești și cine sunt sau vor fi profesorii lor. Mulți dintre cei educați în România pleacă pentru perioade lungi de timp în alte țări, în special în Europa de Vest și America de Nord. E o categorie numeroasă și heteroclită – milioane de oameni, de toate soiurile: de la studenți și absolvenți eminenți ai universităților, pînă la analfabeți. Probabil situația nu se va schimba în următorii ani – pe de o parte, în România slujbele sunt mai puține și veniturile mai mici decît în Vest, pe de altă parte, mobilitatea forței de muncă e tot mai mare, companiile își mută tot mai mult frecvent angajații dintr-un loc într-altul... Nu e un lucru rău sau bun că oamenii pleacă – e doar o realitate. În esență, nu e nici măcar un lucru nou, doar că Nică din zilele noastre pleacă din Humulești nu la Iași, ci la San Francisco, iar Nilă și Paraschiv nu se duc la București, ci la Paris ori Madrid. Orice tînar de azi ia în serios alternativa de a studia sau lucra în altă țară, fie și doar pentru o perioadă scurtă de timp, și vrea ca

școala să îl pregătească și pentru asta. Un profesor necunoscut în afara României sau care își îndrumă studenții să publice doar în reviste de circulație restrînsă e un handicap pentru ei: reduce șansele unei bune cariere.

Al doilea fenomen nu e într-atît de mediatizat, dar se întîmplă – structura etnică a României viitoare va tinde să fie diferită cu mult de cea din ultimii 200 de ani. Procentul populației majoritare va tinde să scadă – din pricina emigrației, a natalității mici – în timp ce procentul minorităților va tinde să crească. O bună parte dintre minoritari vor fi noi imigranți din Asia, Africa sau fosta Uniune Sovietică. Se pare că minoritatea arabă e deja suficient de numeroasă pentru a avea reprezentanți în Parlament. E de așteptat și de dorit ca și universitățile și institutele de cercetări din România să înceapă să aibă o componentă culturală mult mai diversă decît acum. Din nou, e un scenariu serios și foarte probabil, am văzut așa ceva întîmplîndu-se în Polonia sau Ungaria. În momentul de față întrebarea „cîți străini participă la concursurile de ocupare a unui post la Universitatea din Tîrgoviște ori la stațiunea Fundulea?“ stîrnete zîmbete, dar obiectiv nu vîd de ce un bun specialist din Irak, Turkmenistan, Guatemala, Albania ori Serbia nu va fi interesat să lucreze în România. Oare cum vor fi evaluate dosarele unor astfel de candidați, fără a-i favoriza pe concurenții români? Se va propune un curs de schimb ISI/publicații turkmene?

Cred că pentru menținerea unui spațiu cultural și a unei identități românești, eforturile mai mari ar trebui puse nu în promovarea unor reviste de circulație locală, ci în menținerea unui standard înalt sau măcar acceptabil de cunoaștere a limbii române. Poate ar fi un lucru bun introducerea unui

set coerent de teste naționale după modelul TOEFL/GRE la intrarea în învățămîntul gimnazial, liceal și universitar – teste care să verifice nu dacă elevul știe despre Agripina și Mos Dănilă ai lui Galacion, ci dacă face acordul, scrie fără greșeli sau știe ce înseamnă „cabotin“. Testele ar trebui să fie obligatorii pentru școlarii din România și disponibile cu ușurință și în afara granițelor, pentru copiii emigranților sau pentru viitorii imigranți. Rezultatele testelor ar fi mult mai obiective decît notele examenelor de acum și ar fi un bun instrument de monitorizare a calității limbii scrise.

O altă chestiune care trebuie tratată cu mai multă seriozitate e o inițiativă foarte interesantă în învățămîntul universitar, anume proiectul Școlii Normale Superioare, de cîțiva ani într-o formă incipientă în București. Proiectul merită multă atenție, avînd susținători cu mare prestigiu științific și o istorie de succes în Franta. O astfel de instituție poate oferi nu doar șanse mai bune pentru studenții eminenți, dar și un reper pentru universitățile din România.

Mihai Popa și-a susținut teza de doctorat în matematică în mai 2006 la Universitatea Californiei la Los Angeles (UCLA) sub conducerea lui E. Effros. A publicat articole de analiză funcțională, teoria probabilităților libere și combinatorică în publicații ca *Proceedings of the National Academy of Sciences of the U.S.A.*; una dintre lucrările lui apare în august 2006 în *Journal of Functional Analysis*. Din toamna lui 2006 va ocupa poziția de Zorn Assistant Professor la Universitatea Indiana din Bloomington.

Poezia, un one man show

ANDREEA GRINEA

Un volum izbutit de poezie are multiple finalități, printre care se numără și delectarea cititorului. De asemenea, în postmodernitate, poezia se poate răsfața prin noi „medii“, de la pagina de internet pînă la CD-ul multimedia. A zăbovi, astăzi, la aproape desueta carte tipărită pe hîrtie simplă poate deveni o dovadă de inadecvare la operă, dacă o asemenea lectură numai „cu ochii“ rămîne străină de toate efectele speciale (audio, deocamdată) pe care autorul, devenit DJ-ul propriilor texte, le speculează. Acestea par să fi fost ideile după care s-a ghidat Robert Șerban cînd și-a conceput cel mai proaspăt volum al său, *Cinema la mine-acasă*, de curînd apărut în colecția de poezie a Cărtii Românești.

Mărturisesc că, pentru mine, „lectura“ poemelor lui Robert Șerban a fost, grație CD-ului care însoțește volumul, una acustică și, neașteptat, mai fructuoasă decît varianta de lectură clasică. Audiația celor 51 de poeme (recitate molcom, cu un glas modular, după caz, spre inflexiuni melancolice, grave sau seci, pe un fundal sonor foarte diversificat, de la sound-uri techno și acorduri de chitară pînă la ritmurii „tribale“ sau *creepy*) reprezintă, prin prețioasele indicații de nuanță pe care le oferă, cea mai fericită întîlnire cu volumul lui Robert Șerban.

Scriitorul timișorean orchestrează o poezie „cerebrală“, rece, obiectivă (chiar și atunci cînd se exprimă la persoana I), care mizează numai aparent pe „poeticile cotidianului“, de unde extrage imagini simbol, fie frivole sau ghiduse, fie grave, cu bătaie metafizică, precum în poemul *Fim*: (fără muzică, ton grav, sacadat) „o mamă

sterge cu dosul palmei/ bărbia fiului care mîncină// e bătrînă/ are părul de culoarea cremeni/ și mîna atît de uscată/ încît/ după ce fiul i-o sărută/ începe să/ fumege încet“. Recursul la acest tip de metaforă grăitoare, care nu lasă indiferentă sensibilitatea marelui public, conferă cărții lui Șerban aerul unei antologii tematice de reflecții și maxime personalizate. De altfel, poeziile se grupează în cicluri intitulate simbolic *Poezia, Lupta, Dragostea, Viața, Prietenia* și pot fi lesne memorate nu numai datorită continuității aforistic și efectelor umoristice, dar și grație dimensiunii reduse a textelor, care sînt, aproape toate, poeme-pilulă, ușor digerabile (lată, spre exemplu, o înțeleaptă definiție a poeziei, excerptată dintr-o *ars poetica*: „poezia este ceea ce rămîne din viață/ după ce o trăiești“).

Precum poetul secentist Giambattista Marino, Robert Șerban pare să urmărească efectul de „maraviglia“, de surpriză pe care o trezește poezia în conștiința lectorului. De aici derivă tehnica poemelor cu „poantă“ (o imagine contrastantă ce intrigă prin bruscheta lexicului sau „mișcă“ prin potențialul afectiv), a cărei punere în scenă ocupă un text întreg pe care, nu arareori, îl salvează de banalitatea ce i-ar fi fost, altfel, fatală. Cea mai izbutită „sopîrlă“ e introdusă în poezia ce împrumută titlul volumului, text care merită citat în întregime: (pe acorduri techno, cu ton molcom, ușor melancolic și final sec) „acasă/ în singurătate/ sau alături de vreo femeie/ pîng uneori la filme// știu/ sînt prost/ iar prostia mă face emotiv/ cele mai banale povești/ despre moarte/ despre viață/ îmi provoacă uneori lacrimi și mucii cît o gripă// ele au toate aceeași reacție/ mă iau în brate/ mă string la piept/ mă mîngîie pe cap/ uneori îmi șterg ochii/ ce

femeie rezistă unui bărbat care pînge?// acasă/ la filme despre moarte/ despre viață/ o pîng/ și fut“.

Dacă lectorul aflat în fața volumului *Cinema la mine-acasă* poate avea rezerve cu privire la grila potrivită de lectură și sondează la adîncimi pe care această poezie, totuși, nu le atinge, ascultătorul poemelor lui Șerban se lasă convins de către recitator că poezia sa este una mai degrabă *giocosa*, orchestrată într-un mixaj atent regizat pentru a-și impresiona, pe mai multe căi, ascultătorii. Spre deosebire de alți scriitori care s-au erijat, de-a lungul vremii, în postura recitatorului (de la Bacovia și Arghezi pînă la Mircea Cărtărescu și Elena Vlădăreanu), Robert Șerban găsește tonul potrivit de lectură pentru poemele sale cu aer de aforism: (subtil-interogativ, pe o muzică „de relaxare“) „de fiecare dată cînd mă uit la cer/ mă întreb dacă lui Dumnezeu nu i se face rău/ cînd ne privește de la o înălțime/ așa de mare“. Emfaza, exprimarea retorică creează, totuși, un efect convingător de naturalețe, odată acceptată funcția spectaculară a acestei poezii (deja Radu Stanca sugera că teatralitatea poate fi o formă de autenticitate, într-un aforism de tipul: „nu e nimic mai natural decît un actor care își joacă rolul“).

Chiar și atunci cînd părăsește genul „poeziei obiective“, Robert Șerban rămîne în registrul discursului impersonal, ocolind cu abilitate orice prilej de a vorbi despre sine. Dacă poetul precum Dan Sociu sau T.S. Khaxis își oferă „biografia“ pe tavă, Șerban își gestionează cu avarie „întîmplările“ eului, convertindu-le în panseuri la persoana I. Asta se întîmplă, de pildă, într-un poem precum *Din apropiere*: (roșire sacadat, ușor efect de ecou) „scriu despre moarte/ cu ușurința cu care îngîi cuțitul/ de

la doi pași“ sau în tragi-comicul *Nasturii de la cămașă*: (teatral) „poti să-mi smulgi cu ușurință/ inima dar înainte va trebui/ să-mi desfaci/ nasturii de la cămașă“. Reprezentația se încheie apoteotic cu poza poetului inspirat și metafora patetică a luminii: (pe acorduri înduioșătoare, cu voce convinsă) „stau în mijlocul casei/ și nu atît de singur cum cred vecinii/ dar ei nu știu nimic despre soarecii/ care caută/ chiar aici/ lumină“ (*Ceva nedrept*).

Gustul pentru exprimarea gnomice, încercarea de a impresiona, de a înduioșa chiar auditoriul prin tonalitatea rostirii și fondul sonor (bine ales, pentru o poezie ce se vrea una „de atmosferă“), orchestrarea surprizelor care încheie textele, fie sec, fie apoteotic, patetismul rafinat, efectele umoristice transformă cel mai recent volum de versuri al lui Robert Șerban într-un spectacol pus în scenă ca să smulgă la final aplauzele unui public (fie acesta și snob) cîștigat pentru poezia contemporană.

Criterionii (cît de cît) unitare

GEORGE ȘIPOS

Ruxandra CESEREANU and CO, *România îngheșuită. Cutii de chibrituri, borcane, conserve, Ipostaze ale ghețozării în comunism și postcomunism*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006, 190 de pagini, preț neprecizat

Acum cîțiva ani, binecunoscuta scriitoare și universitară clujeană a început, împreună cu studenții de la jurnalism și litere de la Universitatea Babeș-Bolyai, un experiment interesant – explorarea cumva etnologică a vieții cotidiene din comunism și de la începuturile tranziției noastre postcomuniste. Acesta este cel de-al patrulea volum, care după mărturia coordonatoarei închide proiectul. Primele trei, apărute pe rînd în 2004 și 2005, au fost: *Fărîme, cioburi, așchii dintr-o Curtea a Miracolelor*, *A doua Curte a Miracolelor* și *Made in Romania. Subculturi urbane la sfîrșit de secol XX și început de secol XXI*.

În volumul de față, Ruxandra Cesereanu și agerii săi discipoli abordează chestiunea ghețozării provocată de locuirea în cartierele de blocuri lăsate moștenire de regimul comunism. Cîteva texte sînt dedicate locuirii în campusurile studentești de aceeași proveniență. Cred că „echipa de soc” a nimerit pește un subiect foarte bun, pe

care îl tratează, pe tonuri diverse de la autor la autor, dar cu egală inteligență și acuitate a privirii. Faptul că au nimerit excelent peste temă este dovedit că una din formele eclatante de evoluție în muzica vie autohtonă este tocmai *hip hop*-ul „de cartier” care, de la BUG Mafia înceace, a scos la lumină afităe talente neliniștite.

Sigur nu pot intra în detaliile celor 25 de studii reunite în volum, dar ceva tot pot face – să enumăr numele coautorilor. Fără îndoială, o parte dintre ei vor fi regăsiți în evoluția viitoare a științelor antropologice de la noi. O altă parte va promova, desigur, o presă mai profesionistă pe aceste meleaguri „blocuite”. Deci, în ordinea intrării în scenă: Florin-Stefan Morar, Alin Rus, Radu Toderici, Mihai Pedestru, Alex Goldis, Andreea Iacob, Călin Deac, Ruxandra Cesereanu, Mihai Lisei, Alex Virastău, Mihai Gădălean, Anca Hătiegan, Andrei Costina, Bianca Feleşeghi, Daniel Ifene, Octavian Coman, Anca Giurgiu, Geanina Sălăgean, Cătălin Hicui, Ada Ivanov, Andreea Amariei, Mădălina Furiș, Tatiana Onilov, Mihai Rău, Adrian Dohotaru.

Am aflat din presă că lansarea de la Cluj a acestui volum afit de interesant și de viu s-a petrecut pe acoperișul unui bloc din cartierul Mănăstir. O idee excelentă, cum nu se poate mai adecvată volumului ca atare. Îi felicit pe tinerii discipoli pentru ce-au reușit să facă, profitînd cum se cuvine de generozitatea academică a d-nei Cesereanu, afit de rară aici, între blocuri. (*Liviu ANTONESCU*)

Mi-am luat de curînd examenele de doctoratură (*qualifying* sau *comprehensives*) la University of Chicago, care trece astăzi drept cea mai performantă școală din Statele Unite ale Americii în multe domenii științifice, printre care și în cele în care mă pregătesc eu însumi să devin specialist în viitor – studiile est-asiatice. Deși nu consider parcursul meu a fi fost în mod necesar spectaculos sau excepțional în comparație cu alți colegi de ai mei din domeniu, aș vrea totuși să precizez că mi-au trebuit patru ani de studiu pentru a mi se da voie să îmi dau examenele respective. Și asta nu pentru că nu aș fi avut cunoștințele necesare (veneam la University of Chicago cu un master de doi ani obținut tot în Statele Unite, la University of Pittsburgh), ci pur și simplu pentru că... acestea sînt regulile: orice student la doctorat (la Chicago pînă nu îți iei examenele și îți susții propunerea de teză nici nu te numești doctorand – *PhD candidate* –, ci student la doctorat – *PhD student*) trebuie să treacă anumite teste înainte de a se da voie să își dea examenele: testarea cunoștințelor limbii străine a cărei cultură sau literatură o studiază (în cazul meu, japoneza), obligația de a absolvi cel puțin doi ani de studiu ai unei alte limbi est-asiatice (eu am făcut coreană), obligația de a obține un anumit număr de credite (echivalentul a doi ani de cursuri, cu trei cursuri pe trimestru), cu note de peste B (cam 8), obligația de a susține un examen de traducere la prima vedere a unui text de literatură sau de critică (japoneză-engleză) și unul de retroversiune (engleză-japoneză). La sfîrșitul celui de al treilea an în rezidență, un student la doctorat poate, în fine, să își dea examenele (eu am ales să merg un an și în Japonia la studii înainte de a face acest pas).

Pașii care urmează după *comprehensives* – pe care nu mă opresc să le descriu aici, dar e poate de ajuns să spun că nu ai dreptul să le dai decît o singură dată, și dacă nu le treci ți se recomandă părăsirea programului – sînt și ei la fel de complicați și iau la fel de mult timp. Perioada *medie* în care un student la University of Chicago obține un doctorat în științe umaniste și sociale este de opt ani.

Am ținut să prezint procesul obținerii titlului de doctorat în Statele Unite (e drept la o școală de talie Ivy League) pentru a oferi o imagine comparativă cu cel din România. Nu am date concrete, dar din exemplele pe care le știu personal, un doctorat în țara noastră durează în medie 2-3 ani, poate 3-4 în științele umaniste, nu are nici un fel de cerințe de a trece teste de limbi străine, iar examenele sînt un fel de „mică înțelegere” între student și profesorul cu care vrea să își scrie teza. Nu vreau să minimalizez importanța doctoraturii în România, dar cred că e timpul să recunoaștem că sînt alte locuri în lumea asta largă în care lucrurile se fac oarecum diferit și, *alas!*, puțin mai bine decît la noi.

În acest context, criteriile academice de confirmare a unui profesor universitar și cerneala pe care dezbateră din jurul lor a făcut-o să curgă în ultimele luni sînt o indicație clară a faptului că, totuși, e ceva putred în sistemul de acordare a titlurilor științifice și univrsitare din România. Existenta în sine a dezbaterii arată că s-au constituit deja două fronturi care nu pot conviețui unul cu celălalt și ale căror idei se par să se bată cap în cap. Pro-occident sau pro-tradiție, par a fi cele două direcții, deși, ca în orice fel de dezbateră, atitudi-

nea fiecărui e mai nuanțată decît o simplă etichetă. Dacă, de exemplu, Andrei Cornea pare să fie pro-tradiție, nu mi se pare că tonul domniei-sale este din aceeași gamă cu cel al lui Eugen Simion. Iar dacă, Alina Mungiu-Pippidi susține necesitatea unor criterii universale de evaluare academică, nu cred că domnia-sa va fi uitat de importanța traducerilor și a editurilor critice de traduceri din mari clasici ai literaturii universale, atît de necesare în limba română și atît de mult întîrziate.

În ceea ce mă privește, cred că a ne crampona de localism, numai pentru că ne e teamă că România nu va fi fiind apetisantă ca subiect de discuție academică pentru catedrele occidentale, mi se pare o scuză lamentabilă și nerealistă. S-a vorbit în cadrul dezbaterii despre varii exemple de succes științific academic românesc atît în domeniul științelor fixe, cît și în cel al celor umane, ca o dovadă că el este posibil.

Punctul în care sînt, în mod necondiționat de acord, cu Alina Mungiu-Pippidi este acela că avem nevoie de *academics*, de *scholars* în România care să fie în stare să prezinte aspecte ale culturii, istoriei, civilizației noastre, într-un limbaj/limbă pe care colegii lor din alte țări să fie în stare să îl înțeleagă. De ce să credem, oare, că o lucrare, care, ar plasa, de exemplu, ideile lui Titu Maiorescu despre fond și formă (iată, atît de la modă acum!) într-un context mai larg al discursului modernității în culturi care vin în modernitate mai tîrziu, nu ar deschide o dezbateră aprinsă asupra modernității în Europa de Est, în general, și în România, în particular (mie unul mi se pare că o comparație din acest punct de vedere între România și Japonia s-ar dovedi extrem de productivă și ar continua cu detalii științifice la care Eugen Lovinescu nu a avut acces în perioada interbelică o idee început de el în *Istoria civilizației române moderne*)?

Lucian Boia este reprezentativ pentru

sucesul pe care îl poate avea însușirea unui limbaj academic universal în domeniul umanist. Alte culturi își au proprii reprezentanți. Benedict Anderson a lansat *comunitatea imaginată* pornind de la studiul noilor națiuni creole din Pacific. Edward Said a întemeiat practic teoria postcolonialismului pornind de la reflecții asupra orientalismului care pornesc din experiența lui personală ca american provenind din Orientul Apropiat. Mieke Bal a scris una dintre cele mai importante contribuții la dezvoltarea teoriei naratologiei luînd cele mai multe dintre exemple oferite din literatura modernă olandeză. Ideile unor Homi Bhabha sau Dipesh Chakrabarty bazate pe studiul Asiei de Sud-Est și pe experiența lor personală sînt folosite în studiul conceptului contemporan de națiune în întreaga lume academică contemporană. Și lista poate continua...

Indiferent de subiectul ales, un adevărat *scholar* se poate face înțeles și apreciat în lumea academică internațională. Sigur că ne lipsesc încă resursele academice și financiare, sigur că trebuie să ne însușim vocabularul și să învățăm termeni, dar *where there's a will, there's a way*. Îmi doresc să nu fie însă tocmai *the will* care să ne lipsească.

George Șipos este doctorand în studii est-asiatice (literatură japoneză modernă) la University of Chicago și pregătește o teză cu tema *Evoluții narative în literatura proletară japoneză, 1920-1940*. A publicat texte de critică literară, traduceri și eseuri în România, dar și articole de specialitate, traduceri și recenzii în jurnale academice și buletine informative din Statele Unite, Europa și Japonia.

Sistemul educațional românesc și vizibilitatea științifică internațională

NICOLAE HURDUC

Recenta aminare a stabilirii datei exacte de aderare a României la Uniunea Europeană ne-a dat ocazia să constatăm o serie de disfuncționalități la nivelul sistemelor de decizie apărute din lipsa de preocupare și profesionalism a celor care ne conduc destinele. Am aflat astfel, cu stupoare, că sistemul bancar nu este pregătit pentru distribuirea subvențiilor europene pentru agricultură sau că, din 2002, ne chinăm fără succes să implementăm un program de calcul pentru TVA. Am mai putut vedea că sistemul sanitar nu este capabil să facă față unei operații de urgență la nivel de înalți demnitari de Stat, și am văzut adevărată față a noii clase a oamenilor de afaceri români, dispuși să livreze populației pui contaminați cu virusuri.

Toate aceste evenimente ne arată care este prețul pe care trebuie să-l plătim dacă menținem un sistem de educație disfuncțional, un sistem care validează incompetența și permite unor impostori să obțină diplome de specialiști sau de doctori în științe. Și dacă exemplele de mai sus nu sînt suficiente, se mai poate discuta situația științelor medicale, care deși ocupă o poziție deloc onorantă (locul 74) în clasamentul mondial al performanțelor științifice, se poate lăuda cu o Academie de Științe Medicale. În domeniul științelor agricole stăm și mai „bine” deoarece, în ciuda faptului că se reușește cu greu publicarea anuală a cel mult 6-7 articole în reviste de circulație internațională, ne putem lăuda cu o Academie de Științe Agricole (spre comparație, în matematică se publică o medie anuală de 150 articole, în fizică 450, iar în chimie 600). În aceste condiții, nu este deloc de mirare faptul că unii dintre universitarii români evită pe cât le e posibil sistemele internaționale de validare și ierarhizare a performanțelor.

Fiecare dintre noi poate constata cu ușurință care sînt efectele unui sistem educațional imobil, rămas ancorat, din punct de vedere structural, undeva la nivelul anilor 1950-1960. Am început deja să plătim prețul „exportului de materie cenușie” și să resimțim lipsa milionului de tineri specialiști plecați prin lume. Deficitul de resurse umane se resimte în special în zona universitară, unde nu s-a putut asigura calitatea corespunzătoare a cadrelor didactice, fiind cont de puzderia de universități răsărite după 1990 precum ciupercile după ploaie. Dacă în 1990 aveam vreo 25 de universități de stat, acum avem nu mai puțin de 50 și se pune în mod firesc întrebarea care este standardul corpului profesoral acreditat în acești ultimi ani. Când discutăm despre standardele unui profesor universitar, primul criteriu pe care ar trebui să-l luăm în considerare îl constituie vizibilitatea internațională. Timp de aproape 50 de ani, atât cât a durat comunismul, am fost obișnuiți să ne învîrtim într-un spațiu limitat și să ne comparăm de regulă cu noi înșine. Partea proastă este că am început să ne simțim bine în această postură comodă, iar sistemele de guvernare de după 1990 ne-au dat motive în plus să ne

considerăm mai deștepti decît sîntem. Sloganul „ei se fac că ne plătesc, noi ne facem că muncim” a ajuns să ni se potrivească, iar termenii de „vanghelizare” sau „becalizare” a societății ne sfîrșesc cel mult zimbete și nicidecum revoltă. Și în această mlaștină caldută și urît mirositoare a venit deodată un trăsnet care riscă să ne tulbure somnul: Thomson ISI.

Purtătorii unei mentalități transmise din perioada interbelică, mulți universitari români, în special aceia care au părăsit grantele țării doar pentru turism și shopping, nu au avut timp să observe faptul că modelul profesorului universitar s-a schimbat radical în ultimii 10-20 de ani. Prea multi au înțeles că aplicarea principiilor „Bologna” și reforma universitară înseamnă doar introducerea a trei cicluri de studii, 3-2-3 și cu asta, cred ei, s-ar fi încheiat toată reforma! Ne plîngem în permanență de calitatea studenților, dar nu suflăm o vorbă cînd vine cazul să evaluăm calitatea cadrelor didactice. Promovările fără nici o noimă, care au permis impostorilor să obțină statutul de profesor universitar, au scos în față o adevărată armată a incompetenței, aciuată de regulă pe scaunele căldute ale diferitelor ministere, în Parlament, în Consiliul Județene sau Locale, sau în diferite comitete și „comitii” decizionale, preferabil cît mai apropiate de resursele financiare. N-am auzit discutîndu-se în dezbaterile televizate despre legătura dintre societatea bazată pe cunoaștere și necesitatea introducerii studiilor doctorale în circuitul normal de instruire. Nu am auzit pe nimeni explicînd tinerilor de ce studiile doctorale încep să devină obligatorii pentru anumite meserii. Nu am auzit pe prea multă lume abordînd aspectele legate de explozia informațională și de necesitatea dobîndirii de noi competențe în universități. Dacă ne întorcem cu gîndul pe la 1930, vedem că diploma de Bacalaureat era la mare preț la vremea aceea. Prin 1950 a venit rîndul diplomelor universitare să fie suficiente pentru a ocupa un loc de muncă mai bun. Iar acum, odată cu trecerea în noul mileniu probabil că nu ar trebui să fim surprinși dacă diploma de doctor ar deveni un standard obligatoriu pentru ocuparea anumitor poziții în societate. În aceste condiții, se pune problema cum răspund cadrele didactice acestor noi provocări?

Atîta timp cît o universitate conferă diplome de master sau de doctor, ea va trebui să desfasoare și o activitate de cercetare științifică pe măsură, deoarece acordarea acestor diplome presupune activitate de cercetare. Cum poate cineva să creadă faptul că învățămîntul superior românesc va putea fi integrat celui european atîta timp cît profesorii universitari din România refuză normele de recunoaștere internațională? La fel cum în cazul studenților pretențiile pentru angajare sporesc de la an la an, fiind necesare noi și noi competente (operare pe computer, cunoașterea a cel puțin o limbă străină, noțiuni de comunicare etc.), e normal să se întîmple același lucru și în cazul dascălilor. Să nu ne mai ascundem după degete și să recunoaștem că sînt profesori universitari care nu au scris în viața lor nici măcar un arti-

col într-o limbă de circulație internațională, n-ar putea cere nici măcar un pahar cu apă în engleză, iar dacă au vreun computer în birou, acesta stă acolo doar pe post de acvariu.

Calitatea sistemului educațional dintr-o țară se află în directă legătură cu standardele de viață și asta pentru că educația are implicații directe în absolut toate domeniile. Degringolada tinerilor la care asităm neputincioși de cităva vreme își poate găsi explicația și în faptul că aceștia și-au pierdut încrederea în dascălii lor, în modelele pe care le au în față din momentul în care păsesc pentru prima dată pragul școlii. Imaginea Domnului Trandafir („invatătura cealaltă, sufletească ne-o da nu pentru că trebuia și pentru că i se plătea, dar pentru că avea un prisos de bunătate în el și pentru că în acest suflet era ceva din curătenia unui apostol”) a dispărut aproape cu totul, fiind înlocuită de cea a oierului național, cu celularul sub cusmă și măgărus 4 x 4. Adevărata reformă educațională va începe atunci cînd se va înțelege necesitatea racordării la normele internaționale de evaluare de către majoritatea profesorilor universitari. Aceste proceduri de validare internațională sînt impuse și de către noile tehnologii de comunicare, tehnologii care elimină încet-încet discuțiile directe dintre indivizi, înlocuindu-le cu o lume virtuală, dominată de Internet și e-mail. În aceste condiții, orice legături internaționale între persoane care nu se cunosc debutează de regulă cu o căutare rapidă într-o bază de date, cea mai utilizată fiind Thomson ISI. Atunci cînd nu-ti poți privi în ochi interlocutorul, sistemul ISI devine un fel de oglindă a onorabilității științifice. În domeniul tehnic, lucrurile sînt și mai puternic racordate la sistemul ISI, strategiile de investiții, de colaborare pe termen mediu și lung între firme sau chiar între țări, strategiile de cercetare în parteneriat etc. toate fiind decise de vizibilitatea internațională.

Indiferent dacă ne place sau nu sistemul ISI, dacă vom înțelege necesitatea racordării la aceste criterii de ierarhizare, România își va ocupa mai repede poziția meritată în lumea științifică internațională și impactul acestor transformări asupra diverselor planuri ale societății se va face simțit.

Nicolae Hurdac este profesor de Chimie Supramoleculară și Modelare Moleculară la Universitatea Tehnică „Gh. Asachi” Iași, Departamentul de Polimeri naturali și sintetici. A publicat 105 articole (70 în reviste cotate ISI) în domeniul științei polimerilor și al chimiei multidisciplinare. A susținut peste 150 de conferințe și comunicări la sesiuni științifice naționale și internaționale. Are 430 de citări ISI în literatura internațională. Director a peste 20 de granturi cîștigate prin competiție. Între altele, experiența lui include și titlul de Profesor invitat la Universitățile Paris 7, Paris Nord, „Littoral” – Dunkerque.

BURSA CĂRȚILOR

Florin FAIFER, *Filtru*, Editura Cronica, Seria Univers Cultural, Iași, 2006, 200 pagini, pret neprecizat

Ca de obicei în culegerile de articole ale lui Florin Faifer, dramaturgia și spectacolul teatral își iau partea leului, fie că autorul joacă, cu egal talent, rolul istoricului literar, fie pe cel al criticului. Cred că FF este cel mai bun critic dramatic pe care l-a dat urbera în ultima jumătate de veac, mai cred că o parte a stilului său – excelenta portretistică, darul replicii, mai ales al celei finale – i-a fost dăruită tocmai de această proximitate cu dramaturgia și cu spectacolele ocazionate de aceasta. Și, poate, chiar o anumită îngăduință, vizibilă mai ales în paginile de evocare a „personajelor” numeroase înfîlțite de-a lungul vieții, vine tot din acea direcție. Cînd adoptă postura de „privitor ca la teatru”, cu siguranță că spectacolul însuși devine mai interesant decît judecata de valoare, care nu dispore, nu e vorba despre asta, ci se relativizează cumva în spatele unui stil artist inconfundabil. Judecățile se fac prin pete de culoare, prin formule întortocheate, rafinate, frumoase, care pun un fel de bemoli. Mai ales, pe note-

le critice, ceea ce nu înseamnă că autorul nu-si atenuază unori și entuziasmele. Dacă o sumă din aceste calități provin din contactul cu lumea dramaturgiei și, mai pe larg, dintr-un contact cvasi-senzual cu lumea culturii, fără îndoială că talentul este înnăscut, vine de la Dumnezeu și natură.

Peisajul auctorial și de opera de care se ocupă FF este, desigur, unul foarte variat, cu munti, Subcarpați, delușoare și, mai rar, chiar văi, dar stilul, în care vîd o formă a respectului și a respectului de sine, nu-l trădează nicicînd. Uneori, îngăduința provine dintr-un indefectibil sentiment al prieteniei, pe care nu mă grăbesc să-l condamn. Pe de o parte, mă bîntuie, unori, și pe mine, pe de alta, pentru că, totuși, criticul nu este un robot, ci un om cu simpatii și idiosincraziile sale. Important este să și le anunte, iar FF o face de la bun început, deci e în regulă. Cîteodată acest sentiment se exprimă însă în forme mult mai subtile, cum stau lucrurile în articolul despre Ion Omescu – excepțională restituire a unui mare spirit pe care riscăm să-l uităm! –, de la care preia, pentru carte, titlul volumului aceluia de poezii din 1968 sau 1969, pe care l-am citit, din întîmplare, însă cu imensă și plăcută surpriză, elev de liceu fiind și cu textele căruia aveam să mă reîntîlnesc decenii mai tîrziu!

Ca de obicei, l-am citit pe FF cu mare plăcere, indiferent de calibrul subiectelor atacate aici. De ce oare nu se apuca de proză? (*Liviu ANTONESCU*)

Singurătatea, o chestiune inactuală

ȘTEFAN AFLOROAIE

Nu am cum să uit ceea ce mi-a relatat un prieten cu puțin timp în urmă. Având el nevoie de câteva date sociologice „concrete“, a mers acasă la un om socotit sărac, spre a vedea la fata locului „fenomenul sărăciei“. Stia bine că niciodată sărăcia nu trăiește singură, încît și-a deplasat atenția către locul ei cotidian de viață, acolo unde înfîlnitește de fapt împreună „sărăcia și nevoile și neamul“. Dar, lucru ciudat, constată destul de ușor că omul sărac nu suferă în fond de sărăcie, ci de singurătate. A trebuit atunci să discute cu el altceva decît își propusese, anume despre locul său de viață și absența celor apropiați, despre tristețe și credință, lipsa comunicării și frică. Toate acestea erau bine camuflate în dosul sărăciei, sub formele ei într-un fel reale. Pentru acel om, sărăcia devenise un lucru suportabil și aproape firesc în anumite situații. Însă cumplit resimțită era tocmai singurătatea, această umbră densă a nimicului din suflet.

Ce se întîmplase de fapt? Bine așzună și mult timp cenzurată de conștiință, singurătatea lui devenise inactuală. Ea ajunsese o stare difuză, de fond, pentru care timpul nu mai conta deloc. Însă tocmai acest element atemporal al ei o făcea de o insistență și de o densitate ieșite din comun.

Nu doar singurătatea omului poate fi în acest fel inactuală. La fel se întîmplă și cu alte puteri sau dispoziții ale sale, cum este dorința de frumos. Discuțăm despre acest din urmă lucru Hans-Georg Gadamer, în paginile al căror titlu, *Actualitatea frumosului*, indică un fel de navigare împotriva curentului. Există, cu fiecare interval de timp, o pretenție de adevăr dominantă, ce a reușit să se substituie alteia mai vechi. De exemplu, viziunea unor modele ideale sau a unor arhetipuri ca pretenție supremă de adevăr, cum se va spune în tradiție platoniciană. Sau pedagogia socială ca loc sigur al adevărului, așa cum se tot repetă de la enciclopediștii francezi încoace. Or, cînd adevărul omeneșc este recunoscut sub o formă eminentă a sa, toate celelalte idei sau simțăminte trebuie să se justifice în fața acestui adevăr. Este ceea ce s-a întîmplat multă vreme cu arta însăși, nevoită să se legitimizeze în fața filosofiei sau, mai tîrziu, în fața unor ideologii ale puterii. Doar două exemple voi relua aici din cele oferite de interpretul german. „*Biblia pauperum*, Biblia pentru cei sărmani care nu pot citi și care nu știu latinește, nereceptînd ca atare cu deplină înțelegere limbajul predicii, a fost, ca povestire în imagini, unul din lăitmotivele determinante pentru justificarea artei în Occident“. Ecolul acestei idei poate fi sesizat pînă și în limbajul muzical propriu lui Heinrich Schütz și Johann Sebastian Bach. Mai tîrziu, ea va lua o formă de-a dreptul doctrinară. „Cînd Hegel, marele dascăl al idealismului german, și-a ținut prelegerile de estetică, prima oară la Heidelberg și apoi la Berlin, una dintre temele sale introductive o reprezenta teoria despre «caracterul de apartenență la trecut al artei»“. Credința lui Hegel era că, de fapt, „arta nu s-ar mai înțelege de la sine, așa cum se înțelesese prezenta divinității în lumea greacă a artei“¹. Într-adevăr, multe par să nu se mai înțeleagă de la sine, nici frumosul, nici iubirea, cu atât mai puțin singurătatea.

Dar să revin la starea de inactualitate a singurătății ca atare. Mai întîi, voi aduce în atenție o distincție pe care o face același Gadamer într-o comunicare susținută la

Universitatea din Berna, într-un ciclu de conferințe avînd ca temă fenomenul înstrăinării în lumea modernă. Este demnă de atenție această din urmă distincție, dintre însingurare și singurătate, mai ales prin una din consecințele ei. Pentru început, lucrurile par mai simple. „Însingurarea, spune Gadamer, este o pierdere; ceea ce pierdem este apropierea celui alt“. În consecință, ea este resimțită ca suferință profundă, așa cum se întîmplă, de exemplu, atunci cînd cineva este părăsit de prietenii. Ceea ce el pierde într-o astfel de situație este tocmai apropierea celorlalți, apropiere de natură să-l susțină în ordine sufletească. „O asemenea pierdere a apropierii, a sprijinului celorlalți, este probabil foarte asemănătoare cu o altă uitare cunoscută: a fi uitat de Dumnezeu. Părăsirea originară de către Dumnezeu, ultimul cuvînt al lui Iisus pe cruce, s-a păstrat în expresii precum «un ținut uitat de Dumnezeu». În orice experiență religioasă, între a pierde apropierea celorlalți și a-l pierde pe Dumnezeu este o relație intimă“ (pp. 88-89).

Fată de însingurare, singurătatea nu înseamnă întotdeauna suferință. Sau, mai bine spus, nu aduce cu ea același gen de suferință, mai ales atunci cînd ea este căutată. Și în dese rînduri avem de a face cu o singurătate căutată. Omul caută de fapt nu singurătatea ca atare, ci tocmai ceea ce importă mult pentru el, cum ar fi, de exemplu, „sufiul calm al naturii“, chipul celui iubit sau un alt loc de viață. Interpretul spune la un moment dat că „singurătatea este de fapt un fenomen ambivalent“². Ambivalența ei constă în aceea că, pe de o parte, singurătatea poate fi realmente căutată, dar, pe de altă parte, ea te cuprinde și te atrage cu destulă forță către sine. Cele două tendințe se afectează una pe alta, lucru vizibil în exemplele date de filosoful german. „Astfel caută singurătatea îndrăgostitul, fiindcă dorul, fixația asupra a ceva absent, ce nu poate fi înlocuit prin nimic din cele prezente, îl cuprinde cu totul. Singurătatea îl înconjoară, fără a fi căutat-o, pe cel bătrîn. Ceea ce îi adulmecă urmele este cu siguranță singurătatea. Puțin să vadă și vîzînd multe lucruri din trecut, bătrînul este inaccessibil pentru ceilalți. Să ne gîndim la marile reprezentări ale singurătății din epoca tîrzie a lui Rembrandt – la singurătatea ochiului care ne privește încetosat: nu mai vede pentru că nu mai așteaptă nimic, fiindcă nu mai privește înainte, ci doar în sine însuși. O altă formă de singurătate care ne invadează nechemată este aceea pe care o ascunde în ea puterea. Cel puternic este singur. Demonia puterii face ca dorințele sale să fie anticipate de lingusitori pe o mie de căi, de aceea marii potențați îi disprețuiesc profund pe ceilalți. Lingusirea și teama tes vîlul de singurătate care îi înconjoară pe cei puternici. Nici singurătatea înțeleptului nu o putem considera părăsire /.../. În sfîrșit, este cunoscută căutarea singurătății de către omul religios. Creștinismul cunoaște singurătatea celui care se roagă, amintindu-ne de singurătatea Fiului Omului“³. Așadar, mai multe chipuri ale singurătății, cu motivații uneori greu de bănuț sau de înțeles. Am putea regăsi aici și singurătatea celui socotit nebul. Știm însă că decizia cu privire la ce este rezonabil și ce este nebulnes aparține pînă la urmă unor instanțe impersonale: puterii timpului, cu instituțiile sale, sau reacției orientate a celor mulți, cum spune Foucault în *Istoria nebulnii în epoca clasică*. Pasajul ce deschide capitolul III (*Despre buna întrebuintare a libertății*) vorbește despre noua formă de singurătate a celui socotit nebul („lată deci nebulnia restituită unui fel de singurătate: nu aceea zgomotoasă și, într-un fel, glorioasă, pe care o putuse cunoaște pînă la Renaștere, ci o alta, ciudat de tăcută; o singurătate care o eliberează puțin cite puțin din comunitatea confuză a caselor de internare și care o înconjoară cu un fel de zonă neutră și vidă“⁴) (traducere de Mircea Vasilescu). Cu fiecare din aceste chipuri ale ei, singurătatea ni se descoperă ca un fenomen ambivalent, deo-

potrivă căutarea a ceva esențial și suferință pentru acel ceva.

Să revenim însă doar la una din situațiile amintite mai sus. În lumea bunului simț, auzim spunîndu-se despre cel care caută singurătatea că ar avea o dispoziție de felul celui filosofice. Însă este mai degrabă vorba de un om interiorizat și retras. Sau, pur și simplu, de omul obișnuit, care uneori simte nevoia de intimitate și distanță, altele de reculegere și împăcare cu sine. Și nu doar omul retras înfîlnește singurătatea. Așa cum am văzut, la fel se întîmplă și cu cel îndrăgostit, cu cel atins de bătrînet, cu cel atras în sfera agitată a puterii și, într-o manieră distinctă, cu omul religios. Sau cu cel care și pierde timpul căuțînd să înțeleagă ce se întîmplă realmente cu sine și cu ceilalți. Pe acesta din urmă oamenii îl pot vedea asemeni unui înțelept, cît de cît înțelept, dar să luăm acest cuvînt în sensul său cel mai slab cu putință. În definitiv, nu știu dacă este cu adevărat înțelept sau nu. Dincolo însă de aceasta, condiția sa interesează mai mult acum.

Însă în ce fel apare singurătatea celui socotit înțelept? Gadamer o descrie aici prin contrastul viu dintre orientarea spirituală a acestuia și atitudinea celorlalți. „Înțeleptul este singur pentru că nu împărtășește interesele celorlalți, fiindcă, grație experienței și lipsei de iluzii a viziunii sale realiste, îi este imposibil să împărtășească beția lor“. Așadar, diferența sa tinde să devină într-un fel radicală. – Dar nu în ceea ce privește simplul fapt al cunoașterii sau al înțelegerii erudite. Ci, mai curînd, ca atitudine personală în lumea vieții. Exact aici, în lumea complicată a vieții, se confruntă dramatic multe interese și năzuințe, se verifică experiența omului, utopiile sau iluziile sale, calea pe care el o urmează.

Căuțîndu-l tocmai aici pe cel socotit înțelept, Gadamer exprimă, cred, o tendință ce pare să fi devenit dominantă în Europa ultimelor două secole. Nu întîmplător el lasă să se vadă o anumită preferință a sa pentru *Etica Nicomahică*, mai ales cartea a VI-a, unde se vorbește mult despre *phronesis*, înțelegerea trăită sau practică a modului de a fi. Stie bine că există mai multe trepte ale înțelepciunii și că ele nu se exclud în nici un fel. Numai că a crezut, asemeni altor interpreți de după al doilea mare război, că *phronesis* trebuie urgent refăcută. Mai exact, că o formă de înțelepciune, chiar și minimală, ar trebui regăsită atunci cînd e vorba de acțiunile cotidiene ale omului și de viața sa în comunitate. Exact aici se pot petrece acele fapte care pun în primejdie însuși modul de a fi al omului. Reiau în acest sens un singur fragment din comentariul său la una din distincțiile aristotelice. „În sfîrșit, Aristotel evidențiază cu o claritate

și mai mare particularitatea acestei *phronesis* și a virtuții, care constă în posesia celei dinții, descriind în *Eth. Nic.*, 1144 a 23 sq./o varietate naturală și o degenerescență a acestei cunoașteri practice. El vorbește despre *deinós* /omul abil, n. trad./ ca fiind omul ce are la dispoziția sa toate condițiile naturale și toate darurile acestei *phronesis*, care știe să fructifice cu o abilitate neliniștitoare orice situație, să sesizeze peste tot interesele sale și care găsește o cale de ieșire din orice situație. Însă această replică naturală a lui *phronesis* se caracterizează prin faptul că *deinós*-ul «este în stare de orice», își utilizează abilitatea fără scrupule și în orice scop și este cu totul insensibil la gîndul că există lucruri care nu se fac. El este un *aneu aretês*. Și nu este întîmplător că omul abil în acest fel este denumit cu un cuvînt ce înseamnă în același timp «îns-păimîntător». Nimic nu este mai înspăimîntător, mai înfricoșător, chiar mai îngrozitor decît posesia unor capacități geniale de către un ticălos“⁵. Într-adevăr, exact acesta din urmă reprezintă opusul radical al înțeleptului. Noi vorbim adesea despre ceea ce s-ar putea opune atitudinii înțelepte în viața noastră concretă. Și avem în vedere fie conștiința comună, acea conștiință pe care o atribuim omului oarecare, fie nebulnia sau sminteala, luate acum într-un alt înțeles decît cel patologic. Așa cum gîndește însă Aristotel, ca și Sofocle înaintea sa, omului înțelept i se opune cel care este la fel de abil ca și cel înțelept. Sau la fel de priceput în a-și alege mijloacele potrivite, la fel de inteligent în ordinea practică a vieții. Nu-i lipsește, în definitiv, decît un singur lucru, anume scopul firesc sau nobil al celor intentionate, orientarea bună a faptelor sale. Poate fi complet indiferent cu privire la urmările acestor fapte, oricît de îngrozitoare ar fi ele. În definitiv, el nu-și face nici o problemă în legătură cu inegalitatea uneori abisală dintre cele bune și cele rele. Tocmai de aceea reprezintă o ființă cu adevărat terifiantă și solitară.

Ca să facă evident contrastul dintre situația celui socotit înțelept și modul de viață al celorlalți, interpretul revine la paginile lui Nietzsche. „Marele exemplu pentru o astfel de singurătate este Zarathustra din poemul lui Nietzsche, mereu în căutarea singurătății. Ceea ce îl face atît de singur este știința sa, o știință care îl desparte de toți ceilalți și care îl urmărește de-a lungul întregii istorii a vieții sale singuratic: viziunea prăbușirii tuturor valorilor“⁶. Este știut că, invocîndu-l pe Zarathustra, Nietzsche nu intenționează o reconstituire istorică și religioasă a unei forme de înțelepciune. Dimpotrivă, el caută un mod nou de înțelegere, ce ar putea fi propriu omului din timpul său, o înțelegere lipsită de iluzii sau de

utopii. În acest sens, va sesiza și va descrie în toată extensiunea sa modernă fenomenul numit nihilism. Să ne amintim doar de acel loc unde nihilismul este văzut în felul unui oaspete cu adevărat străniu (*Vointa de putere*, § 1). Când singurătatea celui care își propune să traverseze un astfel de fenomen trece în însingurare, el poate să apară celorlalți asemeni unui străin. Voi reveni însă cu alt prilej asupra acestui lucru.

II

As dori să să fac în acest loc o mențiune. Ne dăm seama, de fapt, că întotdeauna când vorbim despre înțelepciune și despre înțelegere, este în joc și un fenomen de percepție. Noi cunoaștem, chiar și în formă livrescă, mai multe modele de înțelepciune discutate de la vechii greci încoace. Dar vom percepe ca elocvente în ceea ce ne privește doar un anume înțeles al înțelepciunii și o anume figură a înțeleptului. Sau doar unele dintre ele. Cum am putea înțelege în acest sens spusele lui Gadamer? Cînd în înteniile noastre stăruie nevoia unei schimbări radicale, fie cu privire la noi înșine, fie cu privire la datele lumii în care trăim, atunci figura înțeleptului este văzută în contrast violent cu chipul omului atins de indiferență. Sub acest chip poate fi vorba atît de cel care nu-și pune astfel de probleme, ca și cum nu ar fi ale sale, cît și de știutorul abil și primejdios, *deinós*, cum s-a numit altădată, sau chiar de liderul obișnuit al zilei, cel care trăiește o formă sigură a suficienței de sine. Probabil că este discutabilă o astfel de distincție în lumea conștiinței de sine, dar ca fenomen de percepție ea redă totuși o situație reală. În consecință, înțeleptul poate să apară în ochii celorlalți asemeni unui străin. El caută în fond o altă atitudine față de sine și față de lumea vieții. Se poate vedea oricînd singur, lipsit de apropierea celorlalți. Căci totul se întîmplă în funcție de percepția și de răspunsul celor din jur: cînd acest răspuns ia forma indiferenței sau a refuzului de a urma o altă cale, survine însingurarea sa. Iar însingurarea, cum am văzut de la bun început, îl face să fie remișit ca străin de către semenii săi.

Vedem asadar că interpretul german preferă să discute despre situația în lume a celui văzut ca înțelept, situație care se descompune în relație nemijlocită cu semenii. El se definește acum în spațiul acestei relații – și nu ca simplul cunosător sau ca simplul vizionar. Contează acum tocmai puterea sa de a revela valoarea de fapt acceptate. Asadar, o atitudine – și nu conținutul unei doctrine istorice care i s-ar putea atribui. Contează, de exemplu, puterea de a distinge cu privire la acele acte ce urmează unei alegeri deliberate și care, în consecință, pot fi judecate ca acte bune sau rele.

Ne amintim, de altfel, că Nietzsche s-a referit în dese rânduri la textele unor autori greci din epoca presocratică. Admiratia lui pentru viața spirituală de atunci a fost enormă. În paginile ce aveau să compună *Nasterea filosofiei în epoca tragediei grecești* (1873), el constată tocmai acest lucru, anume că înțelepciunea reprezintă o atitudine de viață, sesizabilă în conviețuirea laolaltă cu ceilalți. Stie bine că unii gânditori de mai târziu, precum Platon, recunosc și alte înțelegeri ale termenului *sophia*, dar importă pentru el și pentru timpul său mai cu seamă un anume înțeles, aparent impur sau nemijlocit. Va spune că pentru filosofii de pînă la Socrate, „gîndirea și caracterul lor sint legate laolaltă în chip necesar”. Chiar dacă cei pe care îi numim înțelepți ar fi trăit „în singurătatea lor magnifică”, ei nu au impus figura rătăcitorului singuratic. De altfel, aceasta pare să nu fi fost proprie lumii grecești. „În alte vremuri, filosoful este un rătăcitor singuratic, făcîndu-și o apariție întîmplătoare parcă într-un mediu ostil, strecurîndu-se pe surîși parcă sau croindu-și drum cu pumnii înfuriți. Numai la greci filosoful nu este o asemenea apariție întîmplătoare: cînd, în secolul al șaselea și al cincilea, dintre imensele primejdii și ispite ale unei vieți secularizate, părăsindu-și gropa de la Trophonios, filosoful pășeste în atmosfera fastuoasă, în entuziasmul marilor descoperiri, al bogăției și senzualității care constituie mediul de viață al coloniilor

grecești, simțim imediat că el apare asemenea unui nobil prevestitor, pentru a lucra și el în slujba aceluiași idealuri pentru care în acele veacuri lucra și tragedia și pe care misterele orifice le sugerau în hieroglifele strănii ale riturilor lor”⁴⁸.

De fapt, cei care altădată au fost numiți înțelepți devin cunoscuți printr-o orientare mult diferită a spiritului lor. Se confruntă în acest sens cu ceilalți, și o fac deschis, pe scena văzută a lumii. Vin în mijlocul celorlalți și pun în discuție un mod comun sau impropriu de viață. Își contrariază semenii prin chiar faptul că solicită o altă orientare a privirii sau a atenției. De exemplu, Thales îndrăznește să spună că nu poți cunoaște ceea ce se întîmplă pe pămînt sau în viața omului dacă nu-ți este bine cunoscut ceea ce se întîmplă în cer (cf. Diogenes Laertios, I, 23-24). Propune un alt înțeles al ideii de „origine”, „principiu” și, cum bine observă Nietzsche, caută să exprime acest lucru altfel decît în formă mitică sau alegorică; nu mai consideră divinitatea ca difuză în tot cuprinsul naturii și nici omul ca singurul reper al vieții, ca și cum „toate celelalte (ar fi) doar aparentă și joc înșelător”⁴⁹. Astfel de oameni nu caută să distingă doar ceea ce este folositor în primă instanță, ci și ceea ce apare inițial ca nefolositor („Aristotel spune cu dreptate: «Ceea ce știu Thales și Anaxagoras se va numi a fi neobișnuit, uimitor, dificil, zeiesc, dar nefolositor, pentru că ei nu aveau de a face cu lucrurile omenești»”⁵⁰). Cum nu toate le apar ca demne de a fi știute, ei se deosebesc mult de simplii învățați ai timpului lor. Sunt văzuți de fapt ca oameni „cu mintea foarte ageră și legiuitori iscusiti” (Diogenes Laertios, I, 40). Ca să spună adevărul pe numele său și în public, se prefacă a fi nebuni, cum s-a întîmplat cu Solon în citeva rânduri (I, 46). Este sesizabilă aici analogia cu nebunul care, așa cum aflăm în *Gaya scienza*, § 125, vine în piața publică spre a striga în auzul tuturor adevărul terifiant cu privire la „moartea lui Dumnezeu”. Contrastul este total: cel înțelept apare acum asemeni unui nebun – și în acest fel ca un adevărat străin. Totul se joacă însă pe scena lumii; or, exact aici „înțelepciunea” cuiva nu devine evidentă decît prin contrast cu o formă sau alta de nebunie.

Cei invocați mai sus au în vedere de regulă o formă omenească de înțelepciune. Asadar, ei vorbesc cel mai adesea despre înțelepciunea lumii de aici. Să știu să avertizeze cu privire la ceea ce stă și ceea ce nu stă în puterile omului. Își dau seama probabil că filosofia poate deveni o formă de sminteală, cum se va spune într-un loc bine cunoscut (I *Corinteni* 1, 20). De exemplu, cînd Platon descrie scena morții maestrului său, Socrate, stie că acesta vorbise despre puterea celui înțelept de a-și învinge frica de moarte. În consecință, Socrate își asteaptă moartea cu un calm de-a dreptul nefiresc, mai mult chiar, dezvoltă în fața prietenilor săi citeva argumente împotriva fricii de moarte și împotriva înțelesului obișnuit al morții. Doar că nu va fi convingător: prietenii săi nu-și pot stăpîni nici teama pierderii celui apropiat, nici cănta pentru cele întîmplate și nici lacrimile, ca și cum spusele lui Socrate ar fi fost în van (*Phaidon*, 116 a sq.). De altfel, înțelepciunea, *sophia*, reprezintă pentru Platon doar una din cele patru virtuți cardinale, alături de dreptate, curaj și cumpătare. – Și nu neapărat cea mai importantă dintre ele⁵¹. În mediul roman de viață, Seneca va vorbi despre *sapientia* ca fiind de fapt *bona mens* (*De vita beata* XII, 1), o bună orientare a minții și nu doar un exercițiu subtil al ei. Astfel de avertismente cu privire la posibila transformare a științei acestei lumi în pură sminteală aflăm și în scrierile unor moderni. Hegel, de exemplu, îl va ironiza pe cei care cred că omul primește înțelepciunea în felul în care ne vin unele vise în timpul somnului⁵². Iar Kierkegaard, mai târziu, divulgă gestul scandalos al celui care, ajungînd să se vadă pe sine asemeni unui adevărat înțelept, se vrea bine plătit de stat spre a-și orienta semenii pe adevăratele cale.

Să reținem asadar că un astfel de om refuză oricînd să se numească pe el însuși înțelept, cum ne asigură povestea trepidu-

lui de aur⁵³. Și nu din simplă modestie, ci întrucît stie bine că înțelepciunea ca atare nu poate reveni decît zeului. Acest lucru indică și un alt mod în care înțeleptul poate să apară ca un străin. De fapt, el este cel dintîi care simte tocmai absența înțelepciunii în această viață omenească. Și atunci, nu-i rămîne decît să o caute, lucru deopotrivă anevoios și riscant. Cu alte cuvinte, nu există un înțelept ca atare, nu află pe nimeni care, zi și noapte sau ani în șir, o viață întreagă, să intruzeze în chip deplin un model de înțelepciune. Ci există, în cazuri cunoscute, doar nevoia profundă de așa ceva și, în consecință, unele atitudini care pot să ne apară fie ca nebunestii, fie ca exemplare⁵⁴.

Rezumat

În paginile ce urmează am în vedere trei moduri în care omul înțelept poate să apară celorlalți în felul unui străin: prin singurătatea sa inevitabilă uneori, prin distanța radicală față de omul indiferent sau suficient sîesi (ceea ce vechii greci numeau *deinós*, cel terifiant în indiferența sa morală) și, în cele din urmă, prin aceea că resimte în chip sincer și profund absența înțelepciunii în lumea în care trăiește. Cel dintîi mod îl discutăm plecînd de la citeva considerații ale lui Gadamer, mai ales atunci cînd, în *Însingurarea ca simptom al înstrăinării de sine*, va distinge între singurătate și însingurare. Cel de-al doilea mod poate fi sesizat în unele pagini din Platon (*Theait.*, 172 c – 177 c) și din Aristotel (*Ethica Nicomahică*, 1144 a 23 sq.), la care interpretul german face referire în *Wahrheit und Methode* (partea a doua, cap. II, 2 b). Cel de-al treilea mod în care înțeleptul apare în diferența sa radicală este ușor de recunoscut în paginile unor doxografi vechi (cf. Diogenes Laertios, I, 27-33).

De fapt, aproape întotdeauna cînd vorbim despre înțelepciune și despre înțelegere este în joc și un fenomen de percepție. Noi putem recunoaște mai multe modele de înțelepciune, discutate mult de la vechii greci încoace. Dar vom percepe ca elocvente în ceea ce ne privește doar un anume înțeles al înțelepciunii și o anume figură a înțeleptului. Iar atunci cînd în înteniile noastre stăruie nevoia unei schimbări radicale, fie cu privire la noi înșine, fie cu privire la datele lumii în care trăim, atunci figura înțeleptului este văzută în contrast violent cu chipul omului atins de indiferență. Sub acest chip poate fi vorba atît de cel care nu-și pune astfel de probleme, ca și cum nu ar fi ale sale, cît și de știutorul abil și primejdios, *deinós*, cum s-a numit altădată, sau chiar de liderul obișnuit al zilei, cel care trăiește o formă sigură a suficienței de sine.

⁴⁸ Cf. *Actualitatea frumosului*, traducere de Val Panaitescu, 2000, pp. 64-67.

⁴⁹ Ea a fost publicată inițial în volumul de comunicări *Wissenschaft und Praxis in Kirche und Gesellschaft*, 1970, pp. 85-93. Cf. Hans-Georg Gadamer, *Însingurarea ca simptom al înstrăinării de sine*, în *Elogiul teoriei. Mostenirea Europei*, traducere de Octavian Nicolae și Val Panaitescu, Iasi, 1999, pp. 88 sq.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 88-89.

⁴ „În unele localități din Germania există un «drum al filosofilor», cel din Heidelberg se bucură de un oarecare renume. Numele acestui drum nu provine – pentru cel al carui auz este sensibil la istorie – de la profesorii de filosofie. Filosof se numește mai degrabă cel care are înclinatia ciudată de a se plimba de unul singur. Acesta este sensul original al numelor celor locuri numite «drumul filosofilor». Într-adevăr, nu este de la sine înțeles ca omul să vrea să se plimbe de unul singur. Poate că acest lucru este caracteristic abia acelei epoci a interiorizării și a căutării inocentei naturii, în mijlocul decăderii moravurilor, dacă îmi este permis să mă exprim în termenii rousseau-isti ai criticii culturale” (p. 89).

⁵ *Adevăr și metodă*, traducere de Gabriel Kohn și Călin Peteanu, 2001, p. 246. Termenul pe care-l are în vedere Gadamer, *deinós*, este întâlnit de regulă cu sensul de „ingrozitor”, „crud”. Sensul figurat al termenului poate să ne surprindă: „exceptional”, „foarte priceput”. Iar termenul derivat, *deinotês*, cu înțelesul de „abilitate” sau „îndemănare”, numeste de fapt o dibăcie care, în unele situații, poate să producă realmente spaime. Este vorba de o capacitate naturală de înțelegere intelectuală, ce poate fi într-adevăr de excepție, însă nădărnă din punct de vedere moral. Alte surse cunoscute cu privire la *deinôtês*: Sofocle, *Ant.*, 332-375; Platon, *Theait.*, 172 c – 177 c; *Rep.*, VII, 518 c – 519 b, 533 d.

⁶ *Ibidem*, p. 90.

⁷ „Nici un fel de conventionalism nu-și mai are locul în ceea ce-i privește, căci pe vremea aceea nu exista o clasă, o ierarhie a filosofilor și învățătorilor. Ei toti, în singurătatea lor magnifică, sut singurii a căror viață a fost, atunci, închinată cunoașterii. Căci nu le-a venit în ajutor pentru a le ușura sarcina nici un fel de modă” (*Nasterea filosofiei în epoca tragediei grecești*, traducere de Mircea Ivănescu, 2002, p. 31).

⁸ *Ibidem*, p. 32. „Numai o cultură cum a fost cea greacă ne mai poate vorbi despre ce înseamnă misiunea filosofului, numai ea poate, cum spunem, să îndreptățească și să justifice cu adevărat filosofia, prin că numai ea, singură, poate să stie și să demonstreze cum e o putină ca filosoful să nu fie un rătăcitor care să răsară la întîmplare, după capricii, cînd ici, cînd colo”.

⁹ Cf. pp. 105-114, unde genul de lectură urmat, alegoric sau nealegoric, este pus în relație cu viața în comunitate a oamenilor. Va vorbi aceluși decret, „forța izolatoare” a unor mituri (cum este mitul cetății, pentru Thales), primejdierea liberității prin mitul separației între heleni și barbari (Heraclit), sau despre faptul că mitul îi „moleseste si-i face superficiali pe oameni” (Anaximandros) etc.

¹⁰ *Ibidem*, p. 36.

¹¹ *Ibidem*, p. 39.

¹² Cf. Yvon Brès, *Psihologia lui Platon*, traducere de M. A. Pop, 2000, pp. 150, 159-161.

¹³ Cf. *Fenomenologia spiritului*, 1965, pp. 13-14.

¹⁴ Cf. Diogenes Laertios, *Despre vietile și doctrinele filosofilor*, I, 27-28: „Binecunoscuta poveste a trepidului găsit de pescari si trimis rînd pe rînd înțeleptilor de către poporul din Milet sună așa: cîtiva tineri ionieni cumpărasera o plasa de la niste pescari milesieni si, scofînd din apă un trepid, se iscă între ei o ceartă, care tinu pînă ce milesienii trimiseră soli la Delphi si zeul dădu următorul oracol: «Tu, vîslar din Milet, lui Phoibos îi faci întrebare / Cine să fie stăpînul trepidului? Zeul îți răspunde / Cel ce se arată între voi întîiu în înțelepciune». În consecință, ei îl dau lui Thales, acesta altuia si așa mai departe pînă la Solon, acesta însă declară că zeul este cel mai înțelept si trimise trepidul la Delphi” (traducere de C. I. Balmus, 1963). A se vedea, pentru alte variante, fragmentele I, 29-33.

¹⁵ Cum susținerea fiecărei comunicări a fost urmată de discutii, doresc să reiau aici doar întrebările care mi-au fost adresate imediat. Fac acest lucru și ca un semn de recunoaștere colegială pentru cei care au fost atinși de față. Asadar, întrebările formulate au fost următoarele: Singurătatea reprezintă o cale de acces spre înțelepciune sau un atribut al înțeleptului? În ce măsură înțeleptul se împacă realmente cu condiția de străin? Singurătatea înțeleptului înseamnă separație, solitudine, sau o formă mai aparte de solidaritate? Care ar putea fi criteriul de înțelepciune al celui străin? Poate fi socotit Doktor Faustus un însingurat? Putem gîndi mai multe trepte ale înțelepciunii, uneia dintre ele fiindu-i proprie însingurarea?

Florentina Dascălu – Douăsprezece poeme

FLORENTINA DASCĂLU este studentă în filosofie la Galați. Într-o zi, a trimis un grupaj de poeme pe adresele tuturor revistelor culturale pe care le știa. În afară de noi, nimeni nu i-a răspuns. Nouă însă, poezia ei, epurată, dar nu simplistă, pesimistă, dar conducând spre un fel optimism post-cataclismic, poezie subîntinsă de o autentică tensiune interioară, ne-a atras atenția. Și, iată, tânără poetă debutează. Să fie într-un ceas fast. (Timpu)

Casa

Ca să nu plesnesc
de-atîta durere,
iubesc
Ca să nu ucid,
plîng
Ca să nu înnebunesc,
încerc să iert
Ca să mărturisesc,
îmi lipeșc lacrimile de iriși
nu sărut cînd iubesc.

Principia mathematica

Ridic un hohot de rîs
la puterea a zecea
Plus un plîns cu sughituri
la puterea a zecea
Plus :
- plăcerea de-a fi,
- nefericirea de-a fi
și nedumerirea de-a fi
toate, la puterea a zecea.

Scad toate fricile, bolile
mizeriile din mine
și fac să mă doară existența lor,
la puterea a zecea.

Criminală mai e
eflorescena
în a zecea!

Uneori

Uneori presimt
că voi muri înecat
în oceane de sare.

Uneori simt
că mă întregesc
în abisurile lor.

Divorț

El
s-a uitat în oglindă
apoi a plecat
înjurînd.
Eu
am rămas proastă
sărutînd,
blestemata de sticlă
și sperînd
să regăsesc în ea
imaginea lui.

Un alt

Una și alta
ne amestecăm
una în cealaltă
curva și sfînta...

Eu sînt
și una
și cealaltă.

Eu sînt
un alt eu însumi...

Aș vrea

Aș vrea să nu mai vreau
nici macar să gust
pîinea asta viermanoasă
cu iz de hoit!

Aș vrea să vreau
să preschimb în lumină,
toată necrofilia
care zac în mine...

Noi

Un scuipat între ochi,
este ne-zborul nostru.
Greutatea materiei,
o simțim pe suflete
coroană de spini.
Cîte rugăciuni rostim,
atîtea lovituri de bice
primim...
Trupul ne este tuturor,
cruce
de lut urît mirositor.
Piroane bătute-n miini
ne sînt aripile
tăiate de la rădăcini.

De aceea:
Lumina se naste
și în criminali
și în sfînti.

Criogenie

M-am trezit din
moarte adîncă,
din beznă
căutînd în margini de ființă
speranța pierdută demult,
ascunsă-n subsolurile sufletului
de cînd i s-au pișat în gură
niște domni ciîni nebuni...

Metanoia

Rănilile, vînătăile
și cheagurile de sînge
vor înmuguri
în primăverile altor lumi.

Spumele putrefacției
și viermușii
vor înflori
în miremele originii.

În beznă

O haină rece
îmi sfîșie trupul.
Abia mai pot respira
aerul cu iz
de putrefacție.
E-atît de-ntunerice aici
nu există uși
nici ferestre
și nici zidul nu-i distrus
ca să intre lumina.

Sunt atît de singură
încît,
dacă mă surprind
pe mine însămi
stîndu-mi alături,
mă voi alunga
în pumni
și în suturi.

Au!

Au venit demoni
au rotit în carne
cuțite, sulite
și spini,
pîna cînd
au curs izvoare
de sînge
din alb
pe umbre.

Pînă cînd
din veninul lor
am băut vin.

Pînă cînd...
din ura lor
se vor naste
muguri de crin.

Foamea

Mi se zbate
în aripi
foamea de moarte,
iar dracu'
își disperă
foamea de Dumnezeu,
unde va între solar
și vertebre...

Dansul fluturelui decapitat

fragment dintr-o povestire, volum în lucru

VERONICA D. NICULESCU

Atunci, în acea a douăsprezecea zi, am văzut afișul, în timp ce mă întorceam la cearșaful pe care se prăjea sultanul meu. Pești colorați împinzeau hîrta lucioasă, iar din fundal doi ochi cu pleoape grele arătau spre literele care anunțau deschiderea acvarului gigant. Trezirea mea a fost probabil un fel de spasm de după moarte, căci deși nu mai credeam într-o minune, aproape c-am alergat, cu paharele de cafea în mînă, printre cearșafuri și umbrele de soare, sperînd că voi reuși să-i ofer o distracție care să-l scoată din amorteală. Dacă eu nu-i eram suficientă, atunci iată, îi aruncam din mers o jucărie nouă, ca unui motan bătrîn despre care nu știi dacă va mai catadicesi măcar să dea din coadă. Ultima strigare!

Nu cu prea mult entuziasm, avea să fie de acord să renunțăm la o zi de plajă, pentru a merge la acvariu proaspăt deschis în stațiunea vecină. Așa că în dimineața următoare, cu rucsacii în spinare, am pornit-o spre stația de autobuz. Peste o oră pășeam în altă lume, așteptînd o schimbare de la el, dar fără să bănuiesc că mie avea să-mi modifice viața acest incredibil tărîm al culorilor.

As fi putut citi ce avea să urmeze, pe chipurile puținilor oameni care ieșeau. Asta dacă m-aș fi putut sustrage din vârtejul spaimei mele cu usurina cu care femeia de la intrare rupea biletele în două. Dar atunci așa ceva n-ar fi fost posibil, astfel că am pășit în sala mare și rece fără să bănuiesc nimic. Crisparea mea a dispărut din prima clipă: în fața acvariuului circular care ne înconjură, mi s-a tăiat respirația de atîta frumusețe.

Dincolo de fațadele de sticlă înalte pînă în tavan, în cuvele imense, înotau sute și mii de pești, orondați pe tipuri și culori, în bazine separate numai prin subțiri pereți invizibili, astfel încît acvariile alipite ca ntr-unul singur formau un curcubeu gigantic. În partea stîngă înotau peștii roșii, cu delicate aripioare lungi, precum niște eșarfe de mătase zdrențuite la virfuri, urmau cei portocalii, cu ochi imenși și trupuri alungite, țîsnind dintre alge ca niște săgeți încinse, apoi cei galbeni, plonjînd în grupuri precum aurul unei comori revărsat pe fundul oceanului, mai departe, spre peștii verzi ca smaraltele, plutind străvezii printre plantele dantelate. Apoi cei nefiresc de albaștri, ca niște grele picături de cerneală risipindu-se haotic în apă și, la urmă, în dreapta, misterioșii dantelați indigo și cei negri, cu prelungi trene de voal și mișcări indiferente.

Am pășit în centrul curcubeului cu încintare, fără a mă putea hotărî să mă apropiu de un bazin sau de altul. Cum să mă plimb cuminte, ca printr-un muzeu, de la stînga spre dreapta, admirînd exponatele, mergînd în același ritm cu șirul subțire de vizitatori? Era clar că acvariul așa fusesse gîndit, dar nu mă puteam clinti din miezul minunției, eram de-a dreptul vrăjîtă, la fel ca atunci cînd, copil fiind, văzusem primul curcubeu adevărat, născîndu-se limpede dintr-o pajiste stropită de ploaie și ridicîndu-se miraculos spre cer,

pentru a se frînge destrămat dincolo de un deal. De curcubeul acela mi-am amintit, dar și de cel din filmul-vis al lui Kurosawa, cu vulpile și băietelul neascultător. Mi-ar fi plăcut ca, pentru o clipă, peretii despărțitori ai acvariuului să se ridice, iar peștii să poată năvăli dincolo de hotarele transparente care-i țineau separați, să se amestece precum cioburile de sticlă colorată dintr-un caleidoscop. De-aș fi putut, eu cu mîna mea aș fi distrus granitele și-aș fi amestecat apele.

Nu știu cît am stat acolo, rotîndu-mi privirile de la un bazin la altul, captivată de dansul ameitilor al sutelor de pești, dar cred că destul de mult, fiindcă la un moment dat am observat că el mă aștepta cu mîinile atîrnîndu-i pe lingă corp, proptit cu un picior de perete și privindu-și nerăbdător ceasul. Sătatea aproape de usa ovală ce se deschidea la baza acvariuului verde din centru, prin care se strecurau vizitatorii. Mi-aș fi dorit să-mi fi ținut mîna într-o sa, să fi tresărit și el a fericire la vîzînd splendorii, dar m-a făcut să mă rușinez, copil ce eram, de măruntă mea bucurie. Cu pași grei am mers înapoi, privind pe furîș încă o dată la peștii galbeni și albaștri, înaintea să-l urmez mai departe, prin culoarul cîscat în burta bazinului.

Au urmat douăzeci, poate treizeci de pași pe sub tunelul înconjurat de ape, în care lumina era tot mai puțină. Cu fiecare metru mi se schimonosea sufletul. Mergeam fără să ne spunem o vorbă, în șirul format de cupluri, unele tinere, sărutîndu-se în semiiunturic, altele mai în vîrstă, strîgîndu-și copiii care alergau gălăgioși. Plictiseala lui plutea ca un nor de furtună, ni se infiltrasă în spațiul îngust dintre umeri și-n stratul subțire de aer dintre palmele noastre. Îl luasem de mînă, ca și cum m-aș fi prins de-o geamandură, dar asta în loc să mă ajute îmi făcea și mai rău, fiindcă nici degetele lui nu mai vorbeau decît tot a nepăsare. Ne îndreptam spre ieșire, în fața se vedea deja o lumină ovală, care creștea tot mai mult cu fiecare pas. Vlăguită de atîta neputință, am slăbit strîsoarea. Știam că dacă eu îi voi da drumul, mîna lui va cădea moale pe lingă corp; el nu se va opune, nu va încerca să mă țină. Și în acest gest simplu pe care îl anticipam cu durere, știînd că avea să coincidă cu ieșirea la lumină, eu citeam finalul întregii noastre relații. Urmău încă două zile imposibile.

Lumina din fața noastră creștea și, abia pe ultimii metri, cu cît gura tunelului se lărgea, aveam să înțeleg că nu spre ieșire ne îndreptăm, ci spre o nouă încăpere. Dar ceea ce avea să urmeze nu mi-aș fi putut imagina. Fiindcă era de neimaginat.

Încă de la ultimii pași în tunel, înțelegeai că urmează ceva remarcabil. Era liniștea totală, liniștea deplină care venea din față, ca o masă consistentă care îi cuprindea în valuri pe vizitatori. Toți cei care se apropiau se contaminau fără scăpare. Nici noi nu aveam să facem excepție.

Cu chipurile înmărmurite, cu gurile pecetluite, cu răsufările tăiate, oamenii din fața noastră înaintau ca hipnotizați, pășeau afară din gura tunelului, în sala următoare, cu pași tot mai mici. Acum știu, constructorii au gîndit foarte bine spațiul, podeaua încăperii este ușor înclinată, ca într-o sală de spectacole fără scaune, astfel încît cei care intră, chiar dacă înaintază foarte încet, nu iau vizibilitatea celor din urmă. La ieșirea din culoar, spectacolul îi se oferă în toată splendoarea, acaparîndu-ți întregul cîmp vizual. Te simți singur în fața minunii.

Cînd ne-a venit rîndul, am amuțit. Mi-ar trebui toate vopselurile din lume, de la cele ale marilor pictori, amestecate în

formule secrete, pînă la acuarelele stîngacilor ținci de grădiniță, ca să pot descrie ce au văzut ochii mei atunci. As lua de pe fiecare sevalet în primul rînd galbenul, cu toate nuanțele sale, de la cea mai palidă la cea mai îndrăzneată, pentru-a schița măcar vag vîșmintele care înfășurau trupul, apoi mi-ar trebui albastrul nemaiîntîlnit al apei și-al cerului deopotrivă și, nu în ultimul rînd, verdele magic al celor mai mari și mai adînci ochi pe care i-am văzut vreodată. Mi-ar trebui întreg curcubeul, l-aș împrumuta poate din camera anterioară, deși și-aceia ar fi prea sărac, pentru a-ți descrie vîrtejul ameitilor care-nvăluia mințile zecilor de spectatori împietriți în fața minunii. Ca niște pitici, cu capetele date pe spate, cu gurile deschise, priveau cu toții înainte și-n sus, spre bolta de apă, unde cea mai frumoasă femeie din lume, înfășurată în voaluri galbene-aurii, își unduia coada de mătase, privind absentă dincolo de ei, dincolo de universul lor mic, cu nemărginită tristețe. Pentru tristețea aceea nu există culoare. O femeie uriașă, colosală, și cu toate acestea nespuse de gingașă, acoperea cerul, un cer de apă. Era precum o madonă pictată pe acvariu-cupolă, dăruindu-ne brațele sale albe și pline. Soldurile puternice dislocau apele înobilindu-le, tîlpile delicate fluturau ridicînd cînd și cînd trupul magnific undeva mai sus, într-un cer adevărat, unde buzele fragede trebuie că sorbeau cu sete aerul răcoros, pentru ca apoi, în cîteva clipe, femeia să revină, plutind deasupra capetelor noastre.

Nu știu cît am rămas așa, neclintită, dar probabil că, la fel ca și ceilalți, destul de mult, de vreme ce sala era tot mai plină. Spectatorii veneau și veneau, dar nimeni nu îndrăzne să părăsească burta acestui magic acvariu în care unicul exemplar al unei nemaivăzute specii își legăna aripile de voal dincolo de tavanul de sticlă. Femeia cu ochi verzi nu înota, zbura deasupra noastră, cu naturalele și nepăsare, ca și cînd n-ar fi înțeles deloc ce nemeiapomenită putere emana. Din multime se ridica din cînd în cînd cite un tipăt, cite un oftat, probabil vreun om cădea la pămînt cu mîna apăsată pe inimă, dar nimeni nu se îndura să-si desprindă ochii de la splendoare. Ar fi putut pierde o pretioasă clipă din unduirea galbenă de dincolo de geam, ori poate momentul extraordinar în care pleoapele s-ar fi unit cu blîndete, sau pe cel în care o minusculă bulă de aer s-ar fi desprins dintre buze, pentru a urca sus, dincolo de ape, dincolo de cer.

Madona galbenă se rotea lin în cupola tridimensională, iar dincoace de geamul

ca o lupă, care ne-o arăta uriașă și concentra lumina colorată în sala rotundă, aerul era tot mai încins. Am reușit să-mi desprind privirea de la peisajul magnific abia cînd mi-am dat seama ce face iubitul meu. M-am uitat la el în voie, minute în șir, nimic nu mă grăbea fiindcă, deși mîna mea era cea pe care o stringea cu putere, deși degetele mele erau cele pe care le săruta, el privea încremenit în sus, numai în sus. În jurul nostru, zeci de chipuri fascinate, bărbați și femei cu ochii larg deschisi și gurile căscate, unii căzuți în genuchi, alții strîngînd la piept orice nimereau: mîinile partenerilor ori doar vreun ziar, o sticlă de suc sau vreun pungă de popcorn. Sala era tot mai plină, prea puțini dintre cei care intrau se putea desprinde din fata spectacolului care părea să nu aibă sfîrșit.

Dar finalul neașteptat urma să vină chiar sub ochii noștri. La o răsucire care avea să smulgă sălii un prelung oftat comun, colosală sirena și-a agățat colțul unui voal într-o încrengătură de corali de la marginea bazinului suspendat. În prima clipă, puțini au priceput ce se întimplă. Frumoasa s-a agitat scurt, încercînd să se elibereze. Cînd a văzut ce o ține în adîncuri, s-a aplecăt mult înainte, trăgînd tot mai puternic de trena care nu voia să cedeze, însă nu numai rochia, dar și pletele i se încăleau de-acum tot mai tare în colonia roz. Prizonieră a decorului, a ajuns într-o poziție nefirească – cu trupul contorsionat, cu fata strivită de geam, s-a chinuit secunde grele să-și desprindă coada din strîsoare, cu tot mai multă disperare. Prin uriasa lupă, ochii ei erau două ferestre enorme căscate deasupra capetelor noastre. Zeci de priviri săgetau rugătoare rețetele lărgite, zeci de mîini se întindeau neputincioase spre bolta de sticlă, tipete îngrozite se spargeau de tavanul transparent, dincolo de care bule de aer urcau agitate spre soare, pînă ce șirul acestora se opri, ochii se-nchiseră, iar trupul femeii căzu moale. Sala era o inimă mare, care încetase să bată. O alarmă s-a pornit să sune zgomotos, iar cîțiva gardieni transpiranți au început să evacueze lumea. Îngheștii spre ieșire, cu gîturile scuite, oamenii se călcau pe picioare și strîgau. Am mai apucat să văd cum sirena, cu coada sfîșiată, era ridicată pe brate de un muncitor în salopetă. Mîinile murdare ale bărbatului s-au strecurat pe sub talia subțire, ridicînd corpul vlăguit, apoi cele două siluete s-au topit sus, în lumină. Între corali, o bucată din rochia sfîșiată se zbătea ca un fluture decapitat. Atunci am fost convinsă că ai murit.

Cel care știe să se confrunte cu adevărul, acela dă imaginea frumoasă a României

Interviu cu Leon Volovici

LEON VOLOVICI, conferențiar universitar la Universitatea Ebraică din Ierusalim, specializat în sociologia culturii și istoria ideilor, antisemitism, relații evrei-нееvrei în cultura est-europeană, istoria evreilor din România.

1962 – absolvent al Facultății de Filologie, la Universitatea Al. I. Cuza din Iași.

1975 – doctor al Universității Al. I. Cuza din Iași.

1964-1984 – cercetător la Institutul „Al. Philippide” al Academiei Române, în Iași.

1969-1979 – membru în echipa editorială și unul din autorii *Dictionarului literaturii române de la origini până la 1900*, publicat în 1979.

1976 – îi este publicată teza de doctorat *Apariția scriitorului în cultura română*, Junimea, Iași.

1984 – emigrează în Israel.

1984-1990 – cercetător la Arhivele Yad Vashem în Ierusalim.

1990 – **până în prezent** – cercetător principal și editor al seriei ACTA (Analysis of Current Trends in Antisemitism), la Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism, The Hebrew University, Jerusalem.

1994 – **până în prezent** – Profesor invitat la Universitățile din București, Cluj și Iași, unde predă cursuri despre istoria intelectuală a evreilor din centrul și estul Europei în perioada modernă.

Din 2002 susține la Universitatea Ebraică, Institute of Contemporary Jewry, un seminar despre istoria evreilor din România și Ungaria.

2002-**până în prezent** – editor pentru Istoria Evreilor din România, la *Jews in Eastern Europe: The YIVO Encyclopedia*.

Cărți publicate:

Apariția scriitorului în cultura română, Junimea, Iași, 1976, ediția a doua, București, Curtea Veche, 2005.

Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900 (coautor), Ed. Academiei, 1979.

Nationalist Ideology and Antisemitism: The Case of Romanian Intellectuals in the 1930s, Oxford, Pergamon Press, 1991.

Ideologia naționalistă și „problema evreiască” în România anilor '30, București, Humanitas, 1995.

Cărți editate:

Mihail Sebastian, *Jurnal, 1935-1944*, Introducere și note de Leon Volovici, text îngrijit de Gabriela Omăt, București, Humanitas, 1996; ediția în ebraică, 2003.

B. Fundoianu, *Judaism și elenism*, editată de Leon Volovici și Remus Zăstroiu, București, Hasefer, 1999.

Arnold Schwefelberg, *Amintirile unui intelectual evreu din România*, București, Hasefer, 2000.

Întîlniri la Ierusalim, editată de Leon Volovici și Costel Safirman, București, Fundația Culturală Română, 2001.

Autor a numeroase eseuri, studii și articole, publicate în limbile ebraică, engleză, franceză, germană și română.

Am mai fost invitat la conferințe. A fost o conferință chiar la Institutul Philippide, legată de Fundoianu, o conferință mare și foarte reușită. Au participat personalități din România, Franța, Germania și Israel. Apoi am mai fost la o conferință organizată de Institutul Xenopol, despre istoria evreilor din România. Am participat acum 3 ani la prima ediție a Festivalului de cultură idiş, demarat la inițiativa directorului Centrului Cultural Francez din Iași, Paul Levi, un francez originar din Tunis, cred. E foarte semnificativ că el a atras atenția ieșenilor că au aici o tradiție culturală de care nu se ocupă și care e extraordinară: teatrul idiş. Levi a organizat acest festival care acum continuă anual. Și tot el a avut ideea, care mi s-a părut ciudată la început, de a organiza un colochiu la Universitate, una din teme abordate fiind relația dintre Nae Ionescu și Mihail Sebastian. Au participat Andrei Pleșu, Paul Cornea, eu, iar din Franța au fost Edgar Reichman și Pierre Pachet. Am mai fost o dată la lansarea *Jurnalului* lui Sebastian la Palatul Culturii.

Toți aceștia sunt scriitori români, dincolo de originea lor etnică

Cum ați resimțit transplantarea din cultura română într-o altă limbă și cultură? Există o obsesie a limbii române la autorii evrei? Mă gândesc la seria care începe cu *lingvisti evrei din secolul al XIX-lea și sfîrșeste cu F. Aderca și Norman Manea. As putea să-l citez pe Manea cu unul din visele sale, în care visa că americanii vorbesc deja românește.*

Da, și eu am asemenea vise privitoare la israelieni. Tot aștept să începă să vorbească cu toții românește, ca să-mi fie și mie mai ușor. Cazurile de care ați pomenit sunt foarte diferite. Chestiunea scriitorilor care scriu în exil e foarte nuanțată. Din acest punct de vedere, pentru că v-ați referit la limba, nu văd nici o deosebire între un scriitor român de origine evreiască, precum Norman Manea, și un alt scriitor, să spunem, Țepeneag, pentru că ei sunt doi scriitori români în exil, cu aceleași probleme, dileme, tensiuni și frustrări legate de faptul că scriu în limba română, într-un mediu care nu e de limbă română. Diferența apare când e vorba de temele lor. Unele sunt temele lui Norman Manea și altele sunt temele altor scriitori români stabiliți în exil. Dar în planul istoriei literaturii române, care include și pe scriitorii din exil, nu văd diferență. Toți aceștia sunt scriitori români, dincolo de originea lor etnică. Problematika lor, legată desigur și de biografia fiecăruia, poate fi diferită. În Israel lucrurile sunt puțin diferite, pentru că și acolo s-au stabilit scriitorii români, mai ales în perioada Ceaușescu. Unii sunt chiar foarte importanți, după părerea mea, cum sunt Alexandru Sever și Virgil Duda.

Există vreo distincție literară importantă obținută în Israel de scriitori evrei originari din România?

Există premii și distincții în mediul originarilor din România. E o insulă de cultură și de literatură română. Diferența dintre acești scriitori care s-au stabilit în Israel și scriitorii aflați în exil în SUA sau în Franța e importantă, dar în ce privește relația cu limba e cam aceeași problematică. Ei continuă să scrie în limba română în Israel. Problema este cea a statutului lor în relație cu mediul. E greu să spui că ei sunt în exil,

Pogromul a marcat teribil această comunitate ieșeană

As dori să ne descrieți perioada ieșeană, copilăria, anii de formare; istoria dumnea-voastră intelectuală, dacă îmi este permis să spun așa.

Sunt născut la Iași, părinții mei sunt nașcuți la Iași. Cred că și bunicii, dar nu sunt sigur. Deci reprezint cam a treia generație de ieșeni și până la vârsta de 45 de ani n-am plecat din Iași decît pentru perioade scurte. Sunt într-adevăr foarte legat de Iași. Dacă e vorba de copilărie, e o copilărie mai dificilă, legată de perioada războiului. Primele mele amintiri sunt din ultimii doi ani ai războiului, de la vârsta de 4-5 ani. În perioada pogromului aveam sub trei ani, nu-mi amintesc nimic. Știu foarte amănunțit ce s-a întîmplat, pentru că pogromul acesta a devenit pentru evreii ieșeni un fel de *saga* a familiilor. Știu ce s-a întîmplat cu vecinii și cu rudele, cine a murit și cum a murit, unde s-a ascuns fiecare... Pogromul a marcat teribil această comunitate ieșeană. După război am avut o copilărie obișnuită. Școala primară am făcut-o pe Sărărie; clădirea nu mai există astăzi. Era la începutul străzii, venind dinspre Tîrgul Cucului. Părinții mei erau foarte modeste. Vorbeau limba idiş între ei, dar cu copiii vorbeau românește sau idiş, însă noi răspundeam întotdeauna în românește. Bunicii de care îmi amintesc, cei din partea tatei, vorbeau aproape exclusiv idiş. Știau românește, dar slab, adică nu o română autentică. E caracteristic pentru această evoluție: bunicii sunt încă legați de limba idiş, părinții sunt bilingvi, iar nepoții sunt de limbă română.

Am trecut prin liceu fără să aud pronunțat de către profesori numele lui Blaga, Arghezi sau Titu Maiorescu

Liceul unde l-ați făcut?

ianie 2006

L-am făcut la Național, în Iași. O perioadă năfericită. Nu am amintiri pozitive despre liceu, din motive legate de acea perioadă. Am trecut prin liceu fără să aud pronunțat de către profesori numele lui Blaga, Arghezi sau Titu Maiorescu. Am auzit de ei întîmplător, din alte surse, nu de acasă, deoarece părinții mei nu aveau vreo inițiere culturală mai profundă pe teren românesc. Aceste goluri pe care ți le dădea educația în perioada stalinistă erau uneori compensate, în cazul altora, de părinți, care apucaseră altă școală, altă formație. Nu a fost cazul meu.

Nu ați avut o bibliotecă acasă...

Nu, nu am avut. Biblioteca eu am creat-o. Eu am adus primele cărți de literatură, desigur, în română. Apoi am urmat Facultatea de Filologie, cum se chema pe atunci. După terminarea facultății am fost doi ani profesor într-un sat – în comuna Bivolari. Am locuit acolo. Mai veneam la Iași, cînd puteam. Am fost foarte norocos, pentru că am ajuns acolo la un an după încheierea colectivizării. Învățătorii și profesorii din sat mi-au povestit ce aveau ei de făcut în loc de școală. Trebuiau să convingă țăranii de beneficiile comunismului, prin mijloace mai mult sau mai puțin pasnice.

Mai existau atunci evrei în zona Prutului?

În Bivolari mai erau trei familii. Înainte de război fusese un tîrg evreiesc. Nu am știut asta. Am ajuns acolo întîmplător. L-am ales pentru că am văzut că există un autobuz Iași-Bivolari și mă gîndeam că pot să vin din cînd în cînd acasă. Partea interesantă e că unul din copiii din clasă venea din aceste familii evreiești. Era un copil orfan de mamă, în clasa a șaptea atunci, foarte dotat și foarte dornic de literatură. Mereu trebuia să-i dau cărți de citit. Acuma este poet și romancier israelian.

Îl puteți menționa?

Da. Și-a schimbat numele acolo, l-a ebraizat. E și un foarte bun traducător, cel mai bun traducător din română în ebraică. Numele lui e Yotam Reuveni. Numele în România era Jean Riven. El a tradus *Istoria ideilor religioase și Mitul eternei reîntoarceri* de Mircea Eliade. A mai tradus eseurile lui Cioran, basme populare românești, mitologie populară și, mai recent, Fundoianu și *Jurnalul* lui Sebastian.

Se vede că ați avut mîna bună. Ați nimerit exact unde trebuia, unde era cineva care avea un destin cultural în față. Ați mai avut asemenea cazuri în istoria dumnea-voastră românească?

În cei doi ani în sat s-a nimerit să am cîțiva copii excepționali. Și mă mîndresc, pentru că am simțit de atunci că erau excepționali. Erău băieți de țăranii, uneori țăranii foarte săraci; îi simțeam că sunt într-adevăr extrem de dotați. Unul este profesor universitar de matematică la Universitatea din Iași, Gheorghe Rusu. Mai sunt cîțiva foarte buni, de care am fost foarte legat. Eram un profesor tînar, abia terminasem facultatea și am rămas atasat de ei foarte mulți ani. După acești doi ani, am dat concurs la Institutul Philippide. Acolo am dat și doctoratul, despre *Apariția scriitorului în cultura română*.

Am înțeles că ați participat activ la elaborarea Dictionarului literaturii române de la origini pînă la 1900, care rămîne, de altfel, cea mai mare realizare a Institutului Philippide.

Inițiatorul proiectului a fost directorul de atunci, care era lingvist, Nicolae Ursu. El a considerat că rolul acestor colective ale Academiei este să facă cercetări pe teme ample, inaccesibile unui singur individ. Eu am fost la început un fel de dispecer, apoi a fost într-adevăr o conducere colectivă. Am amintiri foarte plăcute legate de această perioadă.

De cît timp nu ați mai fost la Iași?

deși poți să-i consideri scriitorii români în diaspora. Mediul respectiv, ideologia națională a țării îi consideră imediat israelieni. Integrarea nu este totală, în primul rând din motive lingvistice. Chiar dacă înveți ebraica, o înveți la nivelul uzului comun, nu ai accesul atât de profund al unui nativ. Eu nu am ajuns acolo ca prozator sau poet. Am urmat mai curînd o linie academică, în care a trebuit să transpun în ebraică un discurs deja constituit, ceea ce e oricum mai ușor decît literatura în această limbă. Foarte puțini scriitorii, chiar tineri, ajunși în Israel au trecut la limba ebraică. Sunt cîteva cazuri celebre, cum e Ephraim Kishon, care a venit din Ungaria și a ajuns o celebritate și care e cel mai cunoscut scriitor israelian din străinătate, cel mai tradus. El începuse să scrie în Ungaria, în maghiară, dar, o dată ajuns în Israel, a reușit să treacă la limba ebraică cu succes. Mai sunt cîteva cazuri, foarte puține. Cei mai mulți duc într-un fel o existență pe două planuri distincte, în sensul că sunt legați de cititorii lor potențiali, vorbitorii de limbă română, dar și de mediul israelian, de limbă ebraică.

Societatea e într-adevăr într-un proces accelerat de democratizare, chiar dacă nu e detensionată

O dată întors ați resimțit diferența față de România epocii comuniste; o oarecare liberalizare a societății, o detensionare în mediul social și intelectual?

Liberalizarea nu e chiar oarecare, este evidentă. Schimbarea este foarte importantă. Detensionare n-aș zice, pentru că au apărut alte tensiuni. Din perspectiva celui care urmărește realitatea românească de la distanță, mi se par cam ciudate detensiunile dacă în România a fost sau nu revoluție. Nici o revoluție nu e în stare pură, totul se amestecă; se amestecă și oportuniste și încercări de restabilire parțială a ceea ce a fost, dar schimbarea este radicală: te poți exprima liber și ai posibilitatea de a călători. Deci societatea e într-adevăr într-un proces accelerat de democratizare, chiar dacă nu e detensionată.

Credeti că în clipa aceasta societatea românească este pregătită să se privească în oglinda propriului trecut?

Spun mai întîi nu. Si adaug că segmente ale acestei societăți, în special din mediul intelectual, da. E un proces care a început extrem de greu. Schimbarea e vizibilă în primul rînd printre tineri, la generația formată după '90. Nu-mi dau seama în ce proporție, dar procesul e vizibil. Însă boala a fost grea și de lungă durată și lucrurile nu se schimbă foarte repede, fiindcă stagnarea, tabuurile și mistificarea au fost extrem de puternice.

Sunt alții care nu doresc să se elibereze de aceste mistificări, pentru că sunt mai comode, îi feresc de orice judecată critică

A apărut Raportul final al Comisiei asupra Holocaustului românesc și acesta este contestat din ambele direcții, atât de cercetătorii tineri, cît și de cei mai în vîrstă. Întrebarea este: considerați că generația „vîrstnică” este oarecum compromisă moral, ca fiind supusă agresiunii ideologice comuniste, ca suferă de un viciu formativ, care îi denaturează viziunea asupra realității?

N-aș folosi termenul de generație, pentru că și acolo există diferențe, chiar mai mult decît excepții. Sigur că e mult mai greu pentru cei care s-au format în perioada comunistă, care au cultivat și care s-au atașat unor mituri și unor stereotipuri

mistificatoare, care ofereau o oarecare satisfacție privind acest capitol din trecut. Aceștia acceptă foarte greu lucruri contrare a ceea ce au auzit pînă acum. Nu folosesc termenul de generație pentru că sunt mai multe categorii. Sunt cei care au fost victimele unei deformări generate de educație sau de ignoranță, nu din vina lor, și care au o stare de perplexitate cînd află despre acest capitol al istoriei românești. Am primit mesaje de la diferite persoane stabilite în Occident, care îmi spuneau: „Am trăit ca într-un tunel întunecat, n-am știut niciodată aceste lucruri”. Sunt alții care nu doresc să se elibereze de aceste mistificări, pentru că sunt mai comode, îi feresc de orice judecată critică.

Pot invoca pe Aderca sau pe Mircea Eliade, care defineau antisemitismul ca un simptom al lenii intelectuale.

E și lene intelectuală, e și o atrofiere a simțului critic, atrofiere care a început înainte de perioada comunistă. Există o anumită percepție paradisiacă asupra istoriei naționale. Această percepție se reflectă, de exemplu, în ușurința cu care ni se reproșează „culpabilizarea poporului român”. Tu vorbești despre crimele unui anumit regim, despre vinovăția unor anumiți politicieni, despre masacre și deportări concrete și ti se răspunde că culpabilizezi poporul român, chiar dacă tu nu folosești niciodată acest cuvînt și nu te referi la „poporul român”, care e un concept metafizic. Nu există o istorie bună sau rea, demnă sau nedemnă, la care să atenteze cineva. Există o istorie reală, cu zonele ei de umbră și penumbră.

A existat o retorică similară și în Polonia. Cînd s-a pus problema unor pogromuri făcute de polonezi, s-a scos de la naftalină fantasma „poporului” și a culpabilizării colective.

Comparația cu Polonia se potrivește și nu prea. Să vă spun care e diferența. E adevărat că poți găsi reacții de acest tip, acuzații că vrei să denigrezi poporul polonez ș.a.m.d. În același timp, incomparabil mai mult ca în România, acolo vei găsi istorici și intelectuali care sunt foarte hotărîți să înfrunte aceste temeri. Vă pot da un singur exemplu. Acum cîtiva ani a apărut acea relatare a pogromului de la Jedwabne, despre care în Israel încă nu se discuta nimeni. Poate că uniți știa. Discuția a plecat de la studiile unui istoric american de origine poloneză, Jan T. Gross, despre o crimă din timpul războiului, masacrarea de către localnici a 1600 de evrei dintr-o localitate, adică a întregii comunități, fără ca nemții să intervină în vreun fel. Deci a fost o inițiativă locală, făcută numai de polonezi, ceea ce a șocat foarte tare. Societatea poloneză s-a autoreprezentat întotdeauna în postura de victimă. E cu totul altă situație față de România. Polonia a fost ocupată, anihilată din punct de vedere politic. Și iată că dintr-o dată se pierde acest rol exclusiv de victimă, apărînd zone în care călăul e chiar polonez. Sigur că asta a declanșat o furtună. A venit atunci la Yad Vashem o delegație de istorici polonezi, în frunte cu fostul prim-ministru Mazowiecki, și ne-au invitat la o discuție, în special pe cei care știam polona. Am participat la aceste discuții. Inițiativa de a aduce această tragedie la cunoștința opiniei publice israeliene a aparținut polonezilor. Ei au luat atitudine, ei au pornit discuția, pentru că au considerat că au obligația morală să o facă. Spuneți-mi dacă situația e asemănătoare în România.

Cel care știe să se confrunte cu adevărul, acela dă imaginea frumoasă a României

V-aș răspunde, amintindu-vă că în 2002 Guvernul Năstase nega în mod hotărît într-un comunicat de presă existența

Holocaustului pe teritoriul României.

În urma acestei gafe monumentale și a altora care au urmat, liderii politici români de atunci și-au dat acordul pentru înființarea Comisiei de Studiere a Holocaustului. A fost și o încercare de a drege imaginea publică a politicienilor de atunci. Asadar, acțiunea a avut o motivație mai curînd politică decît morală. Există o diferență chiar și la nivelul politicienilor, deși politicienii în general sunt asemănători. În atitudinile politicienilor români privitoare la această chestiune a fost foarte mult oportunism. În Polonia, recunoscut spre surprinderea mea, președintele Kwasniewski a fost cît se poate de prompt și de răspicat în chestiunea Jedwabne. A avut un discurs deschis, de asumare a responsabilității. Sigur, e om politic și tine seama de imagine, dar aici observ din nou o diferență față de România. Intelectualii polonezi și unii lideri politici au înțeles mult mai devreme decît au înțeles politicienii și o bună parte din intelectualii români, că imaginea frumoasă a țării nu e obținută prin mistificări și cosmetizarea trecutului. Această imagine o dă intelectualul de acum. Cel care știe să se confrunte cu adevărul, acela dă imaginea frumoasă a României. Și pot să mai dau exemple de asemenea dezbateri la care am participat și în care veneau polonezii și vorbeau ei mai deschis decît o făceau chiar istoricii israelieni sau americani. Orice occidental care asista la asemenea dezbateri spunea: „Aceasta e imaginea Poloniei. Uite ce intelectuali te au”. Vinovăția acestor crime ale trecutului nu trece de la o generație la alta. E vorba numai de o responsabilitate morală și de curajul de a înfrunta adevărul indiferent cît de dureros ar fi el.

Ați participat la discuții de acest gen și în România. Cum a reacționat partea română?

La astfel de dezbateri te trezeai cu cite un reprezentant oficial care ținea un fel de discurs ceausist în care îți explica imoralitatea „culpabilizării colective” și îți demonstra că Antonescu a suportat mișcarea sionistă. Mai că îți venea să îl treci pe dictator în rîndul „dreptilor între popoare”... Situația s-a schimbat în ultimii ani într-o anumită măsură. Pe această temă, cu totul altfel vorbește și scrie, de pildă, actualul ministru de externe Mihai Răzvan Ungureanu, care a impresionat audiența americană și israeliană prin sinceritatea și prin felul deschis și competent de a aborda acest capitol.

Cine a inițiat un program sistematic de exterminare a evreilor este Germania, nu România

Credeti că modelul statului etnicist, „național unitar” preluat de România, caracterizat prin centralizare administrativă, birocratizare și rationalizare a structurilor de putere a avut drept consecință oarecum perversă Holocaustul? Spre deosebire de Germania, unde statul a fost confiscat de o grupare politică criminală, în România extremiștii au fost înlăturați de Antonescu, iar crimele au fost făcute de administrația normală a statului. Wermacht-ul german a avut o implicare foarte redusă în organizarea crimelor; singura zonă unde s-a ucis sub jurisdicția directă a armatei germane fiind Iugoslavia.

Felul în care ați rezumat evoluția spre Holocaust dă impresia unei linii deterministe și ați putea spune că un asemenea stat duce la Holocaust. Nu! Nu orice stat centralizat și cu o ideologie națională la bază a dus la Holocaust. Cine a inițiat un program sistematic de exterminare a evreilor este Germania, nu România. Germania nazistă vine cu acest program, care reprezintă o depășire a antisemitismului tradițional, în sensul trecerii de la vorbe la fapte; o trecere sistematică și după criterii rasiale. În principiu, nici un evreu de nicăieri nu are

scăpare. Numai pentru faptul că s-a născut evreu este condamnat la moarte. O asemenea ideologie și o asemenea politică nu a apărut în alt stat. E adevărat că sunt state, inclusiv România, în care ideologia națională dominantă are un puternic element xenofob și antisemite, care nu duc însă în mod obligatoriu la genocid, dar pregătește terenul pentru eventualitatea în care apare un asemenea program.

Dumneavoastră vedeți Holocaustul românesc drept o chestiune conjuncturală. Eu aș putea să spun că dimpotrivă, stoparea lui reprezintă o dovadă de oportunitate, generat de frica de pedeapsă, în eventualitatea că Germania pierde războiul.

Cred că intenția lui Antonescu ca politician și ideolog nationalist antisemite radical era de a „curăța țara de evrei”. Asta nu însemna neapărat dorința de a-i omori pe toți, ca în cazul nazistilor, ci de a scăpa de ei într-un fel sau altul. Să-i aruncăm întîi dincolo de Nistru, spune el, apoi dincolo de Urali. Care or să moară, or să moară; care or să plece, or să plece. Deci e un program de „curățare a României” de acest element străin, considerat primejdios, dar nu neapărat prin masacrare. Masacrul la care acest regim a participat în anumite zone (Basarabia, Bucovina și Transnistria) a apărut în condiții de război, în condițiile asocierii la planul german. El nu era organizat atît de sistematic și atît de bine justificat ideologic, ca acel german.

Este partener de dialog și polemică cel care este interesat în aceeași măsură să cunoască adevărul

Unul din paradoxurile celui de al Doilea Război Mondial este faptul că masacrele românești pornesc înaintea celor germane și într-o manieră mult mai brutală, semnalată și de rapoartele SS.

Rapoartele germane nu sunt provocate de umanismul ofiterilor nazisti, ci de dezordinea în care sunt făcute aceste masacre. În rapoartele nemții se plîng că românii lasă cadavrele pe cîmp, asta provoacă epidemii, deci că nu se lucrează sistematic, nemtește, cum s-ar spune. Pentru ei era o formă de barbarie. Dacă faci o treabă, fă-o ca lumea. Pentru aceste crime, guvernul Antonescu are toată responsabilitatea, cu oscilările politice de după aceea și cu paradoxurile pe care le stîm: crutarea unei părți a evreimii române. Nu aș folosi formula „Holocaust românesc”, ci aș spune „capitolul românesc al Holocaustului”. Diferența ar fi în sensul că la programul soluției finale inițiat de Germania nazistă România s-a asociat, a profitat de un moment prielnic pentru a rezolva chestiunea evreiască și, în vara anului 1942, a fost chiar dispusă să accepte programul german de lichidare a evreilor din Vechiul Regat și Transilvania de sud. Problemele sunt foarte complicate, eu formulez aici punctul meu de vedere. Cred că acest Raport care sintetizează stadiul actual al cercetărilor în acest domeniu extrem de complex este și un punct de plecare pentru noi cercetări, pentru aprofundare. El adună cît puțin o bază documentară făcută de cercetători foarte experimentați, în arhive, chiar dacă cifrele sunt aproximative. Este foarte greu de stabilit cifre exacte pentru o asemenea mașină uriașă de masacrare și desigur, Raportul poate fi discutat și criticat. Este partener de dialog și polemică cel care este interesat în aceeași măsură să cunoască adevărul. Cel care e interesat numai de a mistifica acest capitol nu e partener de dialog, pentru că nu are aceleasi obiective. Pe el îl interesează cum se poate drege imaginea. Faptul că imaginea e mincinoasă e mai puțin important pentru el.

Geo Bogza, Între Poezie și Pușcărie (III)

NICOLAE TZONE

Au fost destule note și cronici la *Poemul invecțivă*, dar cred că e suficient să ne oprim doar la ceea ce a scris George Călinescu. Concluzia celui cărui azi încă i se spune „divinul critic” a fost aceea că poetul nostru „suferă de priapism”, că e cam „nepotolît la simțuri” și dădea sfaturi fetelor burgheze să nu care cumva să-l primească pe acesta prin casele lor: «Nu originalitatea cu orice pret este definiția acestui autor, cu toate că faptul de a-și pune amprente digitale în fruntea opului este nu lipsit de orice banalitate. D. Geo Bogza suferă de priapism. Ca și *Jurnalul de sex* această nouă culegere de poezii conține chinul și obsesia sexuală sub toate formele. Tot ce o imaginație bolnavă sau prefăcându-se bolnavă, și prin aceasta cu adevărat bolnavă, poate născoci în legătură cu sexualitatea, aici este. Incest, sadism, viții venerice, demente sexuale, aceste toate sînt tratate în cuvinte tari, care sînt, precum recunoaște chiar autorul, specialitatea dlui Geo Bogza: „Ce frumos era la piatra neamț / Aerul tare ca vorbele într-un poem de geo bogza”. / Să cităm ceva din fondul inspirației ne este foarte greu într-o revistă care nu cultivă filistinismul, dar nici nu-și propune să scriească sufletele tinerilor. / Și totuși, nepotolîtul la simțuri domn Geo Bogza nu e lipsit de însușirea de a versifica, a cărei întindere însă, cu asemenea schimonosire, nu se poate ști. (...) După aprinderea sexuală mai puternică în autor e nevoia de farsă, căci nu altceva este aceasta: „Într-una din nopțile mele am făcut dragoste cu o servitoare... / Servitoare... / Scriu despre tine poemul acesta / Pentru a face să turbeze de ciudă fetele burgheze / Să se scandalizeze părinții lor onorabili / Fiindcă deși m-am culcat cu ele de nenumărate ori / Nu vreau să le cînt / Și mă... (urmează satisfacerea unei necesități naturale) în cuitile lor cu pudră / Și în lingeria lor / În pianul lor / Și în toate celelalte accesorii care le formează frumusețea”. / Sfătuiți pe tinerele fete cu pian să nu primească pe d. Geo Bogza în casă».

Poemul invecțivă este, fără îndoială, capodopera poeziei lui Geo Bogza. O carte unică, cu un lirism subteran mereu proaspăt. Extrem de vital. Cei care vor confunda lumea frustrată surprinsă în geografia ei marginală din cuprinsul textelor cu ceea ce înseamnă lirismul subiacent vor ajunge, inevitabil, la aceleași concluzii cu ale lui George Călinescu. Bogza a ales cele mai dificile subiecte și a reușit să le subordoneze poeziei, cu mijloace proprii poeziei. Cea mai bună caracterizare a sa o dă chiar poetul, care găsea și două comparații de neuit. În prima dintre ele îi atenționa pe cei care negau *Poemul invecțivă*, să nu care cumva să confunde „dinamita” din el cu... mămăliga. Și mai spunea că deosebirea dintre cartea sa și pornografie e „deosebirea de substanță și de tensiune dintre fulger și o farfurie cu dulceată”. Dar mai bine să transcriem finalul articolului în care se află aceste categorice precizări, *Însemnări pentru un fals tratat de pornografie* („Azi”, nr 29, din 1937, paginile 2627-2636; este vorba de foarte discutatul număr intitulat „Arta și Pornografia”):

„Rămîne acum *Poemul invecțivă*, în sine, în afară de presă, judecători și Academie. De aceea rîndurile care urmează sînt o discuție numai pentru mine și cîțiva prieteni capabili să urce culmea de gresie care începe. / Așadar, *Poemul invecțivă*. Nu e pornografie. Îl cunosc, e scris de mine. Nu e pornografie. Dacă ar fi să i se găsească totuși o vină, atunci aceasta este de zece ori mai gravă decît pornografia. *Poemul invecțivă* e un cumplit atentat, o!, nu la bunele moravuri, ci la existența liniștită a lumii. În paginile lui e un vitriol menit să ardă, să stupefice și să clatine din siguranța lor de pînă acum, pe oamenii împăcați cu soarta și cu ei înșiși. / În nopțile mele de acum zece ani, pe cînd milioane de oameni dormeau liniștiți și se lăsau furați de timp, eu făceam de veghe asupra pămîntului și alcătuim *Poemul invecțivă* cu conștiința că pun un grăunte de dinamită la un colt al marelui edificiu de liniste și confort pe care oamenii și-l făcuseră din sisteme de viață. Nopțile mele de atunci erau nopți de profet, flacăra interioară care mă ținea treaz și felul cum ochii mei priveau prin noapte, erau cea mai autentică substanță profetică. / (...) Dacă *Poemul invecțivă* a fost numit atentat la bunele moravuri și pornografie, asta e pentru că oamenii n-au avut altă dimensiune cu care să-l măsoare și l-au redus la înțelegerea și vocabularul lor luînd bucata de dinamită drept mămăligă. Pornografia presupune o delectare a celui care o consumă. Nu ați văzut domni eleganți de prin saloane în timp ce vorbesc pornografii? Ochiul li se fac mîci și gura capătă o expresie de josiică plăcere. D. Brătescu-Voinesti și toți ceilalți mari moralisti știu foarte bine aceasta. / E în *Poemul invecțivă* un singur rînd care să producă acea strălucire porcească a ochilor cînd dau de un continut pornografic? *Poemul invecțivă* e prea tare, prea violent pentru aceasta, el nu poate produce nici o plăcere josiică, îngrozește și înspăimîntă ca o fereastră de panopticum la care ochiul pus

descopere o viziune infernală a lumii, dar foarte gravă și foarte tristă. / Între mine ca scriitor și cei care au scris pornografia, între mine ca om și cei care își trăiesc viața în mod pornografic, nu sînt decît prăpăstii definitive. Cei care mă cunosc știu despre tristetea și gravitatea cu care îmi trăiesc viața și față de care învinuirea de «pornograf» e tot ce poate fi mai deplasat, tot ce poate fi mai eroare pe lumea aceasta. / Fără îndoială, *Poemul invecțivă* este un spectacol violent. Dar între el și pornografie e deosebirea de substanță și de tensiune dintre fulger și o farfurie cu dulceată. Dacă pornografie e să pictezi o femeie goală într-o poziție lascivă, atunci *Poemul invecțivă* e femeie jupuită de vie într-o sală de disecție unde se mai găsesc și alte cadavre de femei cu măruntăie scoase afară, cu oasele sfărîmate pînă la măduvă. / Nu e pornografie *Poemul invecțivă*, nu e atentat la bunele moravuri. E un atentat la liniștea și confortul spiritual al lumii”.

Tirajul *Poemului invecțivă* a fost foarte mic. În caseta de justificare a numărului de exemplare tipărite, de la pagina a 6-a a volumului, se poate citi precizarea: „Editia unică și originală a acestei cărți cuprinde 5 exemplare pe velină albă satinată, numerotate A-E și 245 exemplare pe velină omnia numerotate 6-250 (din cari primele 45 afară din comert). Toate exemplarele cuprind afară din text amprente digitale ale autorului. S-a dat bun de imprimat la 23 octombrie 1933”.

Geo Bogza a fost eliberat, procesul terminîndu-se și de data aceasta cu achitarea sa. Dar au urmat, la numai trei ani după aceasta, o nouă arestare și încarcerare. Motivul: același, adică *Poemul invecțivă*. Plîngerea împotriva sa a făcut-o, în primul rînd, Academia Română. A fost, de altminteri, o întreagă campanie din partea acesteia,

numele forte de academicieni doritori să izbăvească statul românesc de invazia așa-zisei pornografii și decadente fiind, cum am lăsat deja să se înțeleagă, sobrul Nicolae Iorga, povestitorul I. Al. Brătescu-Voinesti și poetul național, convertit deja de ani buni la politică, Octavian Goga. Am găsit în revista lui Nicolae Iorga, „Cuget clar”, anul I, nr. 41, 21 aprilie 1937, paginile 650-652, reprodus sub titlul „Lupta împotriva pornografiei”, procesul verbal la Sedința Academiei Romine din 26 martie 1937. Este, acesta, în întregime, o capodoperă de stupezenie. Citit azi, textul arată o față a unor ilustrii înaintași ai noștri pe care am fi dorit să nu știm că o au. Cel mai înverșunat, cel mai zelos, după Nicolae Iorga, este I. Al. Brătescu-Voinesti, duosul autor al lacrimogenei povestiri *Puiuț*. Redau un fragment din intervenția sa... ultraacademică: „Socotînd că infierarea scrierei și editării operelor pornografice prin conferințe și prin articole de presă nu este destul de eficace, ori cu cît talent ar fi făcută, și că aplicarea unor pedepse serioase de justitie inovatilor ar stăvilii și chiar ar stîrpi răul, rog Academia Română să ceară justitiei darea în judecată a celor ce se fac vinovați de acest delict, precis prevăzut în codul penal. / Semnalează deocamdată următoarele opere: / 1. *Bagaj*, roman de H. Bonciu (de Alcalay). / 2. *Femeia singelui mieu*, roman de Mihail Celariu (ed. Socec) / 3. *Poemul invecțivă*, versuri de Geo Bogza (ed. „Unu”). / Pe măsură ce-i voi descoperi, voi arăta pe toți vinovații. Sunt foarte numeroși. Unii din ei sînt Români – cei mai mulți însă sînt evrei, cari-și semnează operele cu nume românești, adăugînd ticăloasei acțiuni de depravare pe care o săvîrșesc infamia de a o atribui fiilor altui neam decît acela cărui aparțin”.

Într-adevăr, denunțurile (vai, ce interesantă istorie are acest cuvînt la noi, la români!) nu au întîrziat, și nici arestările, și nici încarcerarea celor pîrîți.

(va urma)

Prezentarea eroului legendar 1-a fost dedicată lui Perahim, care trăiește și azi în Franta, fiind considerat unul dintre marii pictori suprarealiști ai lumii. Reproduc și *Poem ultragiant*, dar nu înainte de a atrage atenția și asupra cîtorva cuvinte pe care autorul a ținut, cu ostentatie, să le tipărească pe ultima filă a volumului: „... Si ca un zîmbet de provocare asvîrlit continentelor, invecțivele urmează mai departe sub degetul de ghiată al profetilor viitori”. Iată poemele:

Prezentarea eroului legendar

Lui S. Perahim

Buce'n Bacșe de la Brebu
Zis Caciambau
Îi place să vorbească mereu despre femei:
He, he, știu eu unele
Te-arunci pe ele ca pe copaci,
Și rămînînd dus pe gînduri, repetă după un timp:
Ca pe copaci.

La țară soarele răsare devreme și frumos
Vesel pleca Buce'n Bacșe văcarul cu cireada la cîmp
Afară din sat era numai țară și dumnezeu
Departate, foarte departe cîntau secerători
Și se auziau clopotele bisericilor sunînd,
Buce'n Bacșe asculta cu bita proptită în pămînt
Și un fior mistic îl străbătea din creștet pînă în tălpi
Iarba plină de rouă pîrîia fragedă sub picioare
Vacile o pășteau cu poftă mugind încet de bucurie
Erau vaci văduve și vaci fecioare
Unele cît se poate de frumoase

Și al naibii Buce'n Bacșe s-a dat în dragoste cu ele
Aveau un sex dragut și galben ca o felie de dovleac
Și păreau foarte mulțămite de omenescul lor amant.

Dar într-o zi tărâni – ce știu ei? – l-au prins asupra faptului și l-au bătut
El a zăcut din asta multă vreme
Și de-atunci numai ce-l auzi:
He, he, știu eu unele
Te-arunci pe ele ca pe copaci,
Și rămînînd dus pe gînduri repetă după un timp:
Ca pe copaci.

Poem ultragiant

Într-una din nopțile mele am făcut dragoste cu o servitoare
Totul a fost pe neașteptate – și aproape fără voia mea
Era undeva într-un oraș murdar de provincie
Și locuim la prietenul meu din copilărie.
Într-o seară am rătăcit singur pe străzi – și cînd m-am întors
Servitoarea făcea patul în camera mea
Era o servitoare tină și negricioasă
Mi-a spus că toți ai casei sînt plecați în oraș la plimbare
A zîmbit
Și a trecut pe lingă mine de nenumărate ori.

Eram destrămat în seara aceea și n-aveam nici o poftă să fac dragoste
Dar servitoarea era tină
Nu cred să fi avut mai mult de saispnezece ani
Și cum se asezase aproape de pat, parcă așteptînd

M-am apropiat zîmbind și am întrebato-cum o cheamă.

Mi-a spus un nume oarecare, mi se pare că Maria
I-am spus că e frumos, ea s-a făcut că se rușinează,
Cred să fi fost aproape de miezul nopții
Prin ferestrele deschise răzbătea zgomotul confuz al orasului
Acolo, undeva, erau teatre, cinematografe, femei splendide și automobile
Aici eram numai eu și servitoarea;
Ea n-a zis nimic, a închis numai ochii.

Era o servitoare scurtă, bondoacă aproape și miroase foarte rău a sudoare
O, servitoare cu care am făcut dragoste într-un oraș murdar de provincie
Pe cînd eram destrămat și stăpîniții tăi lipseau de acasă
Servitoare pe care de atunci nu te-am mai văzut niciodată
Servitoare, pe pulpe cu două dungi rosii de la jartiere
Servitoare cu pîntecul mirosind a ceapă și a pătrușel
Servitoare cu sexul ca o mîncare de pătlăgele vinete
Scriu despre tine poemul acesta
Pentru a face să turbeze de ciudă fetele burgheze
Și să se scandalizeze părinții lor onorabili
Fiindcă deși m-am culcat cu ele de nenumărate ori
Nu vreau să le cînt
Și mă urinez în cuitile lor cu pudră
În lingeria lor
În pianul lor
Și în toate celelalte accesorii care le formează frumusețea.

Tristan Tzara și T.S. Eliot

RADU ANDRIESCU

Am încercat, zilele trecute, să văd cum este tratat în critica de specialitate a ultimilor ani impactul lui Tzara asupra literaturii anglo-saxone. Știam de prietenia dintre Beckett și câțiva artiști care au jucat un rol important în mișcarea Dada sau în surrealismul timpuriu, cum ar fi Marcel Duchamp, Francis Picabia sau Tristan Tzara. Asemenea relații sînt de înțeles, avînd în vedere că, atît în poezie cît și în piesele de început, pînă să-și găsească propria voce în dramaturgie, Beckett a fost profund influențat de diversele experimente ale avangardei din anii '20 și '30', el preluînd reverența și iconoclasmlul spectacolelor dadaiste. În plus, Beckett a tradus, pentru diverse reviste literare, din poezia lui Breton, Eluard, Crevel sau Tzara. Pe un plan mai puțin științific, îmi este greu să uit că Samuel Barclay Beckett s-a născut pe 13 aprilie 1906, cu un deceniu fără 3 zile după Tzara, dacă matematica mea e corectă, 13 aprilie fiind și ziua în care apare în calendarul ortodox numele Sfîntului Mucenic Dada.

Mai puțin cunoscută – și mai neașteptată – este influența pe care pare s-o fi avut Tzara asupra lui T.S. Eliot, în special atunci cînd a scris *The Waste Land*, text finalizat în 1921, într-un sanatoriu din Elveția, și publicat în anul următor¹. Motivul acestei mai slabe cunoașteri este o gresală tipografică. În numărul din iulie 1919 al revistei *Egoist*, Eliot publică o cronică intitulată „Reflectii asupra poeziei contemporane (IV)”², în care discută trei volume de poezie, printre care și unul al lui Tzara. Din nefericire, doar două dintre acestea – cel al lui Herbert Read și volumul lui Conrad Aiken – sînt menționate la sfîrșitul cronicii. Al treilea volum, care lipsește din notele de subsol, este cel publicat cu un an înainte la Zurich de Tzara, *vingt-cinq poèmes*³. Omissionea s-a propagat mai tîrziu în literatura de specialitate, Donald Gallup preluînd informația eronată din revista britanică în *Bibliografia* sa publicată în 1970⁴. Teza susținută de Vinnie-Marie D'Ambrosio într-un eseu publicat în 1990⁵, teză conform căreia T.S. Eliot ar fi folosit poezia lui Tzara pentru propriile sale scopuri poetice, nu are de ce să mire, deoarece Eliot obișnuia oricum să facă asemenea preluări. În eseurile sale din acea perioadă el își justifică foarte tranșant practica, afirmînd, spre exemplu, că un „bun” împrumut este un proces prin care cuvintele sînt „rupte” din opera altui poet pentru a fi apoi sudate într-o nouă lucrare. Imitația, spune el, nu e decît o modalitate greșită de a împrumuta. „Poetii maturi fură”, scrie el, nu desfigurează textul⁶. În „Tradiția și talentul individual”, cel mai cunoscut eseu al său din același volum – eseu care de altfel pentru prima oară la doar două luni de la publicarea cronicii la cartea lui Tzara în revista *Egoist* – Eliot afirmă că tradiția poetică are darul de a fertiliza o operă literară doar atunci cînd scriitorul are capacitatea de a o identifica și este suficient de matur pentru a accepta această tradiție. Din punctul lui de vedere Tzara, a cărui operă „n-ar trebui să ajungă în mina celor tineri”, nu a acceptat această fertilizare culturală și prin urmare el s-ar putea dovedi o influență nefastă pentru tinerii scriitori.

Ciudat este faptul că prietenul lui Eliot, Richard Arlington, scrie în 1921 o cronică la volumul lui Joyce, *Ulyse*, în care îl acuză cam de aceeași lucruri pe scriitorul irlandez, foarte apreciat, ba chiar invidiat de Eliot pentru volumul său, pe care l-a citit în manuscris. Ca și Eliot atunci cînd comentează poezia lui Tzara, Arlington afirmă că romanul lui Joyce îi va afecta negativ pe tinerii scriitori. „Este parte a farmecului tinerilor dorința acestora de a-i imita pe cei pe care-i admiră; putem însă simți altceva decît neliniște la gîndul unei recolte întregi de imitatori ai lui Joyce? De la stilul Dl. Joyce pînă la Dadaism [sic!] nu este decît un pas, iar de la Dadaism la imbecilitate, nici măcar atît”⁷. Arlington continuă spunînd că nu le acordă prea mare importanță dadaistilor și proiectului lor de a distruge literatură ridiculizînd-o. În schimb „Dl. Joyce, cu uriașul său talent nedisciplinat, este mai periculos decît un vapor plin cu dadaști.” Arlington își încheie atacul într-un mod mai curînd „hilar, dar profetic în același timp” (D'Ambrosio): „Bine ar fi dacă am putea să-l tratăm pe Joyce așa cum recomandă Platon: să-l elogiem și să-l miruim, să-i punem o coroană de lînă purpurie pe creștele iar apoi să-l trimitem în Statele Unite.”

Eliot, sensibil la gîndul că aceleași acuze ar putea fi aduse poemului la care lucra, îi scrie lui Arlington: „... cred că vei detesta la fel de mult poemul la care lucrez și pe care îl iau cu mine!”⁸ El va încerca să se pună la adăpost față de eventualele critici ale lui Arlington scriînd o cronică la cartea lui Joyce, intitulată „*Ulyse*, ordine și mișcări”. Totuși, în opinia lui Shawn R. Tucker, critic care, într-un eseu publicat în 2001, tratează poemul lui Eliot ca pe o operă dadaistă⁹, Eliot nu reușește să demanteleze critica de profunzime pe care Arlington o face romanului lui Joyce și implicit poemului său, și anume aceea că două dintre lucrările monumentale ale modernismului începutului de secol XX reușesc să te dezguste de întreaga omenire, într-o manieră asemănătoare textelor dadaiste.

Eliot însă, amenințat de o posibilă acuză de „Dadaism” din partea lui Arlington și admirat de Tucker pentru același dadaism demonstrat de *Tarîmul pustietății*, sau *Tara pustie*, este cel mult condescendent cu Tristan Tzara în cronică la *vingt-cinq poèmes*. El spune despre acesta că este un poet „agreabil de competent”, un poet care cultivă experimental dar care nu poate fi inclinat în „tradiție” pentru că experimentele sale se situează în afara acesteia.

Eliot citează două fragmente din volumul lui Tzara – cu toate că nu alege nici un citat din celelalte două volume puse în discuție. Primul dintre acestea, după cum observă și Vinnie-Marie D'Ambrosio, contrazice în mod evident afirmația lui Eliot că poezia lui Tzara s-ar situa în afara tradiției. Fragmentul e luat din al treilea poem al volumului, „la grande complainte de mon obscurité un”:

froid tourbillon zigzag de sang
je suis sans âme cascade sans
amis et sans talents seigneur
Je ne reçois pas régulièrement
les lettres de ma mère
qui doivent passer par la russie
par la norvège et par l'angleterre ...

D'Ambrosio arată în eseu său că în acel moment Eliot avea toate motivele să aleagă acest fragment din volumul lui Tzara, chiar dacă el merge împotriva demonstrației sale: „Era un moment nefast pentru el și lucrurile mergeau din ce în ce mai rău – un timp în care (după cum scrie în ‘Gerontion’) cuvîntul dinlăuntrul cuvîntului, incapabil să scoată o vorbă, a lăsat existență fără ‘semm’. Dintre problemele

cu care se confrunța atunci, blocajul scriitoricesc nu era decît unul. Era dezamăgit și stînjinit de faptul că guvernul său nu i-a permis să participe la război, suferea datorită permanentelor pierderi aduse de masacrul de pe front, lipsă de bani pentru cheltuielile zilnice, cursurile de la seral, după orele lungi de muncă la Banca Lloyd's, presiunea sarcinilor redacționale (11 articole în ultimele patru luni), datoria epuizantă de a avea grijă de o soție bolnavă, pierderea neașteptată suferită, atunci cînd tatăl său a murit, în ianuarie.”¹⁰ Fragmentul ales din poemul lui Tzara reflectă perfect starea de spirit în care se afla Eliot atunci, chiar dacă nu reușește să susțină teza din cronică sa.

D'Ambrosio face o paralelă între blocajul prin care trecea, ca scriitor, și sintagma „sans âme cascade”, din poem. Izolarea interioară a poetului și pierderea prietenilor pe cîmpul de luptă se reflectă în „sans amis”. Atît lipsurile bănești cît și declinul propriei voci poetice în acea perioadă s-ar putea traduce prin jocul de cuvinte din „sans talents” (fără talente / fără talanți). Trimiterea la Dumnezeu, „seigneur”, ar putea aminti primele convulsii care vor duce la trecerea spre anglocatolicism. În sfîrșit, văduvia care a co-vîrșit-o pe mama sa, peste ocean, își găsește echivalentul în „les lettres de ma mère”. Toate acestea, plus tensiunea, sentimentul de vină și abulia care-l covîrșesc pe Eliot – toate acestea, spune D'Ambrosio, apar și în versul lui Tzara, „froid tourbillons zigzag de sang”.

Al doilea fragment ales de Eliot este preluat din chiar primul poem al volumului, „le géant blanc lépreux du paysage”, și ar merge mai bine în sensul tezei lui Eliot:

Bonjour sans cigarette tzantzanza
ganga
bouzdouc zdouc nfounfa mbaah

Cu toate că sînt mai multe elementele care, din punctul său de vedere, apropie *The Waste Land* de imaginile rămase în memoria cronicarului celor *douăzeci și cinci de poeme*, mă voi opri la finalul *Tării pustii*, final care provoacă și grafic cititorul la reflecte.

A cincea parte a poemului lui Eliot, partea sa finală, a fost scrisă în Elveția, în mod spontan, ca exercitiu de scriere automată – prescrisă de altfel și de doctorii sanatoriului unde a fost internat. El reușea astfel să dea drumul pe hîrtie, în liniște, unui fond cultural care avusese timp să se așeze. În această liniște pe care a reușit să o regăsească, scriînd automat ultimul fragment al poemului, este posibil ca fostul student în sanscrită să fi regăsit într-unul din straturile memoriei acel „ganga” citat cu cîteva ani în urmă din poemul lui Tzara, susține D'Ambrosio. Gangele, un loc din Orient în care ar putea începe regenerarea Occidentului. Faptul că Eliot a folosit cuvîntul din sanscrită mai curînd decît varianta engleză, „Ganges”, nu avea de ce să provoace mare uimire și multe discuții atunci cînd era vorba de un poem cum este *The Waste Land*, încărcat de trimiteri culturale. Introdus în contextul celei de-a cincea secțiuni a poemului, cuvîntul din sanscrită prefatează însă perfect „vocea tunetului” și mesajul pe care acest segment final al poemului îl transmite, tot în sanscrită – *Datta*, *Dayadhvam*, *Damyata*, dăruiește, arată înțelegerea, controlează, mesaj urmat, în ultimul vers, de binecuvîntarea în sanscrită, *Shantih*.

Vocea tunetului răsună, în finalul *Tării pustii*, cu vocala triplă DA:

Then spoke the thunder
DA
Datta: what have we given?
...

DA
Dayadhvam: I have heard the key
...
DA
Damyata: the boat responded
...

Totuși, la nivelul mesajului, distanta este uriașă între acest DA repetat și incantațiile hipnotice ale Manifestului Dada din 1918:

Dada; abolition de la mémoire:
DADA; abolition de l'archéologie:
DADA; abolition des prophètes:
DADA; abolition du futur ...

„Vocea tunetului, în poemul lui Eliot, nu răsună pentru abolire, ci pentru conservare, creare și restaurare”, spune Vinnie-Marie D'Ambrosio. „El dorea ca lumea să fie un paznic lucid al propriilor amintiri și monumente (‘controlează’), să genereze liber marile monumente și amintiri ale viitorului (‘dăruiește’), deoarece arta a ajutat întotdeauna spiritual uman să fie una cu propria sa natură (‘arată înțelegere’).” Acele DA DA DA al său cerea calități diametral opuse de cele asupra cărora insistă Tzara.”

Nu intenționează să devin aici avocatul vreunei dintre părți, cea a revoltei distructive – care este, de altfel, doar una din fețele mișcării Dada – sau cea a încercării de reconstrucție, cu toate implicațiile politice pe care le are o soluție sau alta. Aș spune mai curînd că simpatia mea s'atîntă alături de întregul vîrtej ludic care a fost Dada, vîrtej exportat cu un pachet cît Joyce de mare în Statele Unite, în 1917, atunci cînd a fost organizată prima expoziție a artiștilor independenți la New York. Simpatia mea este și alături de tînarul Tzara, mai curînd decît lingă poetul prudent și cuminte din anii mai tîrziu, pe care l-am descoperit nedumerit în adolescență, într-o antologie de poezie franceză. Este, înțelegerea mea, *Dayadhvam*, și alături de tînarul Eliot, neliniștit, încă suficient de nesigur pe propriile forțe pentru a-l lăsa pe Pound să-i taie patru sute de versuri din *Tara* sa și așa *pustiită* de întrebări. Momentul elvețian, al regăsirii liniștii, a dat însă naștere unui alt Eliot. Un Eliot cu puține întrebări, dar cu multe răspunsuri. Un poet încă tînăr, dar care-și construiește imaginea unui vultur bătrîn și înțelept. Un om care umblă țănoș pe străzi, cu baston și pălărie.

¹ Un exemplu ar fi prima sa piesă amplă, *Eleutheria*.

² T. S. Eliot, *The Waste Land*, Boni and Liveright, New York, 1922.

³ T. S. Eliot, “Reflections on Contemporary Poetry (IV)”, *Egoist* VI, nr.3 (iulie 1919), pp. 39-40.

⁴ Tristan Tzara, *vingt-cinq poèmes*, cu zece gravuri pe lemn de Jean Arp, colecția Dada, Zurich, 1918.

⁵ Donald Gallup, *T. S. Eliot: A Bibliography. A Revised and Extended Edition*, Harcourt, Brace & World, New York, 1970, p. 204.

⁶ Vinnie-Marie D'Ambrosio, “Tzara in *The Waste Land*”, în *T. S. Eliot Annual*, nr. 1 (1990), pp. 103-116.

⁷ T. S. Eliot, “Philip Massinger” în *The Sacred Wood: Essays on Poetry and Criticism*, Methuen, Londra, 1920.

⁸ Richard Aldington, “The Influence of Mr. James Joyce”, în *English Review*, nr. 32 (1921), pp. 333-41.

⁹ Valerie Eliot, coord., *Letters of T.S. Eliot: Vol. 1, 1898-1921*, Harcourt, 1988, pp. 488. Eliot ia manuscrisul poemului pentru a i-l arăta lui Pound, la Paris, și pentru a-l finaliza în Elveția.

¹⁰ T. S. Eliot, “Ulysses, Order, and Myth”, în *The Dial*, 1923.

¹¹ Shawn R. Tucker, “The Waste Land, liminoid phenomena, and the confluence of Dada”, în *Mosaic: A Journal for the Interdisciplinary Study of Literature*, Winnipeg, sept. 2001.

¹² Vinnie-Marie D'Ambrosio, “Tzara in *The Waste Land*”, în *T. S. Eliot Annual*, nr. 1 (1990), pp. 103-116.

Un Admor hasidic adorat de românii ortodocși

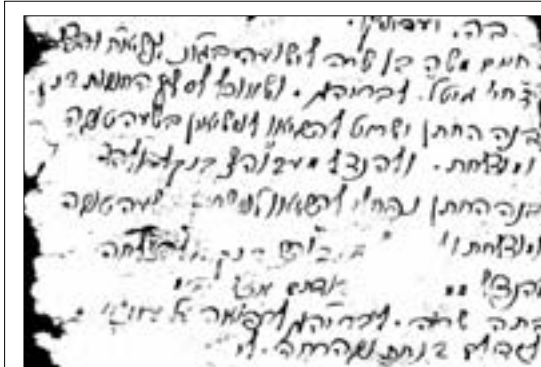
LAURENTIU URSU

În curînd va avea loc comemorarea Pogromului de la Iasi. Se împlinesc 65 de ani de la cel mai important masacru care precede Holocaustul. Iasul semnază debutul sinistru al celor mai mari crime pe care istoria le-a cunoscut. Vinovații doar pentru a fi fost „altfel”, mii de evrei au fost ucisi într-un mod bestial. Însă nu istoria acestor masacre vreau să o semnaleze aici. Este vorba de cu totul altceva, de adorarea, ca sfinți, a unui rabin hasidic din Ștefănești (Botoșani). Așadar o poveste despre înfrățire și toleranță.

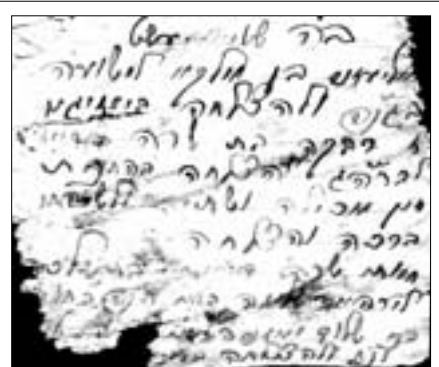
Multi și-au pus întrebarea dacă antisemitismul românilor este sau nu endemic, dacă moldoveanul „a supt antisemitismul la sinul mamei” sau este doar o faptură suspusă conjuncturilor istorice, de multe ori nefericite. Este vorba de oameni buni, capabili să înțeleagă și să accepte existența celui alt, oameni adeseori supuși unor manipulări cu urmărire sinistre, dar totuși oameni, nu bestii. Evreul este *celalalt* prin excelență. El are o altă religie, o altă limbă, trăiește în comunități izolate ș.a. Dar uneori se întâmplă ca acest cerc al diferenței, al alterității, al suspiciunii și urii dintre două comunități umane care par „a proveni din două specii diferite de maimute”, să se spargă și să lase loc unor întîmplări de-a dreptul incredibile și fascinante.

Rabinul Abraham Matitiahua Friedman (1848-1933) provine dintr-o dinastie hasidică originară din Rujin (Galiția), care a avut multă reprezentanți în comunitățile din Moldova. Înfîlînți rabinii din această familie și în Pașcani sau Buhusi, ca să enumerăm două centre hasidice importante. La 21 de ani, în 1865, A. M. Friedman ajunge la Ștefănești, unde este numit Admor¹ – titlu hasidic acordat acelor rabini care s-au apropiat cel mai mult de Dumnezeu prin sfințenia vieții lor. Aici își dedică întreaga viață slujirii intereselor spirituale (și nu numai) ale comunității. Pe toată perioada rabinatului său nu s-au întîmplat tulburări în rîndul comunității hasidice locale, dar nici între români și evrei.

În ce privește tulburările din interiorul comunităților evreiești, care îi opuneau adeseori pe ultra-ortodocșii sioniștilor, avem o mărturie interesantă din partea rabinului, consemnată de Baruch Tercatin². În Ștefănești se înființase o filială a Hachsara, organizație a tineretului sionist. Evreii ortodocși, marcați profund de semnificația mistică a Sionului, îi acuzau mereu pe tinerii de lipsă de pietate. Rabinul este solicitat să medieze acest conflict. Astfel, le povestește despre Sfînta Sfîntelor, în care Marele Preot nu intra decît o singură dată

Primul text pare a fi o rugămînte de binecuvîntare și mîntuire pentru la'akov ben Wolko și succes în căsătoria lui cu Rivka bat Sara Draier. Textul este incomplet pe margini. Al doilea reprezintă o rugămînte de binecuvîntare, mîntuire și succes pentru Moshe ben Sara (este ciudat ca apare numele mamei și nu al tatalui), și o rugămînte de însănătoșire pentru fiica Sara. Persoana în numele căreia s-a scris bilețul este femeie. În ambele cazuri este vorba de caligrafie așchenază.

pe an (de Yom Kippur), și atunci „cu frică și cutremur”, dar în care zidarii intrau de cîte ori era nevoie. În mod analog, conchide rabinul, Ereț Israel trebuie reclădită, iar zidarii nu trebuie să fie numaidecît „mari preoți”. Iată-ne intrați în universul povestilor hasidice, magistrat consemnat de Martin Buber sau Ellie Wiesel dar, de această dată, nu în tărîmul magic al vechii Polonii, ci în proza noastră Moldova.

Ștefăneștiul pare a fi fost un fel de „spațiu binecuvîntat”. Nu avem tulburări între români și evrei nici măcar în timpul răscoalei de la 1907, ca să nu mai vorbim de absența sicanelor de rutină pe care autoritățile românești le organizau periodic din patriotism: împulzări, acuze de omor ritual sau de otrăvire a țărănilor cu alcool etc.

Deosebit de interesant în acest caz este faptul că putem data exact multe din acele povești, care au tendința de a se folcloriza sub formă de legende, conținînd astfel acel univers mitologic al basmului, populat cu fel de fel de „sfinți” și de eroi exemplari. Iar această confiscare a persoanelor concrete către dimensiunea trans-istorică a mitului operează, în mod oarecum paradoxal, din ambele direcții: dinspre evrei și, totodată, dinspre români.

Există cel puțin o mărturie despre români care veneau în pelerinaj la rabin ca să le rezolve diverse probleme. B. Tercatin povestește despre un român (Grigore Lupascu) căruia îi mureau copii. Acesta, excedat de ineficiența medicinei „moderne” și după ce face inutil turul mănăstirilor, se hotărăște, la insistența unui prieten, să încerce și la rabin. Acesta îi dă un sfat cit se poate de banal: „Dărimă casa, pentru că e construită pe un loc rău și ridică alta nu departe, iar totul o să-ți meargă bine”. Bineînțeles că sfatul și-a dat roadele. Omul nostru a avut din nou trei copii, care au avut un viitor frumos, devenind profesori universitari ș.a.

Aceasta este povestea. Este importantă pentru că atestă o practică în rîndul românilor. Interesant, ca și în cazul multor alte povești hasidice, „miracolul” ia forme extrem de prozaice. În cazul nostru, energia divină se manifestă prin rabin la modul foarte co-

mun. „Ridică altă casă”. Genul ăsta de sfat i-l-ar fi putut da oricine. Dar omul nostru trebuia să facă drumul de la Cairo la Bagdad ca să afle că tezaurul e ascuns în propria-i curte, că sacrul e camuflat în cel mai profan dintre locurile profane.

Acum o lună și ceva am făcut o călătorie la Ștefănești, cu ocazia unui proiect de reabilitare a cimitirului de pe traseul trenurilor morții. Comparativ cu cimitirele din Podu Iloaei și Târgu Frumos (care fac tînta reabilitării), cimitirul din Ștefănești este o minunăție. Lipsiți de simbolistica Holocaustului, morții din Ștefănești trebuie să rămîna anonimi, năpădiți de boschete. Însă chiar și așa, acest cimitir are farmecul său magic, așa putea spune. Lăsînd la o parte farmecul ruinei, în care vestigiile culturii tind să redevină natură – prilej de profunde meditații pentru un intelectual – țărăniile de acolo își duc viața cit se poate de normal. Vacile pasc printre lespedzi, dărîmîndu-le adesea cu priponele lor, iar țărăniile păzesc spațiul sacru – pardon, fineata – de eventualii intruși care ar îndrăzni să le culce iarba. Mai există totuși o poteză ușor de identificat în luxuria vegetală, care duce la un fel de mausoleu. În interior e un singur mormînt, acoperit cu multe, multe pietre.

La început am avut tendința să ignor acest loc. Însă mi-a trezit interesul imediat ce am aflat că e vorba de mormîntul Admorului Friedman, pe care îl știam exhumat și transferat în mare secret de autoritățile comuniste în 1969 în Israel. Rabinului i-au urmat în pelerinajul său postum și adepții. Așa se cade, ca ucenicii să-și urmeze maestrul. Și au făcut-o postum. O arie întregă din cimitir s-a golit, locatarii primind pasaport de Israel. Veritabil exod al morților din România comunistă! Locul însă a fost valorificat cum se cuvine, româneste. A reprezentat primul meu șoc în legătură cu Ștefăneștiul: plantația de cartofi care despică în două cimitirul, cartofii dintre mormînte. Dar ce să vă spun, Ștefăneștiul e fascinant în toate modulele cu putînă.

Așadar această poteză bătătorită duce către mormîntul Admorului. Există o tavă pentru luminări – foarte asemănătoare ce-

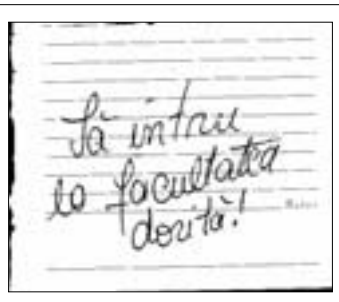
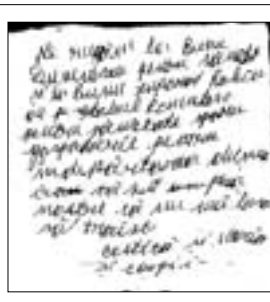
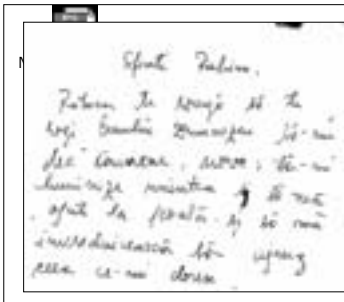
lor din bisericile ortodoxe –, acoperită cu resturi de ceară. Însă lucrul cel mai important pentru noi l-a reprezentat descoperirea unor petice de hîrtie, pe care erau trecute diversele dorințe ale pelerinilor care au vizitat mormîntul. De obicei evreii obisnuiesc să-și lege dorințele de pietre: depun o piatră la mormînt, punîndu-și totodată o dorință. Creștinii ortodocși în schimb confecționează un soi de pomelnice, de hîrtii în care sunt trecute dorințe și uneori persoanele cărora li se doresc respectivele binefaceri. Adeseori ieșenii depun la sarcofagul sfîntei Parascheva asemenea biletele.

La Ștefănești am găsit biletele atît în română, cît și cu caractere ebraice. Cele cu caractere ebraice sunt foarte vechi, cîteva zeci de ani, probabil; lucru confirmat și de paznic. Nu mai locuiesc nici un evreu acolo de mai bine de 30 de ani, iar ultima înhumare a avut loc în 1984. Însă biletelele în limba română, proaspete, abundă. Diverse persoane cer fie sănătate, fie să intre la facultate etc. Numele semnatarilor „petițiilor” sunt în totalitate românești. Costică sau Maria sunt nume care cu greu ar putea aparține unor evrei. Așadar românii fac pelerinaje la mormîntul unui rabin hasidic, i se adresează cu formula „sfînt rabin(e)” și cer de la el intermedierea pe lîngă Dumnezeu. Pe scurt, îl adoră ca sfinți. Dincolo de imaginea românului pogromist și de antisemitismul presupus endemic al societății românești, țărăniile române venerează un rabin, un reprezentant al unei rase căreia intelectualii români interbelici nu i-ar fi acordat nici o sanșă, deoarece descindea „dintr-o altă specie de maimute”(Cîoran).

Acest fapt reprezintă mai mult decît o multime de manifestări publice și de re-grete oficiale, mediatizate nu atît pentru evenimentele în sine, cît pentru prezența autorităților. Dincolo de această lume a oficialilor „bolnavi de regret”, se află lumea țărănilor din Ștefănești care, atunci cînd au necazuri, vin la mormîntul rabinului și își depun dorințele, sperînd într-o altă justiție decît cea seculară. Personal, consider că ceea ce se întîmplă acolo reprezintă cu adevărat un fenomen de reconciliere, adevărata împăcare între români și evrei, cu atît mai mult cu cît vine de jos, dinspre societate, nu dinspre autorități. Este un fenomen asumat, nu o retorică de genul „corectitudinii politice”. Căci ce poate fi mai sincer decît o rugăciune?

¹ Adoneinu, Moreinu, Rabeinu – Domnul nostru, Îndrumătorul nostru, Rabinul nostru.

² Tercatin, Baruch: *Din întelepciunea Torei și a hasidismului*, Hasefer, 2000.

O istorie virtuală a barbariei: Gil Courtemanche, O duminică la piscină în Kigali

MIRCEA GHEORGHE

Romanul acesta cu care scriitorul-ziarist quebechez Gil Courtemanche a debutat în mod strălucit în 2000 este un exemplu perfect de roman-document. Tradus în peste 20 de limbi și ecranizat într-un film admirabil, romanul este povestea unei iubiri imposibile – între un ziarist alb și o chelneriță neagră – în contextul genocidului din Rwanda din 1994. O iubire imposibilă nu din pricina prejudecăților rasiale și nici a presiunii sociale, ci din cauza barbariei distrugătoare dezlănțuite în jurul cuplului. În momentul în care această barbarie amenință să acopere totul aidoma unei avalanșe, Bertrand și soția lui Gentille, încearcă, sub protecția a patru militari ONU, să ajungă la aeroport de unde un avion ar trebui să-i ducă la Nairobi. Mai au cinci minute până să ajungă la aeroport, când un grup de soldați rwandezi din garda prezidențială îi opresc și o rețin cu forța pe Gentille după ce sergentul senegalez responsabil al micii trupe ONU este împușcat. Bertrand o va regăsi pe soția lui mult mai târziu, după trecerea nebuliei, mutilată, bolnavă de SIDA, și refuzând să reia viața comună, din dorința de a păstra în mintea lui vechile imagini și amintiri luminoase.

Cartea este însă mult mai mult decât o love story melodramatică, plasată într-un mediu exotic și terifiant. La fel de important este scenariul apocaliptic dezvoltat la început lent, toropit, s-ar zice, de canicula și inerta africană, și apoi din ce în ce mai accelerat, mai imprezvizibil, mai monstruos. „Romanul acesta este realmente un roman”, precizează autorul în preambulul cărții sale. „Dar este, deasemenea, o cronică și un reportaj. Toate personajele din el au existat și în aproape toate cazurile am folosit numele lor adevărate”.

Ne întâlnim cu ele încă din primele pagini când le vedem adunate în preajma piscinei și a hotelului Mille-Collines din centrul capitalei rwandeze, Kigali. În acest „mic paradis artificial”, care pare deocamdată un loc sigur, ferit de violență, își dau întâlnire, într-o atmosferă pasnică, membri ai ambasadelor canadiene și belgiene, funcționari indigeni de la Banca populară din Kigali, experți internaționali, generalul canadian comandant al trupelor ONU detașate în Rwanda, expatriati gălăgioși sau melancolici, militari francezi, prostituate, membri ai opoziției etnice tutsi, hutusi moderati și hutusi duri etc. Este o lume eterogenă formată din însăși importanți sau insignifianți care reprezintă toate culorile politice, toate straturile sociale și care vor fi angrenați fără crutare în dezastrul ce se pregătește. Unii, cei mai mulți, vor fi victime, alții, călai, alții, în fine, complici involuntari.

Tocmai partea de cronică și de reportaj prin care scriitorul încearcă să descifreze natura acestui dezastru și cine poartă responsabilitatea dezlănțurii și continuării lui i-a asigurat cărții lui Gil Courtemanche succesul atât de răsunător de librărie și în fața criticii. Fiindcă parcurgând alături de autor des-

tinul tutsiilor sau hutusilor moderati, majoritatea, ca și călii lor dealfel, bolnavi de SIDA, dar sfârșind cel mai adesea în sânge în fața unei bariere ridicată de milițieni hutusi extremiști, cititorul înțelege cât de derizorii au fost și sînt angajamentele și garanțiile comunității internaționale că ororile de tipul celor care au dus la apariția Holocaustului nu se vor mai repeta niciodată și nicăieri. Cartea lui Gil Courtemanche este un document cum nu se poate mai acuzator la adresa forțelor străine pacificatoare, prezente în Rwanda care ar fi putut schimba cu ușurință cursul evenimentelor dacă nu s-ar fi complăcut într-o exasperantă inactivitate datorită fie miopiei, fie aranelor birocratice, fie relei credințe. Iată-l de exemplu pe generalul canadian care conduce trupele ONU: „Miracol de mimetism, el încercă perfect țara și patronul lui /.../. Șters, timid, puțin lovac și naiv precum Canada /.../. În ce privește lumea, cunoaște aeroporturile, marile hoteluri de la Geneva, Bruxelles, New York /.../. Despre război, a văzut imagini la CNN, a citit câteva cărți, a condus exerciții și a invadat câteva țări pe hirtie. În sfârșit, cit privește Africa, cunoaște culoarea și citeva mirosuri cu care nu reușește nicicum să se obișnuiască /.../. Cu o mustată de funcționar și o privire tristă, generalul este pe de altă parte un om cumsecade și un bun catolic. Evidența pietate a dictatorului și a membrilor familiei sale și asiduitatea cu care merg toți la biserică îl impresionează în cel mai înalt grad”. Generalul va rămâne inactiv până la sfârșit chiar și când zece dintre soldații lui vor fi făcuți prizonieri, bătuti și asasinați. După cum tot inactive vor rămâne și trupele franceze și belgiene sosite la Kigali spre a-i evacua pe concetățenii lor. Bernard Valcourt va încerca în tot timpul acesta să respecte regulile democratice, singurele cu care este obișnuit în lumea din care vine. Va semna poliției și procurorilor rwandezi toate actiunile la care asistă, toate crimele care se petrec sub ochii lui – i se ride în nas și este amenințat. Va merge la generalul canadian, comandant al trupelor ONU și generalul îi va spune că dispozițiile șefilor lui nu-i lasă loc pentru nici o inițiativă. Va merge la ambasadoarea Canadei și aceasta îl va ironiza pentru excesul de sensibilitate caracteristic, spune ea, intelectualelor... Valcourt nu are nici măcar satisfacția de a înțelege cu adevărat cum se separă binele de rău. „Nu înțelegi niciodată nimic, îi spune Lando, un politician tutsi din opoziție. Biet occidental cumsecade, încărcat de sentimente frumoase și de principii frumoase cum ești, tu asistă la începutul sfârșitului de lume. O să plonjăm în curînd într-o orare unică în istorie, o să violăm, o să masacrăm, o să tăiem în bucăți, o să măcelărim /.../ Cu săbiile, cuțitele și bitele noastre o să facem mai bine asta decât americani cu bombele lor savante. Dar n-o să fie un război pentru televiziune.. Voi n-ati putea suporta să priviți nici măcar un sfert de oră la războaiele și la masacrele noastre. Sînt urite și vă par inumane. E caracteristic săracilor să nu știe cum să asasineze curat, cu o precizie chirurgicală cum zic papagalii de la CNN /.../ Spun noastre pentru că eu sînt rwandez și pentru că tutsii-i or să facă la fel cînd or să aibă ocazia. Si spun noi pentru că am devenit cu toții nebuni”.

Discursul acesta al lui Lando ne trimite către un alt punct de observație. Și de acolo privind, ne frapează ambivalența personajului principal. El sesizează, ironizează și acuză cu mult aplomb complicitatea din co-

moditate, din indiferență sau din simplă prostie a comunității internaționale prezente în Rwanda, dar, în același timp, el însuși este stigmatizat de aceleași tare. Prietenii lui rwandezi sînt clarvăzatori și îl sfătuiesc de mai multe ori să o ia pe Gentille și s-o scoată din infernul care se prefigurează. Chiar Gentille îi cere asta, îl imploră și vrea să-l umzeze oriunde, numai să plece. Bernard refuză de fiecare dată, chiar și atunci cînd nu mai are nici o îndoială despre ce se va întîmpla, motivînd că în altă parte Gentille n-ar mai fi ea însăși, că i-ar lipsi Rwanda... Și în sfârșit, cînd este convins aproape cu forța să plece, în ultimele minute, nu va fi alături de Gentille și nu va reuși să împiedice arestarea ei. Va reveni după alungarea guvernului hutu de către trupele tutsi să descopere ce i s-a întîmplat soției lui, va găsi un jurnal în care ea consemnase toate chinurile pe care le-a îndurat de la despărțirea de el, o va descoperi și pe ea și-i va accepta ușor hotărîrea de a rămîne și de a muri în singurătate. Ultimele rînduri ale romanului ne informează că Valcourt convietuește acum cu o doctoriță suedează „de vîrsta lui”, că a adoptat o fetiță hutu ai cărei părinți au fost condamnați de tribunal la moarte pentru participarea la genocid și că este fericit! Și astfel, romanul acesta impresionant, inteligent și grav se încheie cu un lamentabil happy-end cu iz de corectitudine politică! Rămînem totuși cu sugestia unui adevăr fundamental pesimist despre natura umană.

Starea de normalitate a spiritului omenesc este fragilă precum sănătatea. Edgar Morin observa în *Le paradigme perdu de la nature humaine* că una dintre sursele de nebulie ale omului în istorie este confuzia dintre imaginar și realitate, dintre subiectiv și obiectiv care poate conduce la o „raționalizare delirantă /.../ în care excesul de logică și excesul de afectivitate sînt legate, primul justificînd, mîscînd și organizînd impulsurile inconștiente și interesele subiective”. Tutsii din Rwanda au fost masacrați de milițieni hutusi oameni simpli și săraci, uneori vecinii și prietenii lor de-o viață, căroro discursul manipulator oficial le-a inculcat spaima că vor fi ei masacrați. Și pentru a înlătura examenul moral și de conștiință cei omorîți erau numiți „gîndaci”.

Dar Rwanda nu deține nici pe departe monopolul unei asemenea nebunii barbare.. La fel au procedat și discursul manipulator nazist față de evrei și de țigani, și discursul manipulator comunist din mai toate fetele țării comuniste față de oponenții lui reali sau doar presupuși, și, cu mult timp în urmă, discursul manipulator religios față de civilizațiile precolumbiene, și discursul manipulator al fiecăreia dintre aceste civilizații în conflictele și în masacrele dintre ele. Într-o virtuală istorie a barbariei universale, a naturii de demens a lui *homo sapiens*, probabil că fiecare popor ar avea inserată cel puțin o pagină memorabilă.

Bestia și călugărul. Proiect de licențiozitate și abstenență

IOANA BĂIETICA

Moto : „The road of excess leads to the palace of wisdom for you never know what is enough unless you know what is more than enough”
(William Blake)

Ar trebui să încep precum Baltazar Gracian într-unul din discursurile *Ascutimii și artei ingeniozității*, prin a declara ai a-mi asuma îndrăzneala și impertinența de a cuvînta cu subtilitate simulată despre ceea ce doar vag poate fi încriptat într-un discurs obstrucționat de dimensiune. E o alegere mult prea riscantă a focaliza critic un individ în egală măsură exuberant, exhibiționist, cabotin, dinamic, labil, dar și reticent, retractil, reflexiv, vulnerabil, fragil: seducătorul de profesie. E vorba – evident – despre Giacomo Casanova și ruda sa de sînge Don Juan. A lua în calcul „inexistența acestui cavalier”¹ al dragostei și deci a ține seama de absurditatea unui discurs rațional și serios e o prezumție *sine qua non*. Tentativa însă rămîne.

Va fi vorba, dacă vreți, de un fel de „jurnal al seducătorului”² care își părăsește veacul al XVII-lea al originii sale iberice³, se oprește puțin pe la Opera din Praga, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea⁴, traversează în viteză și cu *mal de siècle*⁵, glorioasă epocă romantică, parcurge grăbit și – de ce nu – plictisit, filozoficele al cărui subiect l-a constituit la sfîrșit de secol al XIX-lea⁶ ca să-și ancoreze flota de avatari pe malul abrupt și mlăștinos al secolului al XX-lea. Aici începe epopeea seducătorului, aici îl regăsim ascunzînd sub redingote sa noi vicii, noi teorii, în echilibru perfect pe firul lax și instabil al mentalităților moderne și postmoderne.

În tot acest periplu care pare nesfîrșit, dubla natură a fantelii, mistică și pasională, îl însoțește pe cuceritor în egală măsură în act și în contemplație, în probele de sexualitate priapică și în cele de senzualitate rafinată, punînd sub semnul unei *contradicțio oppositorum* „un destin unic, unde generalul se dovedește a fi categoric tăgăduit”, suferind de ceea ce Noica numea *maladia acatholice*. Acest paradox în aparență inextricabil mă neliniștește. Poate fi nevoie de complicate asociații logice, ecuații complexe, pentru a-și defasce nodul. Sau, o secundă de inspirație⁷.

De departe cele mai interesante texte pe tema lui Don Juan scrise în secolul al XIX-lea sînt cele semnate de filozoful danez Soren Kierkegaard. Parte din mai vasta *Stadier paa Livetas Vei* (Stadii pe drumul vieții, 1845), *Banchetul* (In vino veritas), îi aduce pe scena comună a polemicii pe conviviul Johan, personaj al unui roman de același autor (*Jurnalul seducătorului*), Victor Eremita (pseudonim al lui Kierkegaard, editor al lucrării *Sau ... sau*, care conține între altele *Jurnalul seducătorului*), Constantin Constantinus și Tînărul (personajele Repetiției).

Johan, ultimul și cel mai convingător dintre diletanții erosului (conjugal sau libertin?) produce probabil cea mai coerentă și luxuriantă argumentație în favoarea amorului liber. El (își) anunță din start calitățile esențiale ce dezvoltă psihologia seducătorului absolut: „Cînd ai destulă putere de imaginație pentru a idealiza, destul bun gust pentru a ști cum să ajungi la conceptul suprem al juisării, destulă rațiune pentru a rupe apoi totul în mod absolut, așa cum numai moartea știe să facă, destulă frenezie pentru a dori să-ți procuri o nouă stare de voluptate erotică, atunci de-

vii cu siguranță favoritul zeilor și al femeii”⁸. Ceea ce le-a lipsit cu desăvîrșire înaintașilor lui Johan, printre care Giacomo Casanova, n-a fost nici capacitatea imaginativă, nici rațiunea și cu atât mai puțin frenezia. Le-a lipsit, fiecăruia, bunul gust. Și încă: nici unul dintre ei n-a pornit vînătoarea dintr-o motivație estetică ci dintr-una exclusiv etică și de aceea banală. Reprezentativ pentru aristocratica specie a lui *homo aestheticus* este Don Juan care intră în contradicție, nu însă și în competiție, cu *homo eticus* – assessorul Wilhelm. În tradiția teoriilor despre vînătoare ale lui Pascal, Kierkegaard pledează pentru tipul autotelic vs. cel heterotelic. Un individ etic va merge la vînătoare în scopul precis de a-și procura hrană pentru sine și familia sa și nimic altceva. Scopul e, deci, în afara procesului. Dimpotrivă, un ins estetic nu va căuta satisfacție într-un telos exterior, ci chiar în procesul, în maniera desfășurării vînătorii. El va merge la vînătoare ca să se amuze, să se distreze, pentru că îi place să caute ceea ce se ascunde, să găsească ceea ce nu e ușor de descoperit, îi place să urmărească, să hăituiască, să se lase cuprins de frenezia strategiilor puse în slujba obținerii a ceva de care nu are de fapt nici o nevoie. Într-un joc de șah, seducătorul e dezinteresat de rezultatul final. Pentru el nimic nu contează în afară de scorul psihologic. Fără luptă, fără obstacole cît mai dificil de trecut și fără tensiuni cît mai grede de întretinut, fără tatonări, retrageri, reveniri, semne de întrebare, atacuri neanunțate, controverse, contorsionări ale spiritului, nimic nu prezintă interes pentru seducătorul de clasă. Și tocmai acest deusolant caracter, un estel al plăcerii, dezvoltă subliminal un schimb de informații tacit cu Avraam, prototipul lui *homo religiosus*, colaborare care se face peste capul omului etc. Nevoia pasiunii de a întreține sporadic o relație cu sacral și cu mistical constituie nucleul de interes al proiectului de față.

Nu e poate întîmplător că Tirso de Molina⁹, fondatorul oficial al mitului lui Don Juan (*El Burlador de Sevilla y Convidado de Piedra*, 1630) a fost călugăr al Ordinului Iertării; iar Lorenzo da Ponte, libretistul operei *Don Giovanni*, ca și Casanova, au primit prima educație într-o instituție teologică din Venetia. Don Miguel de Marana, dublul real al lui Don Juan din secolul al XVI-lea, și-a găsit consolarea după moartea soției într-o

minăstire. În *Iubirea și Occidentul* Denis de Rougemont vorbește despre „sinteza dintre iubirea divină și cea curtenească” la misticii spanioli (Amadis de Gaula și Tereza de Avila) care se închide în sintagme-concept de tipul „mîntuirea prin iubire” sau „iubirea – cunoaștere supremă”. Peste secole Klingsor, personajul lui Hermann Hesse va remarca și el inoportunitatea dicotomiei spirit-senzorial: „senzorialul nu e cu nimic mai prejos decît spiritualul, sau invers. E totuna. Dacă există esențialul, iubire, ardere, emotie, atunci e totuna dacă ești călugăr pe Muntele Athos sau om de viață în Paris”¹⁰.

Există un punct dificil de depistat din care seducătorul începe să conjuge decadența morală cu misticismul, un detaliu minimal care îi creează impulsul de a trece de la act la contemplație, de la discursul amoros la rugăciune, și această infimă conjuncție mă interesează în mod special. Am o vagă bănuială că Don Juan s-a folosit de ridicola nevoie de venetă a Comandorului de Piatră pentru a realiza un act sinucigaz. În acest caz silogismul ar conduce la reproblematicizarea motivației intime a seducătorului. Nu e exclus ca ea să fie de ordin mistic¹¹.

Această figură extrapolată în geometria ei perfectă și inatacabilă a erosului licențios dublat de mistica abstenenței a fost sesizată și de E. M. Forster în romanul său *Howards' End*. Pentru el ea se exprimă prin metafora unui „rainbow bridge that should connect the prose in us with the passion. Without it we are meaningless fragments, half monks, half beasts, unconnected arches that have never joined into a man. With it, love is born and alights on the highest curve, glowing against the grey, sober against the fire. Happy the man who sees from either aspects the glory of these outspread wings (...) Only connect the prose and the passion and both will be exhalted, and human love will be seen at its height. Live in fragments no longer. Only connect, and the beast, and the monk robbed of the isolation that is life to either, will die.”¹²

Dacă exista vreun spațiu în care această „Biblie a amorului liber” sa fi fost dumnezeiește citită, acela e cu siguranță Venetia, unde Giacomo Casanova și-a început prima pagină din cele 4.250 ale *Memoriilor*

sale încheiate în 1798. Tot acolo și-a trăit o bună parte din viață Lorenzo da Ponte, iar Edmond Rostand și-a trimis personajele din *La dernière nuit de Don Juan* să alunece ușor, cu gondola, pe canalele înguste ale erotismului. Dacă în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea spațiul latin a pus exclusiv embargou pe mitul seducătorului, atunci metropola acestui embargou a fost Venetia. Și tot acolo, venind din secolul XXI cu instrumentarul elaborat al postmodernității, rezolvarea dubioasei dileme a seducătorului mistic trebuie căutată.

¹ Reforo titlul unui roman de Italo Calvino

² Reforo titlul unui roman de Soren Kierkegaard

³ Piesa de teatru a lui Tirso de Molina *Seducătorul din Sevilla...* (1630) și considerată punctul de plecare al mitului lui Don Juan.

⁴ Premiera operei *Don Giovanni* (Mozart / Lorenzo da Ponte) 27 octombrie 1787.

⁵ E.T.A. Hoffmann, Nikolaus Lenau, Lord Byron, Jose Zorrilla, Charles Baudelaire, A.S. Puskin etc.

⁶ În *Jurnal intim* Miguel de Unamuno anunță două căi de cunoaștere a esenței ontice: cea a calculului matematic și cea a revelației artistice.

⁷ Soren Kierkegaard: *Banchetul* (1845), ed. Mașina de scris, București 2000, trad. Kjelt Jensen și Elena Dan, p. 92.

⁸ Pe numele său adevărat Fray Gabriel Tellez, autorul lui *El Burlador*, alături de congenerul său Lope de Vega, este o figură caracteristică momentului contradictoriu în care ideologia ascetică a Evului Mediu, continuată în Spania de spiritul Contrareformei, intră în contact cu senzualitatea Renasterii italiene.

Strania sciziune între credință și conduită care reprezenta un fenomen de masă al Spaniei acelei vremi e prezentă în mod evident în piesa lui Tirso prin cele două teme esențiale: comportamentul erotic și atitudinea față de moarte. Teocrația sfîrșitul de secol XVI se arată intolerabilă față de doctrinele erasmiste dar îngăduie un gen de mentalitate nouă, cu resorturi în tradiția populară, ce își dezvoltă ectipurii curajoase, precum acesta al donjuanismului.

¹⁰ Hermann Hesse: *Ultima vară a lui Klingsor* în vol *Gertrude. Rosshalde* (1955), ed. Rao, București 1999, trad. Ioan Lihaciu, p. 336.

¹¹ Aceasi perspectivă o sugerează și studiul despre Don Juan din *Portraits sans modeles* al lui Andre Soares (Editions Bernard Grasset, Paris, 1935, p. 37-46).

¹² „...puntea-circubeu care să lege proza cu pasiunea din noi. Fără asta sîntem niște fragmente fără sens, jumătate călugări, jumătate bestii, arcade incomplete ce nu s-au reunit niciodată în om. Prin această punte se naste dragostea și păsește pe punctul cel mai înalt al curbei strălucind în întineric, sobră în fata focului. Fericit cel ce reusește să vadă din orice parte gloria acestor arpi larg deschise (...) Numai să se reușească conjuncția asta între proză și pasiune și ambele vor fi înaltate, iar iubirea va fi percepută în înaltul ei. Să nu mai trăim în fragmente. Doar să reușim această conjuncție, și bestia și călugărul, depozitați de izolarea ce înseamnă pentru fiecare în parte viața, vor muri” (t.a.).

Grigore Cugler, prin literatură, de unul singur*

ȘERBAN AXINTE

Un istoric al receptării

Despre Grigore Cugler nu se poate spune că e un autor uitat. Acesta și-a desfășurat activitatea literară într-un cvasianonim, nefiind niciodată considerat un nume cu rezonanță în literatura română. Nu s-a bucurat nici măcar de recunoașterea lui în rândul avangardei. Singura excepție o constituie prezența lui în *Antologia literaturii române de avangardă* întocmită de Sasa Pană, dar asta abia în 1969. La foarte scurt timp de la dispariția scriitorului (30. IX. 1972) în presa de limbă română din diaspora încep să apară articole comemorative scrise de oamenii care l-au cunoscut și i-au pretuit scrierile. Dintre acestea amintim: Mihai Niculescu, *În amintirea lui Grigore Cugler* („Ethos”, Paris, 1973), Ștefan Baciu, *Drum bun, Apunake!* și Ionel Jianu, *Risul ascunde lacrima* („Limite”, Paris, 1973) sau Paul Goma, *Apunake in the Concentration Camp* („Mele”, Honolulu, 1974) s.a. Din acel moment se poate vorbi despre începuturile receptării literaturii lui Grigore Cugler.

La tăcerea criticii de întâmpinare de la data apariției volumelor a contribuit din plin felul în care prozatorul a știut să nu-și popularizeze producțiile literare, nedorind să scrie decât pentru un grup restrâns de prieteni. Avea o natură mult prea „discretă și neubiutoare de profesionalism”, după cum apreciază Petru Comarnescu în singurul articol cu referire la Cugler în calitate de scriitor, articol apărut (în mod paradoxal) înaintea editării lui *Apunake*. Explicația ar fi tocmai aceea că volumul a circulat o vreme în manuscris printre prietenii și admiratorii prozatorului.

Aceeași soartă a avut-o și volumul *Afară-de-Unu-Singur* care a apărut concomitent cu ediția a doua a lui *Apunake* (1946) într-un tiraj de 50 de exemplare și a circulat, la fel ca și primul, doar în cercuri restrinse. Despre această carte nimeni nu a mai avut nici o veste. Mircea Popa, autorul ediției din 1996, aminteste de existența acestui text, recurgând la memoriile lui Ștefan Baciu din volumul *Praful de pe tobă* (1995). O vreme s-a mai știut doar că în 1956 *Afară-de-Unu-Singur* circula pe sub mână printre deținuții unui lagăr din Bărăgan. Această informație provine de la Paul Goma și a fost preluată pe rând de mai mulți interpreți ai operei lui Grigore Cugler, printre care: Horia Stamatu, Mircea Angheliescu și Florin Manolescu.

În anul 1998, revista „Manuscriptum” a scos la iveală textul considerat definitiv pierdut. Aurelia Dumitrescu relatează, într-un din articolele însoțitoare, istoria dispariției și apariției manuscrisului cu pricina. După cum era de așteptat, numărul respectiv a provocat numeroase reacții în presa literară, opera lui Grigore Cugler continuând să-ți definească din ce în ce mai bine contururile.

Mircea Popa realizează și următoarea ediție Cugler, intitulată *Alb și Negru* (2003). Față de cea precedentă, aceasta con-

ține poezii și poeme publicate în revistele exilului. Deși consideră că Mircea Popa face „un act de dreptate postumă lui Grigore Cugler”, Ion Simuț critică sever modul în care a fost realizat volumul din 2003: „Din nefericire, sumarul volumului este dezordonat, datorită absenței unui redactor de carte și a neglijențelor unei edituri improvizate. Mențiunea îngrijitorului de ediție nu apare pe pagina de titlu. Prozele nu sînt corect rînduite după principiul cronologic, ci se succed haotic. Poemul *Aniversare* se repetă la paginile 116 și 237. În nota asupra ediției (p.29) ni se promite că va fi reprodus interviul pe care Monica Lovinescu l-a luat în 1972 lui Grigore Cugler, însă textul lipsește din sumar”.

Florin Manolescu este cel care prefațează cea mai recentă relansare a scriiturii române. Editorii optează de această dată pentru tipărirea a doar două scrieri pe care aceștia le consideră reprezentative, *Apunake* și alte fenomene, urmat de *Afară-de-Unu-Singur*.

Importanța acestor trei ediții apărute în România în ultima vreme (1996, 2003, 2005) nu poate fi contestată de nimeni. Se pare că asistăm în acești ani la descoperirea unui autor a cărui valoare pare a nu fi doar documentară. Aceasta restituire e mai mult decât un simplu element din puzzle-ul avangardei istorice, acum mai complet.

S-a spus de nenumărate ori că avangardă românească nu a dat opere majore literaturii noastre. Acest punct de vedere, îmbrișcat de critici cu autoritate, se poate sustine doar dacă istoria literaturii este văzută ca un șir de relații de determinare între operele clasificate sau în curs de clasificare și cele care, la un moment dat, reprezintă actualitatea. Această viziune determinist-metamorfozistă are beneficii indiscutabile. Scara valorilor este mult mai clară, fiecare operă intrată în „phantom” e verificată din trei perspective: din cea a tradiției (lucrurile sînt ancorate temeinic în ceva), din punctul de vedere al noutății pe care o aduce și prin coerența ce se stabilește între respectiva operă și o anumită experiență literară anterioară. Între prima și cea de-a treia perspectivă există o sinonimie parțială, dar nuanțele prin care acestea se deosebesc vin să creioneze una dintre mizele lucrării de față.

Cugler și Urmuz

Majoritatea celor care au scris despre opera lui Grigore Cugler îl plasează pe acesta în descendența lui Urmuz. Constantin Ciopraga are atitudinea cea mai radicală, numindu-l pe autorul lui *Apunake* un simplu imitator al celui care fusese lansat cu numai șase ani în urmă de către Argezei în „Cugetul românesc”. Criticul ieșean consideră că, spre deosebire de Urmuz care nu a perseverat în formula proprie, evitând orice posibilitate de contrafacere, epigonul acestuia „face eroarea de a extinde narațiunea la câteva zeci de pagini”.

Cu zece ani în urmă Mihai Niculescu remarcase apropierea de Urmuz, dar era de părere că ar fi nedreaptă acuzația de pașărire a acestuia în cazul lui Cugler. La fel apreciază și Z. Ornea într-un articol publicat la scurtă vreme după apariția ediției din 1996 a lui *Apunake* și alte fenomene: „proza lui Grigore Cugler, negreșit urmuziană, nu e însă deloc obedientă. [...] se avîntă mai departe, într-o construcție romanescă absurdă care, apoi, va face epocă”.

Treptat, „apunakismului” i se recunoaște doza de autenticitate, se discută chiar despre deraierea de la discursul urmuzian, mai ales în unele scrieri cu un pronunțat

caracter autoreferențial: „Acum, cînd mă asez la scris, cu degetul miuit în tipirig, ca să descriu o zi din viața unui om ca toți oamenii, simt datorita de a cere iertare bătrînilor de toate vîrstele că pentru ei nu scriu nimic. Eu scriu numai pentru tinerii de toate vîrstele”. Mircea Angheliescu vede în fragmentul de față (și în altele) un discurs subtextual de natură sentimentală și, impicit morală, care, corolat cu discursul parodic, îl apropie pe Cugler mai mult de Caragiale decât de Urmuz. Ioan Stanomir citește scrierile autorului avangardist din perspectiva complementarității dintre parodie și parabolă, observînd luarea în rîspăr a teatrului realist și abilitatea comprimării parodice, procedeele care l-au consacrat pe Eugen Ionescu în anii '50.

Mircea Popa începe un articol amplu dedicat lui Grigore Cugler printr-o judecată de valoare tranșantă: „cel mai important scriitor român de avangardă după Urmuz”. Criticul ardelean își justifică punctul de vedere argumentînd că părintele lui *Apunake* depășește prin fantezie și imaginație tot ce s-a scris pînă la el. „O literatură trăiește și prin capacitatea de fantezie de care dă dovadă șirul creatorilor care-o constituie și nu numai prin operele realizate estetic. Or, din acest punct de vedere, Grigore Cugler este un mare inovator, un împătimit creator de forme și discursuri literare, un apologet al polifoniei textului, între subtext și metatext existînd aici o puternică legătură”. Cu un entuziasm bine temperat, Ion Simuț analizează volumul *Alb și Negru* din perspectiva surselor absurdului pe care le vede ca fiind integral urmuziene: „aglomerările de obiecte dispartate, adunate într-un fel de ruina a lumii, asocierile imposibile, ilogice, lipsa de sens, inventiile artificioase, de fantezie pură și gratuită, în virtutea unui joc al limbajului. Portretele grotesci dau pagini la fel de bizare ca în proza lui Urmuz”. Criticul face și o paralelă ingenioasă și pertinentă între fragmentul care dă titlul cărții și piesa *Scaunele* a lui Eugen Ionescu. Cu toate acestea Ion Simuț e de părere că Grigore Cugler rămîne un scriitor minor, în ciuda înrudirilor sale nobile, ca de altfel toți scriitorii avangardiști pe care-i consideră doar niște curiozități estetice.

O opinie separată

Am enumerat deja cele trei perspective prin care o operă literară este verificată înaintea intrării acesteia în circuitul valorilor autentice, aproape unanim recunoscute. Am afirmat, de asemenea, că între tradiție și experiență literară anterioară există o sinonimie parțială ce se subrezește din ce în ce mai mult odată cu trecerea de la general la particular. Cum am arătat adineauri, „cazul” Cugler a fost discutat de aproape toți criticii prin intermediul „cazului” Urmuz. Îndrăznim să afirmăm că această apreciere conform căreia scriitorul român emigrat în Peru este epigonul mult mai cunoscutului său coleg de breaslă e exagerată și nedreaptă. Primul motiv ar fi acela că primele referințe critice la Urmuz apar începînd cu anul 1928, cînd deja Grigore Cugler îl avea scris și pregătit pentru tipar pe al său *Apunake*. Acest fapt demonstrează că între 1922 și 1930 (anul primei apariții editoriale) succesul de care s-au bucurat „paginile bizare” s-a limitat doar la cercurile avangardei din jurul revistelor „Punct”, „Contemporanul” sau „unu”. Cugler îi mărturisese Monicăi Lovinescu într-un interviu pe care aceasta i l-a luat pentru „Europa Liberă” că nu a fost la curent cu activitatea

avangardiștilor: „Apunake a apărut foarte spontan și fără legătură cu nimeni. Se vede că avangarda asta și spiritul apunakian erau în aer”. Această necunoaștere (ignoranță?) îl include și pe autorul celebrului roman în patru părți *Pîlnia și Stamate*: „am aflat de Urmuz mulți ani după publicarea lui *Apunake*. Pentru că scrisesem pe *Apunake*, lumea a venit și mi-a vorbit despre Urmuz”. Și chiar dacă Cugler intră într-un exces de vanitate a deformat adevărul, tot rămîn suficiente motive care să-i infirme acestuia statutul de epigon.

Anii în care cei doi scriitori debutează în presa literară sînt relativ apropiați (1922 respectiv, 1928). Există, cu siguranță, un anumit spirit al timpului care îi apropie pe unii autori. La scara istoriei literare, cei doi aparțin aceluiași moment. Pot fi folosite aceleași mijloace de expresie (chiar dacă unul împrumută ceva din tehnica celuilalt) fără ca să se creeze neapărat un raport de subordonare, în acest caz, al lui Cugler față de Urmuz. Minarea realismului și a raporturilor logice obișnuite, în vederea instituirii unui alt tip de logică ce controlează o lume întoarsă pe dos, duce la rezultate asemănătoare. Să nu uităm că, aproximativ în aceeași perioadă, Daniil Harms scria povestirile sale bizare, de un absurd derivat din aceeași logică neconvențională. Era oare urmuzian?

Cugler a apărut în literatură „de unul singur”, dorind să se situeze în afara tuturor normelor ce l-ar fi putut priva de libertatea de a-și alege posibilitățile de expresie. Iar posibilitățile sînt infinite prin însăși natura lor, după cum mărturiseste acest autor într-un moment în care pare că iese din pielea personajului său. Asadar, valoarea textelor lui Grigore Cugler nu poate fi verificată din perspectiva unei tradiții, scrierile sale sînt programatic greu de situat în descendența cuiva. S-a întîmplat doar ca un alt scriitor, cu un program estetic asemănător, să fi pășit cu citiva ani înainte pe același drum. A pășit fără a-l bătători însă. Urmuz e pentru Cugler o posibilă experiență literară anterioară, izolată. Din perspectiva istoriei literaturii, cei doi formează un tandem, iar interpretarea prin comparație a scrierilor acestora nu poate să aducă decât beneficii exgetice ambilor autori.

* Acest text a fost prezentat la Simpozionul Internațional *Avangarda Românească. Centenarele Începutului de Mileniu: Cugler, Voronca, Roll* (București, 23-26 mai a.c.)

Ce face ziaristul român când devine învățător al națiunii

Interlocutorul meu din acest număr este un ziarist occidental, bun cunoscător al „realităților românești”, cum se spune – așa de bun, încât a încercat să deschidă un cotidian în România. Experiența a fost amară pentru el: în dialogul pe care l-am avut, și-a mai temperat din pornirile sale nervoase împotriva jurnalismului și a jurnaliștilor autohtoni. Între timp, a ajuns chiar la concluzia că nu el este cel care trebuie să pornească vreo schimbare în presa română; mai mult, a ajuns chiar să se autoînvinovătească pentru toate eșecurile pe care le-a avut aici. A acceptat să stăm de vorbă, să public dialogul, dar nu a acceptat să îi folosesc numele („oricum, cei care au avut de-a face cu mine mă cunosc”, mi-a declarat el). Public interviul acesta chiar riscând ca vreun cititor să spună că, de fapt, nu am vorbit cu nimeni. Nu are nici o importanță – despre cineva am vorbit.

Un fel de ziaristi

Îmi spuneai că România este cel mai mare eșec profesional pe care l-ai avut vreodată. Nu am înțeles decât că te întorci cu câteva interviuri pe care le vei publica (vreo zece, dacă nu mă înșel), că ai publicat deja alte cinci. Să-ți spun drept, asta nu-mi sună a eșec profesional.

Dacă ai lua în considerare ce planuri îmi făcusem când promisem spre țara dtale, acesta este un eșec total. Venisem cu niște fonduri pe care eram dispus să le investesc într-un ziar, pe care să-l pornesc numai cu tineri de aici. Aveam o listă de nume pentru început, vreo douăzeci, lista putea să crească pînă pe la vreo cincizeci, făcusem o serie de numere de probă din acest ziar...

Ai făcut multe numere de acest fel?
Cred că am lucrat o lună „în orb”, cum se spune la voi. Lucrul s-a dovedit fără nici o șansă mai departe; investitorul, mai ales că nu era unul foarte mare, nu s-a arătat dispus să riște nici un cent într-o întreprindere care, de la un punct încolo, i s-a părut fantezistă, în ciuda faptului că putea să aibă perspective: aici, își găsisse partenerii de care avea nevoie.

Nu înțeleg. Despre ce fel de ziar vorbești?

Despre un cotidian politic, care ar fi voit să arate precum *Times* la scară mai redusă și care, pornind de la cincizeci de oameni, ar fi încercat să acopere evenimentele naționale, pentru început. Însă nu mă gândisem că trebuia să lucrez cu ziaristi din țara dtale. În sfîrșit, un fel de ziaristi...

Cum adică, „un fel de” ziaristi?
Uite ce e, din acest moment nu ești obligat să ieși în serios ce îți spun. Poti să consideri lucrurile pe care ți le spun drept simptome de neadaptare: un occidental încearcă să facă un ziar într-o țară est-europeană, nu reușește să dialogheze cu gazetarii de acolo, nu înțelege realitățile din estul Europei, nu știe care „este imaginea reală a locurilor despre care scrie”, ca să folosesc o expresie pe care am auzit-o tot la dta acasă...

Reporterul este învățătorul națiunii

Simt că te certî cu cineva de aici; nu cu mine, în orice caz... Mi se pare că uiti că ești gazetar, care ar trebui să îmi relateze cît poate de precis un eveniment la care a fost martor...

...și în care a fost implicat!
Ce s-a întîmplat cu ziarul și cu ziaristii dtale?

Nu a apărut nici primul număr.

Era pregătită apariția?

Ziarul avea distribuția aranjată de multă vreme, putea funcționa datorită unor investitori care erau interesați în reclamă pe termen lung, citeva studii de piață arătau că șanse erau destule ca să avem locul nostru pe piața locală... Dar, după cum le-am spus tuturor asociaților mei, un ziar trăiește în primul rînd prin articolele pe care le publică: ei începeau să-l trateze doar ca pe un suport de publicitate și acesta a fost primul motiv pentru care nici măcar nu l-au putut porni. Singurul investitor care mă întreba conținutul de starea echipei de publicisti, care se părea că ghicește ceva din problemele reale pe care le am a fost cel din țara mea, care a și renunțat primul.

De ce a renunțat primul?

Simplu. Cînd am pornit această afacere, ne-am propus să facem ceva diferit de tabloid. Aproape toate zările din țara dtale (mă refer la cotidienele de circulație națională) au format de tabloid și refuză să opteze pentru altul, sub pretextul că „se vinde cel mai bine”. De fapt, directorii l-au adoptat pentru că era cel mai simplu de gândit (dacă verbu poate fi folosit aici): anchete de scandal, reportaje pe subiectele cele mai indecente cu putință (de genul „surse sigure ne-au dezvăluit cîte amante are cutare om politic” – niciodată nu sînt citate „sursele sigure”), interviuri în care diferența dintre curiozitatea profesională și nesimțirea patentă nu trebuie să se vadă...

Nu înțeleg. Vorbești despre o „diferență dintre curiozitatea profesională și nesimțirea patentă”. Vrei să-mi explici despre ce diferență este vorba?

Colegul dtale de breaslă se trezește în fața unei persoane cu oarecare semnificație în viața publică, despre care el nu știe mai nimic, de foarte multe ori; aici, este salvat de angajații secțiilor de documentare (atunci cînd ziarul are așa ceva) care, pentru un salariu de mizerie, trebuie să îl facă pe jurnalist să pară cît mai cunoscător nu numai al persoanei cu care stă de vorbă, dar și al domeniului în care lucrează persoana. Astfel, urmărind vedeta noastră producîndu-se așa de des în paginile cotidianului sau săptămînalului, cititorul din orașul dtale simte că acesta „nu este un oarecare”; mai mult decît afit, cititorul are de-a face cu un om care se pricepe la toate, demn de admirație mai ales pentru modul agresiv-primar, inchișitorial, super-

ficial-ironic în care nu își lasă interlocutorii să spună mai nimic. Iar sursa lui elementară de informație este *bîrfa* sau *sce-nariul* (ambele sub forma *delirului de interpretare*, de cele mai multe ori).

Ca să îți dau un exemplu, uite, să ne închipuim că eu sînt președintele țării dtale, iar despre el gazetele de aici au scris, în ultimele două săptămîni, că este implicat în afaceri imobiliare suspecte: firme-fantomă cumpără și vînd pentru familia lui clădiri de milioane de dolari. Să presupunem că aceasta este situația reală: președintele este prezent prin interpuși în afaceri imobiliare vreoase. Dar reporterul nostru nu cunoaște istoria cazului, nu a folosit nici măcar elementele pe care i le-au dat serviciul de documentare al gazetei lui, multe din ele fiind mai bogate în informații decît reportajele obisnuite de la buletinele de știri de la radio sau TV. Ca să îi ceri să consulte o colecție de ziare, asta e deja prea mult și ar însemna să îi ceri să se coboare prea mult (să nu uităm că avem de-a face cu omul care se pricepe la toate, aproape un învățător al națiunii).

Directorul gazetei este obligat să facă analize politice

Deci, tabloidul din țara dtale produce un tip de jurnalist care „combate bine”, ca să citez un clasic român. La aceasta se adaugă o modă tipic românească: patronul de gazetă trebuie să fie neapărat și „analist” politic. Automat, funcția managerială îl face pe un oarecare, care este clar că este semidoid în cel mai fericit caz, să comită periodic texte numite „analize” politice, care nu au nici o legătură cu niște cunoștințe elementare: îi vei vedea pe aceia jonglînd cu categorii precum „liberalism”, „conservatorism”, „populism”, „totalitarism”, fără să aibă nici o cunoștință despre ele. Problema lor (cu care îi torturează și pe cei care le cumpără gazetele) este că ei se pricep la tot, dar absolut la tot ce se întîmplă în țara dtale. Simțul ridicolului le lipsește așa de puțin încît fac și cărți din cugetările pe care le comit cotidian sau săptămînal. Edituri serioase din țara dtale au ajuns să producă mari cantități de asemenea maculatură.

Vrei să spui că toate volumele de comentarii politice apărute în România sînt „maculatură”?

Nu vreau să spun așa ceva. Ai să vezi,

ca peste tot în lume, volume de comentarii cît se poate de decente, aici în tradiția franceză, în general (cu care nu pot să spun că mă împac prea bine, dar pe care o respect). Riscul unor asemenea volume este că durează aproape la fel de mult ca ziarele și revistele în care au apărut. Doar istoricii rămîn interesați de ele după cîteva ani.

Dar într-o țară civilizată, o bună parte din ceea ce publică editurile din țara dtale ca fiind „comentarii”, „dialoguri” și „analize” nu ar apărea nici măcar în revistele școlare. Aici, cîte un florilegiu de acest fel este arătat cu o dezarmantă inconștiență, ca fiind standard profesional, publicului și breslei. Degeaba ai spune dta că X nu a citit în viața lui vreun ziar sau vreo revistă din afara granițelor, nu te-ar lua nimeni în seamă – nu acesta este criteriul de considerat: pamfletul de la Casa Scînteii, întrebarea de jumătate de pagină din Calea Victoriei, poemele în proză despre peisajele românești sau oamenii care sînt rătăciți prin peisajele românești...

Te referi la stilul lui Geo Bogza, probabil.

Iartă-mă, nu vreau să rănesc cine știe ce sensibilități locale, dar genul acesta de „reportaj” este la noi mort și îngropat de la începutul secolului douăzeci. Ultima contribuție notabilă a fost în Marea Britanie cea a lui George Orwell din 1937, despre mineri (dacă veni vorba despre Bogza), *Wigan Pier*. Știu, la voi Bogza a produs epigoni și în anii șaptezeci, acum ei sînt adevărați mentori ai tinerelor generații de jurnaliști români. Lucrul acesta nu m-a ajutat cu nimic cînd am vrut să fac ziarul la București; pe toți aceștia a trebuit să-i dezvăț înțîi de multimea de false precepte învățate în redacții.

Ai spus că dta și asociatul dtale ați dorit să porniți ceva diferit de tabloid.

Da. Și a fost imposibil, din cauza interviului.

Nu ai putut publica un interviu anume? A fost imposibil, din cauză că nu am putut publica nici un interviu.

Aceasta a fost cauza? Nu mai înțeleg nimic.

Gazeta de perete în douăzeci de mii de exemplare

Cum s-a putut să nu pornești un ziar în România, „din cauza interviului”? Afacerea o pornisești dta, pînă la urmă, iar regulile le stabileai tot dta, nu?

Aici a fost greșala noastră, a mea și a asociatului meu. Am aplicat reguli care erau impuse chiar de bunul simț – în primul rând, am considerat că echipa de jurnaliști trebuie formată de un jurnalist cu experiență, dacă se poate din țara daltă, iar managerii afacerii trebuie să se amestece cât mai puțin în treburile echipei. Tot bunul simț ne-a spus să alegem varianta numerelor de probă. Redactorul-sef cu care lucram, un bărbat „cu experiență”, și te rog să nu uiti ghilimelele...

De ce să nu uiti ghilimelele?

Pentru că este vorba de un „pseudo-“, ca multe lucruri din profesiunea pe care ai practicat-o în țara daltă. Deci, un bărbat cu „experiență” câștigată în vreo treizeci de ani risipiți în Combinatul Poligrafic „Casa Științei” și prin redacția bucuresteană, ale cărui modele publicistice supreme erau cotidianul *Știința tineretului*, săptămânalul *Flacăra*, săptămânalul *Lumea*, Adrian Păunescu (interviu), George Arion (interviu), Cornel Nistorescu (reportaj), Ion Cristoiu (comentarii) și alte stele ale publicisticii de București. Dar primele lucruri pe care s-a apucat să le facă fără încetare au fost interviurile. Era o idee fixă pe care nu am reușit să i-o sterg, rămânându-i în delirurile lui pseudo-jurnaliste ca în *Simfonia fantastică* a lui Berlioz. Într-o lună a produs vreo treizeci de interviuri – culmea, a și publicat pe la alte gazete câteva din cele pe care i le-am refuzat eu.

I le-ai refuzat? Dar parcă spuneai că nu te amestecai deloc în partea jurnalistică. Îmi spuneai că ai inițiativa și apartinența în întregime acestui „bărbat cu experiență”. Și de ce nu erai de publicat?

Mi-am dat seama că trebuie să reușesc să pot să dau repede la serviciile lui, pentru că impunea în redacție un set de reguli pe care, mai întâi, nu mi-am dat seama de unde le adusesse. Când am văzut ce știri, ce relații, ce reportaje, ce anchete, dar mai ales ce interviuri rezultau din acele reguli, am hotărât că nu putem continua împreună. Ceea ce era cu adevărat nociv era faptul că el „forma” alți cincizeci de redactori, care îi credeau toate aberațiile, dat fiind prestigiul social (pentru că profesional nu îl pot numi) al acestui individ.

Nu sint sigur dacă înțeleg. Ai avut un redactor-sef pe care voiai să-l înlocuiești, a cărui pasiune erau în special interviurile.

Interviurile au fost, pentru mine, semnul cel mai sigur al stării în care se afla profesiunea pe care o practiciți dta în România. După opinia mea, nu cred că ai vreo șansă – ai face bine să ți-o schimbi cât poți de repede. Este calea cea mai sigură spre sinucidere intelectuală, iar interviurile sint calea cea mai ușoară.

Știi, la așa-numitele „gazete de perete” din întreprinderile socialiste românești erau rubrici intitulate „Așa nu!”

Serios? Și ce era scris acolo? Ce nu trebuia să faci în fabrică?

N-ai ghicit! Erau codasii în întrecerea socialistă, cei care încălcau regulile de lucru etc. etc.

Fascinant! Și ce se întâmpla dacă apăreau la acele „gazete de perete”? Îți tăia din leafă, nu? Vrei să faci și eu o sumă de rubrici „Așa nu”? Uite, nici nu pot traduce titlul! Nu-i rea ideea. Deci, cum se fac interviurile în publicațiile din țara daltă și cum nu trebuie să se facă, de fapt...

Nu, eu as insista asupra faptului că nu stabilim reguli pentru jurnalismul din țara mea. Te-ăș lăsa mai curînd pe dta să-mi spui ce ai văzut, mai întâi, la redactorul-sef obsedat de interviuri și, după aceea, să-mi spui de ce nu ai mai vrut să deschizi un ziar aici.

Cu ce sentimente părășiți România?

Îmi spuneai ieri că principala cauză a exechului daltă sint intelectualii care au vrut să facă jurnalism. Ai angajat numai asemenea ziaristi în România?

Nu, nu m-am făcut înțeles. Intelectualii români au făcut normele pentru jurnalism, în ciuda faptului că ele existau, iar ei nu trebuiau decât să le învețe. Iar prestigiul pe care îl câștigaseră din cu totul alte domenii le servea ca un scut împotriva oricărei

critici: în anii '90, ar fi îndrăznit cineva să îi spună unui eminent specialist în Platon că habar nu avea să conducă o discuție, chiar dacă interlocutorul său era tot un filozof ca și el și că un jurnalist s-ar fi priceput mai bine?

Altcineva ar fi numit „scutul” de care vorbesci „transfer de autoritate epistemică”: este filozof, deci este și ziarist.

Acela s-ar fi referit și la transferul abuziv de autoritate epistemică de la autoritatea deontică: dacă personajul la care ne referim conduce o editură importantă, atunci sigur este și jurnalist.

Să ne oprim doar la interviuri și la intelectualii care practică acest gen publicistic. Spuneai că au stabilit și norme.

Da, și ele sint foarte simple. Mai întâi, un asemenea „reporter” nu dialoghează niciodată. Dacă ajunge în fața unui personaj important din politică, din cultură, să spunem, cînd citești interviul tipărit simți că singura intenție a omului nostru este să ne spună „uitați-vă și voi, cu cine am fost în stare să vorbesc!” Și atît! Replicile lui nu întrebă, sint remarci kilometrice pe teme vecine cu ceea ce ar fi trebuit să fie dialogul.

„Ceea ce ar fi trebuit să fie dialogul”? Nu înțeleg.

Uite, dta esti un jurnalist de acest fel și vii la mine după ce am renunțat să deschid un ziar în țara daltă. Ar trebui să mă întreb...

...de ce ai renunțat, în primul rînd. Apoi, să încerc să obțin toate amănuntele evenimentului, nu?

Da, însă acum nu ar trebui să mă întreb. Pentru că acum mi-ai spus ce m-ai întreba dumneata și nu cum ar arăta un dialog de felul celui pe care încerc să îl evoc. Un jurnalist din specia cealaltă nu vine la mine să aflu nimic. El vrea să declare ceva pentru cititori, în prezența mea, iar declarația lui este cea mai importantă. Desigur, este importantă în prezența replicii mele (fără ea nici nu poate exista), dar ea îmi spune mie cum trebuie să răspund. Am senzația că iarăși nu înțelegi nimic, așa că am să îți dau un exemplu.

Mai întâi, trebuie să ai grijă să scoti în evidență importanta persoanei cu care stai de vorbă, pentru tine și pentru publicatia în care apare dialogul (dacă mi se permite expresia). „Stimate X, sinteti un jurnalist care nu mai are nevoie de prezentare: proprietar a două importante publicații în țara dumneavoastră, important comentator politic, fin cunosător al realităților din România, așa cum arată cele două volume publicate de dumneavoastră, unul despre România anilor '80 și altul despre sfîrșitul deceniului zece în țara noastră. Cu ce sentimente părășiți România după experiența pe care ați avut-o în aceste luni?” Cel care mi-a trîntit acest imens portret drept întrebare mi-a pus în vedere de la bun început că „nu mai am nevoie de prezentare” (de parcă un cititor ar fi obligat să-mi cunoască biografia), că publicațiile mele sint „importante”, că sint un comentator politic „important”, că am două cărți care dovedesc că sint „un fin cunosător” al „realităților” din România. După toate acestea, întrebarea eternă a jurnalistului din țara daltă: indiferent de ce mi s-a întîmplat (iar mie, în ultima vreme, nu mi s-au întîmplat lucrurile cele mai plăcute), vrea să știe cu ce sentimente plec de la voi. Deci nu ce mi s-a întîmplat, ci cu ce sentimente plec. Nu îl interesează, de fapt, nimic din persoana mea, ci măsura în care se „încadrează” („cadru” este altă obsesie a acestor publicisti) „sentimentele” mele în sablonul pe care fie l-au construit, fie l-au primit de-a gata.

Vrei să spui că nu te întrebă de ce nu ai reușit să deschizi ziarul?

Ti-am spus de cîteva ori pînă acum. Cel puțin în primele replici, nici nu aduce vorba despre asta. Aici e vorba de „fînetă”, în viziunea jurnalistului nostru. A doua întrebare dintr-un asemenea interviu nu ar fi legată nici ea de mine, după cum ti-am spus. Dta discută cu mine pentru că „reprezintă” ceva, nu pentru că „aș fi” sau „aș face” ceva: „Ati fost prezent în repetate rînduri în mijlocul tinerilor jurnaliști din țara noastră. Ce perspective credeți că poate aduce o asemenea colaborare pe termen mediu și

lung?” Observi, probabil, că reporterul presupune despre colaborare că are *perspective* ba, mai mult, că le are pe termen mediu și lung. Nu întrebă, cum ar fi făcut-o cineva cu mintea mai sănătoasă: „Veti mai reveni în această țară? Cînd veti reveni?” Nu, jurnalistul nostru este un savant, el se află în fața unui proces „pe termen mediu și lung” pe care trebuie să îl descifreze, proces din care – conform unor legi numai de el știute – se ghicesc *perspectivele*. La fel, trebuie să remarci și faptul că ziaristul nostru a remarcat prezența mea în mijlocul unei categorii (nu al unui grup de oameni), cea a „tinerilor jurnaliști” din țara daltă, fapt laudabil, în viziunea lui: eu astfel comunic cu categoria care, conform unei legi numai de el știute, avea nevoie de prezența mea.

Aici nu știu dacă vorbim despre intelectualii care fac jurnalism. Cel pe care mi-l descrii este mai curînd de găsit în cartea Francoisei Thom, Limba de lemn, decît în interviurile luate de intelectualii prin presa română. Îmi poți arăta ziaristi cîi străluciti formați înainte de 1989 la Academia „Ștefan Gheorghiu”?

Nu știu de ce, dar și unii, și alții lucrează la fel. Cel mai greu a fost să mă înțeleg cu aceștia și nu cu jurnaliștii care nu avuseseră experiența unei redacții, de oricare ar fi ea. Nu vreau să spun că valul de tineri veniți din strădă în căutarea unei cariere ușoare a adus mai mari servicii jurnalismului din această țară, dar nu au fost stricați deja de o experiență falsă, gata normată.

Cum putea valul de tineri să aducă servicii unei entități inexistente? Spuneai că jurnalismul de aici nu există, pur și simplu.

Ai dreptate, m-am grăbit, dar te rog să mă înțelegi și pe mine. A treia întrebare de care voiam să-ți spun nu ar fi legată nici ea de mine, cel care a vrut să deschidă un ziar aici și a plecat repede, după un eșec penibil: „Care a fost succesul cel mai mare pe care l-ai avut în această sedere aici?” Fii sigur că, indiferent dacă ar fi știut ce am făcut, dacă știe că plec după ce am încercat să pornesc o firmă care nu a putut să meargă și acea firmă își propunea să producă, în primul rînd, *ziare*, întrebările ar fi fost aceleași. Orice colecție de reviste de cultură – și nu numai! – poate să stea mărturie. După o întrebare de felul acesta, interlocutorul simte că se află în fața unui ritual căruia trebuie să se supună. De asta ai să vezi oameni de o inteligență scilicet deosebită răspunzuri sablonare unor întrebări cel puțin ciudate: unii fac asta la radio, sau la TV... Pe alții, ai să-i vezi preluînd regulile acestui ritual și conducînd discuțiile după ele. Nici unii dintre aceștia nu au avut vreodată vreo legătură cu aparatul partidului comunist sau cu presa lui.

Dar ce părere ai despre dialogul lui Gabriel Liiceanu cu Mario Vargas Llosa, despre care a amîntit și gazeta în care apare interviul?

Gazeta daltă avea dreptate cînd spunea că textul cu pricina nu era un dialog. *Nu avea cum să fie*. În primul rînd, Gabriel Liiceanu este un interlocutor cu care, în țara mea, nu așa sta de vorbă: așa scrie despre cărțile dsale, poate chiar laudativ despre unele, dar mi se pare că un interlocutor care, după ce stau de vorbă cu el, îmi cere copia benzii de magnetofon la control, face parte dintr-altă cultură decît mine. Eu vin dintr-una în care, jurnalist fiind, se presupune că îmi asum toate răspunderile ce rezultă din exercitarea acestei meserii: fidelitatea și buna credință a relațiilor, fidelitatea transcrierii și respectarea spiritului interviului. Despre cel cu care am stat de vorbă se presupune că are încredere în mine. Corecturile dure despre care am citit că le-a făcut dl Liiceanu într-un interviu dintr-un săptămînal din București (și asupra întrebărilor!) mi s-au părut o adevărată insultă la adresa jurnalismului, indiferent de calitatea la care este practicat. Dl Liiceanu este îndeajuns de aproape, din nefericire, de modelele de lemn ale jurnalismului din țara daltă.

(va urma)

Radu Eugeniu STAN

Octavian Soviany, *Dilecta*, editura Cartea Românească, 2006, 56 p. (contine CD)

După remarcabilele *Scrisori din Arcadia*, Octavian Soviany revine în prim-planul poeziei actuale cu un volum de versuri bine alese și, mai cu seamă, ușor de reținut. Asta pentru că, pe CD-ul adiacent, autorul își recită distihurile și rubaietele pe un ton curceritor, grașind emfatic și cadentat. Toate sint închinare Dilectei sau Adorei și apar ca un inventar de impresii grațioase (152 la număr!) despre femeia iubită, în variatele ei posturi: „Dilecta își/ desface cămașa. Sinii ei seamănă/ cu doi dinti de/ lapte”. Poemele sint scurte, sonore și își pun

în valoare calitățile afiș print-o „poanță” rafinată: „Mă urc/ în patul tău negru de/ abanos/ ca într-o sanie/ trasă de lupi”, cât și prin inteligența rimei, rare sau jucăuse: „Am dobîndit, marchize, de-o vreme, ticuri strani/ Dilecta mea mă face să miuon ca motanii”. Astfel de imagini inedite, care au efectul unor mici surprize poetice, sparg monotonia generată de menținerea, cu sfîrșituri nebanuite, a aceluiași tipar solicitant și împlînzesc artificialitatea acestei poezii pretioase.

Versurile galante ale lui Soviany (deși unele sint de-a dreptul „nerușinate”: „Turnați-mi din balercă vin ros, amicii mei./ E în călduri Dilecta. Ca și pisica ei”), fatalmente limitate la o tematică erotică, conturează o suită de decoruri aristocratice, somptuoase, fie din Occidental clasic (Franta lui Ludovic al XVI-lea), fie din Oriental fabulos, în aceste spatii poetul pozează în cavalier al nobilului *amor cortese*, invocîndu-și amanta pe un ton amplu, grandilocvent: „Dilecto, ilustrissimo si divo/ Era într-o grădină din Bordeaux./ Sorbeam din portelanuri rocoo/ Un ceai adus din Antananarivo/ Care-ți făcea cornea indigo./ Dilecto, ilustrissimo si divo”. Soviany lansează, prin acest nou volum, o rezistibilă invitație la lectură.

(A. G.)

LA MARGINEA RÎNDURILOR

România de pe centură (I)

MIHAI COSTANDACHE

Aștept cu nerăbdare să intrăm în Uniunea Europeană.

România e una din femeile urite ale Uniunii Europene. Cu voce ascuțită și vulgară, cu trăsături grosolane, cu fundul mare (mă rog, se poate și mai rău, spun unii), cu gura mirosind a țigări ieftine (cel mult 50,000 de lei, mai puțin de 2 euro), beată tot timpul (orice gară de provincie din România are „bomba” ei, plină de clienți), cu unghiile murdare de la noroiul inundațiilor, credincioasă pînă trece strada... România putea fi uitată fără prea mari dureri în suflet.

Noroc cu „zestrea” mostenită... fără nici un merit. De fapt, cînd a hotărît Uniunea Europeană că... „Lasă, mă, că merge-asa”, la zestre s-a uitat.

Ai noștri... veche vorbă, „ca brazii”. Sondajul de acum cîteva săptămîni a reconfirmat ceea ce știm noi despre noi: suntem frumoși, deștepti, ospitalieri, avem femei frumoase, mîncăruri alese și ungerii sunt răi. Sondajul era realizat înaintea plimbării ridicole a homosexualilor pe străzile europene ale Capitalei. Lasă că le-am arătat noi că Românul a fost și va rămîne întotdeauna un păstrător al căii drepte!

Aștept cu nerăbdare să intrăm în Uniunea Europeană. Pînă acum n-au plecat suficient de mulți norocoși la cules căpsune sau măsline, n-am spart destulă piatră, n-am cărat destui saci cu spatele, ca să nu se consume benzina europeană, din ce în ce mai scumpă (desi la capitulul acesta ne putem lăuda că suntem europeni). Fetele noastre încă nu se exprimă suficient de liber pe piața concurenței, alături de kolegele din fostele țări comuniste.

Să ne ia la ea acasă Uniunea asta Europeană cu ciinii noștri vagabonzi, cu auroalicii pe care pînă și astăzi îi negăm, cu „minoritățile” noastre dragi, cu manelele noastre, cu vinul nostru prost, cu usturoiul mițelilor noștri, cu Decebal și cu Traian (acesta oricum e al lor), cu Ștefan și Mihai Viteazul, cu Vlad Tepeș pe care îl adulăm cu afită pasiune, cu toate calitățile noastre expuse pe tarabe.

Să ne ia țărsoara noastră scumpă, România, cu fumurile ei de femeie nemîncată de ani de zile, care citește Libertatea de pe scaunul soferului de TIR, comentează și face politică, se dă cu parfum ieftin și așa, venită de pe centură, vrea egalitate, pentru că așa scrie la pagina 5.

Aștept cu nerăbdare să intrăm în Uniunea Europeană. S-a grăbit să ne promită... s-o vedem. Pe ei, cu gripa noastră aviară, cu bălțile noastre, cu străzile noastre, cu urletele noastre, cu „tradiționalismul” nostru sincer și onest! Pe ei, cu oamenii noștri cînsiți și cu femeile noastre frumoase! Uniune, așteaptă-ne, venim!

P.S. Voi sta în această margine de rînd pînă în decembrie 2006, în speranță că la 1 ianuarie 2007 voi deveni cetățean al Uniunii Europene. Și promit să-mi mai îndulcesc, pînă atunci, „atitudinea vrăjmasă”.

Ce mai spun fotografiile?

ANDI MIHALACHE

Prezentul este prea labil ca să suporte prea mult o singură definiție. Este el prelungirea, apogeul unui trecut, ori începutul, pretextul unui alt viitor? Căci de cîte ori privim o fotografie, e clar că nu dăm înțelegere aceluiași ani, că nu vizităm aceeași realitate. Pozele ne reamintesc ceea ce eram cîndva, restituindu-ne epoci diferite ale aceleiași persoane. Cum trăim deci, în compania fotografiilor al căror subiect sîntem? Care ar fi, în cele din urmă, relevanța lor ca izvor istoric?

Pentru a găsi un răspuns acestor dileme, nu ar fi superfluu să lămurim mai întîi cîteva aspecte: care dintre ele menționează data și locul realizării lor; cite mai adaugă alte gânduri în plus, spunîndu-ne ceva despre relația dintre scriitura, timp și conținutul ei; dacă în vremea copilăriei pozele au la origine dorințele părinților, ce momente din viață se preferă mai tîrziu, cînd decizia ne aparține?; ce atitudine adoptă individul pentru imortalizare, ce se preferă și de cînd anume: „framingul” sau instantaneul, imaginea spontană, uneori hilară?; cu cine vrem să facem poze și ce ambianță alegem: intimitatea universului privat (rude apropiate, reuniuni familiale) ori socializarea publică (școală, armată, carieră)?; dacă *publicul* și *privatul* se invadează reciproc, în ce momente se produce simbioza, cu ce mijloace și cu ce consecințe anume?; ce indicii ne dau fotografiile despre perceperea ideilor

de „eveniment”, „loisir”, „modă”, „sine”, „altădată”; în contextul în care identitatea profesională era și una socială, uniformă militară fiind, bunăoară, și una de promenață, cum evoluează raporturile dintre asanumita haină de duminică și tinuta casnică, aleatorie, din unele poze?; în funcție de gradul regizării, putem să ne facem o idee și despre publicul fotografiei, despre cîte persoane trebuiau ori nu să o vadă?; care erau mobilul pozelor: formau ele o dare de seamă asupra memoriei familiale, asupra respectabilității ei sociale?; sau e bine să ne gîndim și la substratul ludic al lucrurilor, la fascinatia față de propria imagine, la faptul că fotografierea era și ea o distracție, fiind consumată ca simplu ingredient al timpului liber, alături de cinema sau bilci: de exemplu, atracția față de mediul citadin transformă o scurtă trecere prin oraș într-o întîmplare de tinut minte, îndemînd tîranul să intre la fotograf; cînd devin interesante instituțiile statului de imaginea cetățeanului, cînd era momentul primei fotografii oficiale și ce imagine despre om deducem din ea: personalizată, oneroi „trei sferturi”, cu obiecte suplimentare (pălărie, etola, tocă, floare ori batistă la rever etc) ori sobră, strict frontală, impersonală, axată pe semnalmentele individului?; cui dăruim fotografiile noastre și ce ipostaze anume alegem pentru astfel de cadouri?; în fine, din ce perioadă a vieții datează fotografia aleasă de familie spre a fi pusă pe mormînt, care este relația ei cu un eventual epitaf?.

Sînt nedumeriri trezite de vederea unor fotografii vechi, puse însă în sepie, ca să

servească drept vederi, cărți postale, suveniruri etc. De ce în sepie? Aceasta anulează culoarea, sugerîndu-ne o temporalitate incertă, în care se poate situa oricînd, indiferent de epoca în care se află. Pozele ne propun un trecut sau altul, la alegere, un alt statut social, poate și o familie, dar nu una ideală, ci una în care te-ai putea recunoaște și ți-ar plăcea să faci parte din ea. Portretele cu pricina reprezintă diverse etape ale vârstei, momente ale vieții, generații diferite, modele și fascinatii, happening-uri, atitudini ușor de adoptat și astăzi: sînt situații, gesturi și expresii prin care secolele comunică, toate participînd la o istorie a conservării egoului prin amintiri vizualizate.

Instantaneele par totuși puține, fotografiile transmitîndu-ne un cotidian ușor ceremonializat. Oamenii pozati sînt asadar niște actori care își aleg o anume postură, din care să arate bucuria momentului în care se află. Sînt figuri expresive, dar nu înfrumusetate, importantă fiind privirea complice pe care personajul o îndreaptă către aparatul foto, pentru ca noi să avem impresia că ni se adresează nouă. Nu sînt deci, niște poze făcute pentru a fi închise într-un volum, ci înșiruite de-a lungul peretilor spre a fi văzute sau arătate în permanență. Fără să vrea, fotografiile ne adresează cîteva întrebări: ce am fi visat să fim dacă trăiam atunci? în locul cărui om din poze am vrea să fi fost? care era imaginea despre trecut și care era ideea de prezent pe care oamenii aceia o aveau? Dar să nu ne grăbim prea tare cu răspunsul.

Festivalul de Teatru de la Sibiu Așteptîndu-l pe 2007

VERA PFEIFFER

Festivalul Internațional de Teatru de la Sibiu s-a terminat pe 4 iunie, așa cum a început, cu focuri de artificii. Dacă aș fi scris acum un articol despre ediția 2005, 2004 sau 2008, aș fi scris numai de bine. Aș fi spus cîte ceva despre excelenta trilogie născută din alăturarea așteptărilor lui Godot, în română, germană și maghiară. Despre cum, desi s-a spus despre *Așteptîndu-l pe Godot* regizat de Tompa Gabor cu actorii Teatrului „Tamasi Aron” că ar fi cel mai bun spectacol al anului 2005, mie tot mai tare mi-a plăcut versiunea de la Teatrul „Radu Stanca” din Sibiu, avînd puternic stantată marca Purcărete. Și aș fi zis că e un delicioș să alegi între „mi-a plăcut mult” și „mi-a plăcut și mai mult”.

Aș fi scris de bine despre selecția spectacolelor jucate în săli, desi m-a pus puțin pe gînduri faptul că tot ale noastre sînt cele mai emoționante. Aș fi scris cît m-a bucurat încă o piesă de Sigarev, pe lîngă *Plastilina*, pe care deja o văzusem la teatrul sibian. Despre cît de frumos sună limba rusă, pe care părintii s-au tot luptat să o alunge din școli, de parcă s-ar fi înscris în PCR copiii care ar fi învățat-o. Despre cum explică László Bocsárdi că se moare la clasiși și despre cum se moare modern împrejurul caruselului din *Vremea dragostei, vremea morții*. Despre cum ne rinocerizăm în mileniul al treilea, cu telefonul mobil în mînă, și despre cît de modestă e Ada Milea, care roșește tăcută la conferințele de presă. Și despre cum am orbit privind un înger ale cărui aripi erau proiectate pe cer, alături de turnul Bisericii Evanghelice.

Dar fiindcă această ediție a festivalului s-a dorit o repetiție generală pentru 2007, cînd Sibiu va fi, alături de Luxemburg,

Capitală Culturală Europeană, îndoiele se ivesc dintre foile programului stufos. Semne de întrebare. Și simt că dacă nu aș scrie despre cel puțin cîteva dintre motivele mele de decepție aș fi, într-un fel, responsabilă dacă aceleași greșeli s-ar repeta la anul. Nu pot să tac și, în virtutea patriotismului local – sînt sibiancă prin adopție – să mă prefac că nu au existat neajunsuri. Nu pot să scriu numai de bine – în fond, n-a murit festivalul, ci e vorba că va înflori în toată splendoarea la anul – și scriu toate acestea numai cu speranța că în 2007 va fi mai bine și că nu ne vom rătăci sub o pălărie care se va dovedi a fi prea largă.

Au fost, în general, probleme de ordin tehnic și organizatoric, dar înainte de toate voi vorbi despre programul festivalului.

Selecția spectacolelor – pe principiul „să fie multe” – nu este, cred, o idee prea bună. S-a ajuns la o învălășeală de evenimente, nu toate de calitate, iar spectacolele bune s-au jucat o singură dată. În plus, multe evenimente se desfășurau în paralel (cazul concertului Bălănescu & Ada Milea, susținut deodată cu *Așteptîndu-l pe Godot* regizat de Tompa Gabor), astfel că trebuia să sacrifici ori una ori alta, pentru ca apoi să te trezești în fața unui timp mort, în care nu se mai juca nimic. Nimic – dacă excludeai din rîndul spectacolelor multe dintre reprezentările date pe stradă de niște măsărici, pentru copii sau gospodine care nu calcă în vechi la teatru.

Și tot la capitulul selecție, se mai ridică o întrebare, cumva împotriva curentului pentru un locuitor al Sibiului: să mă mîndresc sau nu că spectacolele artistilor sibiieni au fost printre cele mai bune? *Rinocerii, Așteptîndu-l pe Godot, Plastilina, Vremea dragostei, vremea morții* – toate acestea au fost create special pentru 2007 și au confirmat așteptările celor care încă nu le văzuseră. Dar cum de

rămîn ele, chiar și după un festival internațional de mare amploare, în topul preferințelor? Oare e în regulă că nu au fost aduse și alte spectacole mai bune, din alte colțuri ale lumii, din orașe care sînt, zi de zi, capitale culturale europene?

Atît despre selecție. Pe partea tehnică și organizatorică, cea mai mare problemă a fost cea a traducerilor. Pentru un festival internațional, mi se pare cel puțin ciudat ca traducerile la cască sau titrajul să fie doar în limba română. Este ceea ce a făcut ca sala să se golească subit la pauză, de exemplu la Godot-ul lui Tompa Gabor. O frumoasă japoneză care a stat, ca și mine, fără căști, pînă la capăt, fiindcă știa bine piesa și a preferat să se uite, pur și simplu, la jocul actorilor, m-a întrebat la final, cu zîmbetul pe buze: „Știti cumva ce limbă a fost asta?” În program nici măcar acest lucru nu era menționat.

Și, la final, bomboana de pe colivă: avem o mare problemă cu rusa. Translatorul, o doamnă fără habar de teatru, „abonată” a festivalului de ani de zile, a tot improvizat acolo unde nu înțelegea. În conferința de presă susținută de echipa de la Moscova, s-a ajuns la momente penibile, cum ar fi cel cînd femeia a bolborosit un nime inventat, în loc de Vasili Sigarev. „Sînt inginer”, s-a scuza lamentabil, de parcă inginerii nu merg la teatru. Nu știu dacă tot doamna cu pricina a produs și titrarea mustind de greșeli la piesa *Galka Motalko*, dar cel care a tradus are meritul de a fi făcut sala să se tăvălească de rîs. Desi a scris cu greșeli grosolane („Nenorocit-o!” s.a.m.d.), autorul a dovedit maximă acuratețe în redarea cuvintelor care definesc în limbaj popular organele sexuale. Ceea ce, desigur, face parte din artă și nu deranjează ca greșelile gramaticale. Fiindcă nimic nu e mai vulgar la un eveniment cultural decît incultura.

Aș dori să propun un pașaport latin...

Brazilianul Marco Lucchesi este un „Kind der Welt” ajuns și în România într-un februarie capricios al anului 2003. Are 42 de ani și este atît de „bătrîn”: poezia sa este „dedalul nocturn” prin care trece în drum spre Praia de Icarai, 129, la Rio de Janeiro, în golful protejat de acel amplu albatros-lisus Cristos care le spune zilnic brazilienilor de la poale: „Îndrăzniti, eu am cucerit lumea!”. Marco Lucchesi este unul dintre îndrăzneții cuvîntului și ai gîndului porniți în lume, revenit cu metafora pe buze în tara părintilor săi, în dulcea Toscana, acolo unde italicei l-au primit întotdeauna ca pe unul de-al lor. Pentru că limba lui Mario Luzi sau Eugenio Montale este limba sa prenatală, el o predă astăzi la Universitatea Federală din Rio, alături de literatura comparată. I-a tradus pe cîțiva dintre cei mai importanți scriitori italieni: Tasso, Leopardi, Vico, Pasolini, Levi, Campana, Eco. I-a tradus pe Trakl, Rilke și Enzensberger, dar și pe poeții ruși pe care-i iubește mult. A publicat pînă acum douăsprezece cărți originale, poezie și eseu, și a primit importante premii al Braziliei și ale Italiei. Însuși președintele Ciampi l-a decorat. La Craiova, chiar și a doua oară a venit pentru că se simte legat de poetul și traducătorul George Popescu, cel care i-a tradus un remarcabil volum de poezie în românește. *Grădiniile somnului* a apărut la Ed. Scrisul Românesc. Marco Lucchesi este un om fermecător și un intelectual de rasă: pentru el limba română este limba prietenilor săi, soră a limbii portugheze, adică, așa cum admirabil o spune, împreună, sint, ultimele flori ale lui Latium”.

Dragă Marco, esti pentru prima oară în România. Ai ales Craiova, pentru început, grație amicitiei cu George Popescu. Esti poet, traducător și ti-ai propus să realizezi o antologie a celor mai importanți poeți români, clasici și contemporani. Ce știi, în general, despre poezia noastră?

Da, dragul meu Coandă. Iubesc cuvîntul prietenie. L-am cunoscut pe prietenul meu drag, poetul George Popescu, în Italia, la Penne - în timp ce vorbea despre Günter Grass. Și m-a uimit inteligenta, cultura, drumul său literar. A fost un adevărat Begegnung, cum spun nemții, o înfîlire. George m-a surprins cu foarte frumoasa sa traducere în românește a poeziilor mele. El cunoaște perfect italiana - și nu vorbește numai de limba cotidiană, ci și de cea literară. Poezia este Capitala lui. Intim cu Eminescu, cu și variațiile de a spune amurg sau apus, timp sau vreme, hău sau genune, cu acea prea frumoasă „Tot astfel cînd al nostru dor / Pieri în noaptea-adîncă/ Lumina stinsului amor / Ne urmărește încă”, al său Lac și puternicul Luceafăr. Unele poeme de Blaga (din care îmi amintesc pe de rost „pe-un galben liman portughez”). Și Barbu și, în mod deosebit, și mai cunoscuti, între cei trei mușchetari (care sunt toți patru): Ionescu, Cioran, Eliade și Noica - studiați de mine cu atîta emfază... România trebuie să se facă ascultată dincolo de granițele sale: concertul acelei Weltliteratur nu se poate lipsi de vocea sa.

Mi-ai spus într-o discuție anterioară că în Brazilia scriitorii români sunt puțin cunoscuți, există traduceri sporadice, puțin susținute de mediile culturale din cele două țări. Un plus pentru România: la noi, parcă, lucrurile stau mai bine în privința scriitorilor voștri de marca. Jorge Amado e tradus, Carlos Drummond de Andrade la fel, ca să nu mai vorbim despre inequizabilul Coelho. În timpul regimului Ceausescu aici a fost tradus cu proză chiar și președintele brazilian Jose Sarney! Ce crezi că ar trebui cu adevărat să cunoască publicul cititor din România din literatura importantă care se scrie în Brazilia?

Portugheza ca și română reprezintă forme teritoriale extreme în lumea neolatină și de aceea resimt influența unei mari și binevenite pluralități. Trămîni fiecare în felul nostru acel înăuntru și în afară, al nostru și al lor, barbarul și non-barbarul (în sens etimologic). Suntem ultimele flori ale lui Latium și ne cunoaștem atît de puțin. Avem chiar și cuvinte exclusive: dor în română și saude în portugheză. Peisaje ireductibile. Visuri. Ferestre... Literatura braziliană prezintă o mare bogăție, cu Machado de Assis, Euclides da Cunha, Clarice Lispector, Graciliano Ramos, Guimarães Rosa, sau Manuel Bandeira, Cecilia Meireles, João Cabral și Carlos Drummond de Andrade... Pe de altă parte, în Brazilia lipsește o bună antologie a poeziei românești. Au existat timide tentative, însă cu traduceri de slabă valoare. Aș vrea să amintesc pe Constantin

Noica - publicat în Brazilia acum trei ani (*Sase maladii ale spiritului*), la care este asociat ambasadorul brazilian la București, Jeronimo Moscardo, un entuziast al culturii române. Ar fi bine să ne întărim îndatoririle unii față de alții. Avem atîtea de învățat unii de la alții. Către o frontieră labilă și gentilă. În felul lui Hlebnikov, as vrea să fac o punte între Rio și Craiova, un tren care ar pleca de la Timișoara spre a ajunge la Recife...

Cartea de poeme pe care ai ales-o pentru a fi tradusă de George Popescu te reprezintă în cel mai înalt grad? Ce îți poți spune despre poezia pe care o scrii, cum se încadrează ea într-un context mai general al poeziei care se scrie astăzi în Brazilia? Sunteti voi postmoderni, că noi am trecut și prin asta ca gîsca prin apă...?

Există o imensă producție literară în Brazilia, un fel de koiné care de la săptămîna de artă modernă, din 1922, cunoaște experiențe concrete prin prietenul meu drag Haroldo de Campos (un spărgător de valori în domeniul traducerii literare) și marile forme ale unui Jorge de Lima sau ale unui Murillo Mendes, ale unui Ferreira Gullar sau ale unui João Cabral. Există acum numeroase cărări. Pare că pluralitatea și fragmentul ne fac deseori cu mîna. Fiecare își aruncă mesajul său într-o sticlă spre marea agitată. Așa voia Whitman. Mesajul meu sălășluiește în nu-încă (noch-nicht) și simte o adîncă nostalgie a viitorului. Sticla e de acum plină de apă. Și se confundă cu însăși sarea mării. Vizibilă. Invizibilă. Ithaca de-acum e pierdută. Însă visul nu scade în intensitate... Modern? Postmodern? Spune Drummond: mă simt obosit să fiu modern. Aș vrea de-acum să fiu doar etern!

Din cîte știi, ai publicat pînă acum o duzină de cărți în braziliană și alte cîteva în italiană. În ceea ce scrii pari preocupat, mai degrabă, de cele ce nu se văd decît de cele ce se văd, cauti în zone unde umulul stă retras, ascuns. Paradisul, Infinitul, Utopia revin ca obsesii, pattern-uri ale cărților tale. Scriitura ta se ridică la viziune sau estî un intelectual care operează cu „răceală” într-un univers cu stele fixe, cunoscute?

Mă gîndesc la îngerul lui Walter Benjamin. Un peisaj sfîșiat. Ruine pretutîndeni. Un fel de Waste Land. Iar acel înger care caută cu disperare o cheie, un chip, mod de a reordona lumea aceea prăbușită la pămînt. Împiedicat de vîntul istoriei care-l tirăște cu putere spre viitor. Poate că proiectul meu nu-i altceva decît să umblu peste ruine, așa cum făcîm la Istanbul (Bizant) ori pe mormintele etrusce din Populonia și Vetulonia. Dar nu spre a cultiva ruinele. Sau să vorbesc cu mortii. Nu sunt un arheolog sau un metafizic. Îmi place să privesc stelele. Sunt un astronom amator. Și cunosc - ca Eminescu - drama luminii. La Dante. La Goethe. Urmăresc luna trecută inelele lui Saturn (în Taur) și sateliții lui Jupiter (în Rac), aceiași văzuți

de Galileo. Și-mi dau seama că istoria mă tirăște. Cu cît mai mult adun ruinele (de stele, de Bizant, de la Fiesole), cu atît mai mult aud vocea viitorului. Utopia. Paradisul. Infinitul...

Esti profesor de italiană la Facultatea Federală din Rio de Janeiro. Care va să zică, esti profesor federal! Sună bine de tot! Știi o groază de limbi, de la turcă la arabă, trecînd prin latină, ca să nu mai vorbesc de limbile romanice. Cînd am auzit că știi și rusă, chiar că n-am mai priceput nimic! Acum te pregătești asiduu să înveți și româna, vrei să traduci din scrierile noastre importante în limba strălucită a lui Amado. La 39 de ani esti un nume în viața literară braziliană și italiană, ai fost premiat, decorat (de însuși președintele italian Ciampi), ai tradus clasici și contemporani italieni și germani. Susții conferințe, participi la dezbateri, estîi invitat în lume să dîzerțezi asupra literaturii braziliene. Cum ar spune Borges: „Emirii mă caută să-mi umple gura cu aur / arabii știu pe de rost ultimul meu zejel...” Cum te simți să fii un scriitor-punte între Brazilia și țara părintilor tăi?

Sunt un disperat federal. Un nebun federal. Provincia și lumea. Viitorul și trecutul. O autopsie federală. De provincie. Iubire și Moarte. Treizeci și nouă de ani și nu cunosc eternitatea. Urmăresc Răsăritul. Îl urăsc. Îl iubesc. Asemeni lui Massignon, mă încearcă o „rage de connaissance”. O furie de a cunoaște. Răsărit și Apus. Totul și Nimic. Voi fi poate un amfibiu. Un viconte tăiat pe jumătate. Un Doctor Jekyll. Dar și un Mister Hyde. Am crezut în limbile pierdute. Artificiale. Încerc frumusețea cuvintelor românești. Sunt foarte emoționat. Am avut două patrii. Iar acum spun Terra. Însă e sigur că italiana a fost limba maternă, senină, dulce, sublimă și puternică. După portugheză (limba-tată), cu prezenta sa puternică, stîntifică, totală. Și pe urmă nu mi-au ajuns două patrii. Frumusețea desertului, din Siria pînă în Mauritania. Și a bisericii ortodoxe. A Islamului. Piramidele din Mexic. Indienii din Paraguay. Copiii din Palestina și din Kurdistan. Atîtea limbi. Și patrii. Precum Cartea lui Dante în Paradis. Precum Aleph-ul lui Borges. Totul și Nimicul. Ori poate Beatrice. Sau Laura. Sau Veronica. Caut și tot caut peste tot. Poate în România.

Ca și cînd n-ar fi de ajuns cîte faci edițe și o revistă uriasă, „Poesia sempre”. I-ai tradus și publicat acolo pe marii poeți ruși. Ai de gînd să acorzi același spațiu marii poezii românești, la fel de importantă și profundă ca poezia scrisă de urmașii lui Puskin?

O frumoasă experiență cu revista „Poesia Sempre”, a Bibliotecii Naționale. Ca director, am căutat să deschid granițe și atitudini. Țările sunt stări diverse. Din Germania pînă în Rusia, din Iran pînă în Anglia, din Franta pînă în Japonia, din Israel pînă în țările din America Latină și așa mai departe. Am coordonat abia patru numere, în cadrul cărora am avut cîstea de a organiza editia dedicată marelui poet Carlos Drummond de Andrade. Nepretuită colaboratoare mi-a fost exista Constanța Hertz. Cred că mi-am terminat treaba la acea revistă. Voi întemeia o alta, cu dragii mei prieteni George Popescu, Mario Luzi, Haroldo de Campos și Constanța Hertz. O antologie a poeziei române va fi primul nostru pas. Vis de ani de zile pentru o catedră de română, la Universitatea mea. Și un program editorial care să reflecte proza și poezia din țara ta, scumpul meu Coandă. Cerul lui Puskin. Pleiadele lui Sapho. Si visul. Aleph-ul. Cartea.

Pe cine ar interesa, de pildă, în Brazilia faptul că estî tradus în românește? În limba lui Leopardi ai publicat poezie și ai fost foarte bine primit. Mario Luzii a scris că

„s-a lăsat furat” de poezia din „Bizant”. Declarați cîndva că poezia este pentru tine un habitus primordial. Cum se poate un habitus transplanta într-o limbă în care pînă și Ovidiu a înghetat pînă la capătul vieții sale?

Nebunia mea federală mă face să scriu în alte limbi. Însă George m-a surprins. Să fiu mai limpede. Am fost tradus în germană, de către Curt Meyer-Clason și în spaniolă, de Rodolfo Alonso. Dar sunt limbi pe care le cunosc bine, de totdeauna, cu niște foarte frumoase traduceri. Însă româna era pentru mine un vis imposibil sau aproape. Aveam oarecare idee despre limbă, cu niște gramatici acasă, una a Academiei Române (Gramatica Limbii Române), alta a lui Grigore Dobrinescu și două dicționare publicate în Portugalia, dar era vorba numai de o idee. George Popescu a realizat o lucrare excepțională, reluînd aliteraiți, multe rime, nuante foarte dificile și le-am văzut renăscînd într-o extraordinară metamorfoză, cu vocale superbe, cu o limbă eminesciană și modernă, și m-am decis să nu mai amîn studiul meu asupra limbii române, pe care-l fac acum cu o trudnică împătîmire. Româna literară și straturile sale multiple. Un habitus primordial - ce urmează în alte sticle și înfîlnește lacrimile lui Ovidiu, în exil, și poate corabia Argonautilor, vîlul de aur... aural profund al unei limbi rare și sublimă.

Din cîte știi nici Brazilia nu are un premiu Nobel pentru literatură. Românii sunt suferinzi din această cauză. Uneori suferă și eu, alteori rîd de nebunia asta cu Nobel-ul care ne lipsește. (Lui Năstase, marelui nostru tenisman îi lipsește Wimbledon-ul. Ce nefericire!). Crezi că literatura braziliană nu a fost încă sancționată cu prestigiosul premiu datorită unor factori extraliterari, cum ar fi lipsa traducerilor în limbi de circulație mondială (desi portugheza...), a unor politici coerente de susținere a statului brazilian?

Ai dreptate, dragă Coandă. Ca poet știi prea bine că estetica și etica nu găsesc totdeauna un pas potrivit între ele. Dar se pare că istoria răzună prin prea multe nedrepte tăceri. Ori că transformă în tăcere tot ceea ce mai înainte devenise excesiv de gălăgios. România și Brazilia nu au avut încă un Nobel. În ce privește limba, portugheza a obținut un status important cu știuta alegere a lui Saramago. Dar poate va sfîrși prin a fi un semn - absența Nobelului pentru literatura din țările noastre - indicativ că politica noastră literară, aceea cu p mare, are încă multe de făcut. Greșesc politicienii care gîndesc totul și totdeauna în termeni comerciali (și nu spun economici, ar fi un pas mai rațional). Cultura este un bun cu adevărat semnificativ. Aș dori să propun un pașaport latin, fără vize, de sedere fără limite între popoarele noastre, în domeniul cultural. Nobelul va fi atunci doar o scuză...

Peste o săptămîna începe Carnavalul de la Rio! Vei fi acolo, te vei integra marelui ritmului simfonic al sambai, atît de interesant pentru noi românii (noi nu dansăm pe străzi, suntem pudici...)?

Danser la vie... A-i îmbrăca pe cei goi... samba, cea a caselor, în fundul caselor de la periferia din Rio, chitara, mandolina, bucuria aceea de a trăi pe care o avem puțin peste tot în Brazilia. Salutul unui creștinism spectacular, baroc, lusitan, senzual și tropical se transformă într-un strigăt dionisiac de frumusețe și de mister. Cum ar spune Sandro Penna, o ciudată bucurie de a trăi. Carnavalul din Rio, dragă Coandă, este foarte frumos. Poate te aștept acolo anul viitor. Vei veni?

Dialog realizat de Nicolae Coandă
Din volumul de interviuri *Celalalt capăt*
(în curs de apariție la Ed. Curtea Veche)

Sarcofagul de hîrtie

O recunoaștere mult așteptată

Vreau să semnalez din numărul pe martie al revistei „Vatra” ampla secțiune dedicată d-lui Vasile Dem. Zamfirescu, cărturarul care a făcut cel mai mult pentru acclimatizarea psihanalizei pe plaiurile mioritice, lansind și necesare punți între aceasta și cercetarea filosofică sau cea a literaturii. Împreună cu logicianul Sorin Vieru și cu Andrei Cornea – deci alți doi intelectuali care au și calificări mai precise decât filosofia „în general” –, dl Zamfirescu reprezintă partea cea mai autonomă a școlii inaugurate de Constantin Noica la București, la ieșirea din închisoare, și continuată în ultimul deceniu și ceva din viața la Păltinș. Grupajul din revista țîrgmureșană se deschide cu un excelent interviu luat de Virgil Podoabă, cuprinzind informații generale privind pătrunderea psihanalizei la noi, dar și detalii recente privind autoanaliza la care s-a supus de-a lungul vremii, climatul intelectual al epocii de formare și de maturitate, excelenta editură „Tre” ori experiența personală de analist. Textul profesorului, *Este posibilă o filosofie a inconștientului?*, reprezintă, în același timp, o interogație, un bilanț personal și un răspuns posibil, unul nedogmatic, care lasă loc și altor răspunsuri posibile. În sfîrșit, zece tineri autori – critici literari, filosofi sau psihanalisti – analizează, comentează, situează opera maestrului în contextul psihanalizei și/sau în cîmpul cultural autohton. Amintindu-mi cu oarece nostalgice momente, de acum mai bine de 20 de ani, cînd citeam *Logica inimii și logica minții*, cu creionul în mîna, salutîndu-i într-un articolas apariția, recomandînd-o tuturor prietenilor spre lectură, îmi face plăcere să-i amintesc pe exegetii de acum – Leonid Dragomir, Dumitru Gheorghiu, Dorin Ștefănescu, Brîndusa Orășanu, Simona Sora, Dorin-Liviu Bitfoi, Iulian Boldea, Valentin Protopopescu, Florin Ardelean, Magdalena Mărculescu-Cojocă –, împreună cu regretul că nu am spațiu pentru a semnaliza și cele mai importante dintre ideile și încheierile lor. În afara binemeritatei omagierii a dlui Vasile Dem. Zamfirescu, acest amplu grupaj mai are cel puțin două merite – pe de o parte, arată că viața culturală sub comunism, inclusiv cea desfășurată în jurul lui Constantin Noica, a fost mai complicată decît ne place să credem, pe de alta, dar legat de această constatare, formulează promisiunea că evoluțiile mediului intelectual actual pot fi mult mai bogate, mai variate decît de imaginăm. Pe lîngă „boierii” și „oierii” minții, ca să evoc o celebră polemică relativ recentă, mai sînt o multime de cărări potențiale de străbătut! Să fie primit!

„Triumvirii”, cărările care se înfundă...

Desigur, multe din aceste cărări vor deveni bulevarde, șosele sau autostrăzi, altele însă se vor infunda la un moment dat. Despre o astfel de cărare scrie dl Mihail Neamtu – pe care l-am remarcat anul trecut cu volumul *Bușnița din păminturi. Insomniile teologice* – în primul număr pe iunie al „Dilemei”. Plecînd de la un articol al dlui Andrei Papahagi, de la sfîrșitul lui mai, din „Adevărul literar și artistic”, în care autorul anunța apariția unei „noi generații”, alcătuită din el însuși și dnii Cristian Bădilită și Toader Paleologu, dl Neamtu dă o replică devastatoare, tocmai pentru că e neumorală și plină de umor și bunăvoie. Nu aș putea cita fragmente din această mică bijuterie polemică, pentru că aș tulbura farmecul care rezultă din întregul textului, așa că voi trimite cititorul la colecția „Dilemei” – sau la arhiva ediției electronice – pentru o plăcută lectură. Oricum, în urma noștimei executii, „triumviratul” iese foarte ciuflit, iar „generația așteptată”, despre care vorbea „triumvirul” în „ALA”, pare a nu fi așteptată de nimeni. În ce mă privește, dacă ar fi să-i cataloghez pe „triumvirii” – dincolo de grandomania comună și de excesiva înclinare „dreptace” –, aș spune că dl Bădilită este cel mai puțin civilizată, cu ieșiri de o grosolanie incredibilă, dl Paleologu Jr este cel mai onctuos, prudent și abil, în vreme ce dlui Andrei Papahagi pare a i se rezervat rolul naivului, cu mina căruia sînt scoase castanele fiebinti din foc! Deh, fiecărui după cum își așterne sau i se așterne! Dar cine e cu adevărat inteligent nu lasă să i se aștearnă cea mai incomfortabilă po-

zitie! Și, dincolo de aceste copilării bosumflate, dl Papahagi mi se pare un om inteligent...

Chestiunea universitară

În mai multe publicații – mai ales în „22” și „Observatorul cultural” –, este abordată problema standardelor universitare. Mai mult sau mai puțin polemic – însă, cu siguranță, într-un evantai de poziții care pot conduce la o soluție viabilă – în dezbateri s-au implicat cîteva zeci de autori, în majoritatea lor universitari. Fără îndoială problema este importantă și urgentă, de altfel, noi înșine o abordăm în acest număr pe mai bine de un sfert din pagini!, asociind autori din străinătate și din țară, dar nu este singura mare problemă a „chestiunii universitare”. Cel puțin la fel de grave, unele poate chiar mai grave, mi se par: subfinanțarea cronică a învățămîntului universitar, cuplată cu risipa inconștientă de resurse; numărul exagerat de doctorate și cărți academice plagiate ori făcute „pe puncte”; numărul exagerat de mare de universități care continuă să funcționeze deși nu respectă standardele instituționale. Universitatea românească se află în situația aparent paradoxală că produce cel mai mic număr de absolvenți la sută de mii de locuitori din Europa – cu excepția Albaniei – fiind, în același timp, și cea mai „aglomerată”: lipsa oricărei estimări a relațiilor ofertei universitare cu cererea pieței muncii; cursuri cu 300 – 400 de studenți în săli cu cel mult o sută de locuri; trecerea la examene exclusiv scrise și, mai grav, aproape numai prin teste tip grilă; săli în care se desfășoară non stop examene de la 8 la 22, fără să poți aerisi

un sfert de oră; reducerea sesiunii de examene la două săptămîni etc. Practic, universitatea este, acum, mai puțin o riguroasă instituție academică și mai mult un fel de amestec de școală profesională și colhoz. De fapt, paradoxul nu este un paradox adevărat – universitatea produce mai puțini absolvenți decît trebuie și mai mulți decît poate, dacă luăm în calcul logistica – banii, spațiul de învățămînt, numărul și calitatea cadrelor, raportul cerere-ofertă! Pînă nu începem să rezolvăm (și) asemenea chestiuni, gîndul că introducerea standardelor ISI ar putea rezolva singură problema nu poate depăși statutul unei utopii. Și, deși avem, proportional, cel mai mic număr de studenți din Europa, vom produce cu entuziasm o multime de someri cu diplomă și, într-un ceas mai fast pentru absolvenți, specialiști pentru export!

O conferință a lui Vladimir Tismăneanu

Din numărul pe mai al „Orizontului”, vreau să semnalez conferința susținută de profesorul Tismăneanu în campusul Microsoft de la Redmont, la sfîrșitul lui martie. Intitulată *Viata, moartea și viața de apoi a comunismului românesc*, ea a inaugurat ciclul de conferințe pe care profesorul urmează să le susțină (și) în țară sub egida prestigioasei companii informatice. Recomand lectura mai ales celor care și-au manifestat pînă acum scepticismul – cînd nu deja grobianismul! – în ce privește calificarea profesională și/sau morală a profesorului american de origine română, în calitatea sa de președinte al Comisiei Prezidentiale de evaluare a crimelor regimului comunist din România. Conferința ca atare mi se pare un veritabil „curs scurt” de istorie a comunismului și post-comunismului românesc, iar dezbaterile finale, cu „lucrătorii” de la sediul central al Microsoft, este extrem de pasionantă. Iată, se pricepe informaticienii nu doar la computere și softuri, ci la formulat întrebări, citeodată, de-a dreptul hard! Spre lauda sa, interogatul se descurcă excelent și cu răspunsurile.

Liviu Antonesei

10 Iunie 2006, în Iași

P.S. Am semnalat luna trecută apariția noii reviste clujene „Verso”. Mă bucur că am făcut-o, pentru că numărul al doilea îmi confirmă cu asupră de măsură gestul. Același satisfacție îmi provoacă semnarea renasterii revistei „Cultura”. Din numărul din 1 iunie, aș semnală în primul rînd „dosarul” dedicat *Gramaticii Academiei*, cu participarea cărturarilor: Dumitru Irimia, Valeria Gutu-Romalo, Rodica Zafiu și Pamfil Matei.

Responsabilitatea opiniilor exprimate în paginile revistei aparține autorilor

Colegiul de redacție:

Stefan Afloroaiei, Al. Andriescu,
Emil Brumaru, Al. Călinescu
Liviu Leonte, Paul Miron,
Dan Petrescu, Alexandru Zub.

Corespondenți externi:

J. W. Boss (Amsterdam)
Cerasela Nistor (Montreal)
Francesca Solomon (Tel Aviv)
Bogdan Suceavă (Los Angeles)
William Totok (Berlin)
Mihai Vacariu (Adelaide)

Redactor șef:

Gabriela Gavril

Redactori:

Alex Acioabăntei
Radu Andriescu
Șerban Axinte (secretar general de redacție)
Mihai Dascălu
Andreea Grinea
Gabriela Haja
Lucian Dan Teodorovici
Laurentiu Ursu

Colaboratori:

Radu Pavel Gheo
Florin Lăzărescu
Mircea Păduraru
Cristian Pătrășconiu
Radu Eugeniu Stan
Florin Tupu
Cristian Dumitriu (tehnoredactor)
Diana Cristina Goșman (tehnoredactor)
Paul Dan Pruteanu (webmaster)

Adresa redacției:

Iași, B-dul Carol I, nr. 3-5
Casa Conachi, cod 700506

www.timpul.ro

E-mail: timpul@yahoo.com
ISSN 1223-8597
Nr. catalog Rodipet 4624
Pret: 1 leu (10.000 lei vechi)

Revistă editată de:

Vitorul Românesc și
Fundatia Culturală „Timpul”

Fondatori:

Liviu Antonesei (președinte)
Gabriel Cucuteanu (director general)

REVISTA APARE CU SPRIJINUL CONSILIULUI LOCAL IAȘI ȘI AL MINISTERULUI CULTURII ȘI CULTEI